

Realizacja zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami

Poradnik dla realizatorów projektów i instytucji systemu wdrażania
funduszy europejskich 2014-2020

Ministerstwo Rozwoju

Realizacja zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami

Poradnik dla realizatorów projektów i instytucji systemu wdrażania
funduszy europejskich 2014-2020

Warszawa 2015

Wydawca:

Ministerstwo Rozwoju
pl. Trzech Krzyży 3/5
00-507 Warszawa
www.mr.gov.pl
www.funduszeuropejskie.gov.pl
Departament Europejskiego Funduszu Społecznego
tel. + 48 22 273 79 90
fax. + 48 22 273 89 19

Realizacja:

Fundacja Aktywizacja
ul. Chałubińskiego 9 lok 9a
02-004 Warszawa
e-mail: fundacja@idn.org.pl

Autorzy: Sylwia Daniłowska, Agata Gawska, Bartosz Kostecki, Justyna Kosuniak,
Piotr Kowalski, Paweł Kubicki, Joanna Miela, Katarzyna Roszewska,
Karolina Włodarczyk, Marek Wysocki, Jacek Zadrożny, Przemysław Żydok

Redakcja merytoryczna: Agata Gawska, Przemysław Żydok

Opracowanie graficzne i skład: Marcin Grant

Autor zdjęć: Marek Wysocki

Korekta: Justyna Karpacz

Opieka merytoryczna: Paulina Pietrasik

Przygotowanie streszczenia poradnika w tekście łatwym do czytania i zrozumienia:

Zespół Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną (dawniej: PSOUU), w składzie: Barbara Ewa Abramowska, Marcin Kozłowski (opracowanie tekstu i redakcja), Anna Sokołowska (rysunki)

Przygotowanie wersji poradnika w Polskim Języku Migowym:

Zespół Spółdzielni Socjalnej FADO, w składzie: Ewa Twardowska (redakcja), Damian Rzeźniczak (tłumaczenie)

Poradnik w wersjach alternatywnych (wersja kontrastowa dla osób słabowidzących, streszczenie w języku łatwym, elektroniczna wersja poradnika, w tym tłumaczenia na tekst łatwy do czytania i zrozumienia) dostępny na stronie: www.power.gov.pl/dostepnosc

Poradnik powstał dzięki zaangażowaniu pozarządowych i akademickich ekspertów z Grupy ON Inclusion 14-20. Więcej na temat działań grupy: www.oninclusion.pl

ISBN 978-83-7610-586-4

Egzemplarz bezpłatny

Data wydania: grudzień 2015

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP , Katarzyna Roszewska, Przemysław Żydok	10
Podstawa prawna zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami	12
Znaczenie Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych	13
Zasada równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, w rozumieniu UE	13
Podstawowe definicje z wytycznych - krótkie omówienie	15
Zróżnicowane potrzeby osób z niepełnosprawnościami	17
Różnorodność potrzeb jako efekt różnorodności ludzkiej	17
Pokonywanie trudności w uwzględnieniu różnorodnych potrzeb	17
2. KOMPONENT DLA PROJEKTODAWCÓW W ZAKRESIE EFS , Karolina Włodarczyk, Agata Gawska	19
Przygotowanie wniosku – analiza potrzeb i indywidualizacja wsparcia pod kątem różnych rodzajów niepełnosprawności – projekty ogólnodostępne, dedykowane, bez wsparcia bezpośredniego	20
Przygotowanie wniosku – cele równościowe	22
Przygotowanie wniosku – zadania i produkty projektu zgodne z zasadą dostępności (m.in. zasada uniwersalnego projektowania, tzw. projekty neutralne)	23
Przygotowanie wniosku – narzędzia monitoringu i ewaluacji	28
Przygotowanie wniosku – wrażliwy budżet – uwzględnienie potrzeb osób z niepełnosprawnościami na etapie konstruowania budżetu (mechanizm racjonalnych usprawnień)	30
Przygotowanie wniosku – podsumowanie	34
Realizacja projektu – organizacja działań, rekrutacja uczestników projektu, alternatywne metody komunikacji, dostępność informacyjna, zgodność ze standardami WCAG 2.0, dostępność architektoniczna	34
Dobre praktyki – przegląd w oparciu o zestaw działań w CT 8-11 (wg linii demarkacyjnej)	39
CT 8. Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników	38
CT 9. Wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem	41
CT 10. Inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie	41
CT 11. Wzmacnianie potencjału instytucjonalnego i skuteczności administracji publicznej	42
3. KOMPONENT DLA INSTYTUCJI W ZAKRESIE EFS , Bartosz Kostecki, Joanna Miela	44
Rola poszczególnych instytucji zaangażowanych we wdrażanie EFS w realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami	44
Wybór projektów – jak sprawdzić, czy projekt realizuje zasadę dostępności dla osób z niepełnosprawnościami?	47
Kontrola – jak zweryfikować, czy działania zostały zrealizowane zgodnie z zasadą dostępności?	50

Jak monitorować i sprawozdawać realizację zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami?	50
Informacja i promocja – jak zapewnić, by działania informacyjno-promocyjne były dostępne dla osób z niepełnosprawnościami?	52
Jak w ramach IZ RPO pełnić rolę Koordynatora ds. równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami?	55
4. KOMPONENT DLA PROJEKTODAWCÓW W ZAKRESIE EFRR I FS, Marek Wysocki	58
Przygotowanie wniosku – analiza potrzeb i opis dostępności	58
Uniwersalne projektowanie – gwarancja pełnej dostępności produktów w projektach EFRR i FS	62
Podstawy prawne realizacji zasady dostępności w kontekście produktów projektów EFRR i FS	65
Dobre praktyki – produkty dostępne dla wszystkich; przegląd w oparciu o zestaw działań w CT 1-7	68
5. KOMPONENT DLA INSTYTUCJI W ZAKRESIE EFRR I FS, Piotr Kowalski	74
Projekty infrastrukturalne a dostępność dla osób z niepełnosprawnościami w praktyce	74
Rola poszczególnych instytucji zaangażowanych we wdrażanie EFRR w realizację zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami	75
Wybór projektów – jak sprawdzić, czy projekt i jego efekty są dostępne dla osób z niepełnosprawnościami? Jak poprawnie ocenić opis dostępności projektu inwestycyjnego?	79
Jak monitorować i sprawozdawać realizację zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami?	81
Kontrola – jak zweryfikować, czy działania zostały zrealizowane zgodnie z założeniami określonymi we wniosku o dofinansowanie?	82
Kontrola dostępności informacji i promocji – dlaczego ten aspekt jest bardzo istotny w projektach finansowanych z EFRR?	83
Dostępność informacji o projekcie	83
Dostępność spotkań promocyjnych/informacyjnych	84
Informowanie o realizacji projektu ze środków UE	86
6. EWALUACJA W INSTYTUCJACH EFS I EFRR – OCENA ZAPEWNIENIA DOSTĘPNOŚCI DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI W KONTEKŚCIE REALIZACJI ZASAD HORYZONTALNYCH, Magdalena Kocejko	87
Zapewnienie dostępności – główne pytania badawcze	87
Praktyczne wskazówki dotyczące realizacji zasady dostępności przy prowadzeniu ewaluacji	89
Wybór narzędzi i metod badawczych	89
Konstruowanie narzędzi	89
Realizacja badania	89
Dostępność raportów ewaluacyjnych	90
Zamawianie ewaluacji – na co należy zwrócić uwagę?	90
Kwestie związane z dostępnością sposobu przeprowadzenia badania	90
Kwestie związane z dostępnością miejsca, w którym odbywa się badanie	90

Zapewnienie racjonalnych usprawnień niezbędnych do przeprowadzenia badania	91
Kwestie dotyczące uczestnictwa w badaniu osób z niepełnosprawnością	91
Wymóg dotyczący opracowania i publikacji raportu w dostępnym formacie	91
Udział osób z niepełnosprawnością w pracach zespołu badawczego	91
7. MAPA FORM WSPARCIA FUNDUSZY UNIJNYCH A STANDARDY DOSTĘPNOŚCI	
DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI	92
Szkolenia/kursy/warsztaty/doradztwo/kształcenie (wiodące cele tematyczne 8, 9, 10)	92
Cel tematyczny 8. Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników	92
Cel tematyczny 9. Wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem	94
Cel tematyczny 10. Inwestowanie w kształcenie, szkolenie oraz szkolenie zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie pracowników	95
Kampanie medialne i spotkania informacyjno-promocyjne (wszystkie cele tematyczne)	97
Zakup i modernizacja taboru transportowego (wiodące cele tematyczne 4 i 7)	99
Budowa i modernizacja infrastruktury komunikacyjnej (wiodące cele tematyczne 4 i 7)	101
Budowa i modernizacja budynków użyteczności publicznej i terenów ogólnodostępnych (wiodące cele tematyczne 6, 9, 10)	105
Wsparcie sektora B+R oraz mśp (wiodące cele tematyczne 1, 3)	109
Wykorzystanie nowych technologii (wiodący cel tematyczny 2) oraz zakup sprzętu	112
Tworzenie i wdrażanie nowych rozwiązań systemowych/standardów/rekomendacji dla polityk publicznych (wiodące cele tematyczne 8, 9, 10, 11)	114
Instrumenty finansowe	116
INFORMACJE O AUTORACH	119
LISTA SKRÓTÓW	124
SŁOWNIK POJĘĆ	129
BIBLIOGRAFIA	124
ZAŁĄCZNIKI – LISTY SPRAWDZAJĄCE	136
Lista sprawdzająca: Dostępność i otwartość projektu dla osób z niepełnosprawnościami	136
Lista sprawdzająca: Organizacja wydarzeń zgodnych z zasadami dostępności	140
Lista sprawdzająca: Buduję system teleinformatyczny	144
Lista sprawdzająca: Zamawiam dostępne narzędzie teleinformatyczne	145
Lista sprawdzająca: Dostępność serwisów internetowych i aplikacji	147
Lista sprawdzająca: Jak sprawdzić, czy inwestycja (budynek) jest dostępna dla wszystkich?	152
REALIZACJA ZASADY RÓWNOŚCI SZANS I NIEDYSKRIMINACJI, W TYM DOSTĘPNOŚCI DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI	160
STRESZCZENIE PORADNIKA W TEKŚCIE ŁATWYM DO CZYTANIA I ZROZUMIENIA	160

Szanowni Państwo,

podjęta przez Ministerstwo Rozwoju w 2013 r. inicjatywa wypracowania systemowego spojrzenia na **zasadę równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami**, ma urzeczywistnić w ramach funduszy europejskich 2014-2020 zapisy ratyfikowanej przez Polskę Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych. Chcemy, aby dostępność środków europejskich była szansą na postęp dla wszystkich obywateli, w tym tych z niepełnosprawnościami i o różnych potrzebach funkcjonalnych.

Dziś idziemy o krok dalej. Publikacja, którą biorą Państwo do ręki, skierowana do osób zaangażowanych w realizację programów operacyjnych w Polsce, przedstawia rekomendacje zmian – wiele z nich to gotowe narzędzia, które można wprowadzić szybko i skutecznie.

Podjmijmy wspólnie ten wysiłek.

Piotr Krasuski

Zastępca Dyrektora Departamentu Europejskiego Funduszu Społecznego
Ministerstwo Rozwoju

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'P. Krasuski', written in a cursive style.

1. WSTĘP

Katarzyna Roszewska, Przemysław Żydok

Nową jakością w programowaniu i wdrażaniu Europejskich Funduszy Strukturalnych i Inwestycyjnych w latach 2014-2020 jest poważna refleksja nad zasadą równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Zarówno kluczowe dokumenty na poziomie Unii Europejskiej, jak i operacjonalizujące je wytyczne horyzontalne starają się wprowadzać do głównego nurtu polityki spójności mechanizmy wywodzące się z *Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych*. Przed tymi osobami, czyli kilkoma milionami obywateli Rzeczypospolitej Polskiej, otwiera się niezwykle ważna możliwość skoku cywilizacyjnego oraz życia o znacznie lepszych parametrach ekonomicznych, dużo bardziej niezależnego i szczęśliwego. To także szansa na spójny rozwój społeczno-gospodarczy całego kraju.

Przed instytucjami systemu wdrażania i beneficjentami funduszy europejskich stają natomiast duże wyzwania: Jak realizować skomplikowane formalnie i różnorodne tematycznie interwencje, by tej szansy nie zmarnować? Jak w praktyce wdrażać zasadę równości szans i niedyskryminacji oraz dostępności dla osób z niepełnosprawnościami na wszystkich etapach realizacji programów, począwszy od projektowania, poprzez wdrażanie, kontrolę, monitorowanie, aż po ich ewaluację? Jak w kontekście realizacji projektów miękkich i infrastrukturalnych rozumieć pojęcia, takie jak włączanie osób z niepełnosprawnościami, uniwersalne projektowanie, racjonalne usprawnienia?

Odpowiedzi na te pytania nie są tak trudne, jak mogłoby się początkowo wydawać. Większość z nich zawiera się wprost lub wynika pośrednio z kluczowego dokumentu, jakim są *Wytyczne w zakresie realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, oraz zasady równości szans kobiet i mężczyzn w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020*¹. Istotnych wskazówek – zwłaszcza dla instytucji systemu wdrażania – dostarcza też *Agenda działań na rzecz równości szans i niedyskryminacji w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020*². Warto przywołać również publikację *Dostępność Funduszy Europejskich 2014-2020 dla osób z niepełnosprawnościami w praktyce*³, która przybliży tę tematykę i kluczowe pojęcia: uniwersalne projektowanie, racjonalne usprawnienia i dostępność cyfrową, a także syntetycznie opisuje najważniejsze wyzwania, jakie w związku z tym stoją przed instytucjami zaangażowanymi w zarządzanie programami operacyjnymi.

1 Wytyczne dostępne na stronie: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/wytyczne-w-zakresie-realizacji-zasady-rownosci-szans-i-niedyskryminacji-oraz-zasady-rownosci-szans/> (dostęp: 6.11.2015).

2 *Agenda* dostępna na stronie: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/agenda-dzialan-na-rzecz-rownosci-szans-i-niedyskryminacji-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2014-2020/> (dostęp: 6.11.2015).

3 Publikacja dostępna na stronie: <http://www.aktywizacja.org.pl/aktualnosci/3448-publikacja-dostepnosc-funduszy-europejskich-2014-2020-dla-osob-z-niepelnosprawnościami-w-praktyce> (dostęp: 6.11.2015).

Niniejszy poradnik stanowi najbardziej kompleksowe jak dotąd opracowanie tematu funkcjonowania zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, w poszczególnych funduszach europejskich w Polsce. Jest on efektem współpracy przedstawicieli różnych instytucji publicznych oraz ekspertów pozarządowych i akademickich. Wierzymy, że czytelna struktura publikacji, przystępna forma artykułów, duża liczba konkretnych przykładów oraz wypracowanych interpretacji pozwolą na pełne wdrożenie postanowień *Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych* w Polsce. Życzymy owocnej lektury!

PODSTAWA PRAWNA ZASADY RÓWNOŚCI SZANS I NIEDYSKRIMINACJI, W TYM DOSTĘPNOŚCI DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

Kwestię równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, regulują przede wszystkim następujące akty prawne i dokumenty:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej,
- *Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych* (dalej: *Konwencja*),
- Traktat o Unii Europejskiej,
- ustawa z 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania,
- Rozporządzenie ogólne i rozporządzenie dotyczące EFS Parlamentu Europejskiego i Rady (UE)⁴,
- Umowa Partnerstwa⁵,
- Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności⁶,
- Plan działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie: podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie w latach 2006-2015⁷,
- *Wytyczne w zakresie realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz zasady równości szans kobiet i mężczyzn w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020* (dalej: *Wytyczne*),
- *Agenda działań na rzecz równości szans i niedyskryminacji w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020* (dalej: *Agenda*).

4 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z 17 grudnia 2013 r., ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 oraz rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1304/2013 z 17 grudnia 2013 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Społecznego i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1081/2006. Rozporządzenie dostępne na stronie: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32013R1303> (dostęp: 06.11.2015).

5 Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020. Umowa Partnerstwa. Dokument dostępny na stronie: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/umowa-partnerstwa/> (dostęp: 06.11.2015).

6 Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z 15 listopada 2010 r. – Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności na lata 2010-2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier COM(2010) 636, wersja ostateczna. Dokument dostępny na stronie: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=cele-x:52010DC0636> (dostęp: 06.11.2015).

7 Zalecenie nr Rec (2006)5 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich. Dokument dostępny na stronie: <http://niepelno-sprawni.gov.pl/container/dokumenty-miedzynarodowe/dokumenty-rady-europejskiej/Zalecenie%20Nr%20Rec%202006.5.pdf> (dostęp: 06.11.2015).

ZNACZENIE KONWENCJI ONZ O PRAWACH OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Osoby z niepełnosprawnościami wciąż postrzegane są przez pryzmat swojej obniżonej sprawności, nie zaś barier, które napotykają na drodze do funkcjonowania w społeczeństwie. Tymczasem w rozumieniu *Konwencji* niepełnosprawność wynika z interakcji pomiędzy osobami z dysfunkcjami a barierami związanymi z postawami ludzkimi i oddziaływaniem środowiska. Nie jest ona deficytem indywidualnego człowieka, lecz efektem różnorodności społeczeństwa.

Konwencja w uporządkowany sposób wskazuje na podstawowe wartości, prawa i kierunki rozwiązań, mające wpływ na jakość życia każdej osoby z niepełnosprawnościami i jej miejsce w społeczeństwie⁸. Podnosi prawa osób z niepełnosprawnościami do rangi praw człowieka i opiera je na zasadach przyrodzonej godności, powszechności, równości, niepodzielności i niezbywalności praw. Zrywa z modelem medycznym, w którym niepełnosprawność postrzegana jest przede wszystkim przez pryzmat zdrowia, i podnosi rangę modelu społecznego, który zwraca uwagę na pełnoprawny udział osoby niepełnosprawnej w życiu społecznym, możliwy dzięki znoszeniu barier⁹.

Tekst Konwencji: [Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych](#):¹⁰. (link do dokumentu w formacie .pdf)

ZASADA RÓWNOŚCI SZANS I NIEDYSKRIMINACJI, W TYM DOSTĘPNOŚCI DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI, W ROZUMIENIU UE

Zasada równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, stanowi zagadnienie horyzontalne. W związku z tym we wszystkich programach operacyjnych (dalej: PO), na każdym z etapów należy zaplanować mechanizmy pozwalające na przeciwdziałanie wszelkim formom dyskryminacji.

Wzmocnienie i rozszerzenie działań na rzecz realizacji wskazanej zasady powinno następować zgodnie ze zobowiązaniami wynikającymi z *Konwencji*. Jest ona pierwszym prawnie wiążącym instrumentem w zakresie praw człowieka, którego stroną jest UE, dlatego też w swoich dokumentach, w tym dotyczących funduszy, UE bardzo konsekwentnie podejmuje kwestie zwiększenia możliwości korzystania z praw przez osoby z niepełnosprawnościami, w tym eliminacji barier oraz pełnego uczestnictwa we wszystkich sferach życia.

⁸ Więcej na ten temat: K. Mrugalska, (w:) *Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych*, FIRR, Kraków 2008, s. 6-7.

⁹ Na temat aktualnego stanu realizacji przez Polskę zobowiązań wynikających z *Konwencji* – zob.: Sprawozdanie Rządu z działań podjętych w celu wprowadzenia w życie postanowień *Konwencji*, <http://www.mpips.gov.pl/spoleczne-prawa-czlowieka/organizacja-narodow-zjednoczonych/konwencja-o-prawach-osob-niepelnosprawnych/test/> (dostęp: 06.11.2015); Sprawozdanie Rzecznika Praw Obywatelskich jako niezależnego organu do spraw popierania, ochrony i monitorowania wdrażania *Konwencji* na podstawie przepisu art. 33 ust. 2 tej *Konwencji*, Warszawa 2015 r., www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Sprawozdanie%20KPON%202015.pdf (dostęp: 06.11.2015); *Społeczny Raport Alternatywny z realizacji Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami w Polsce*, <http://konwencja.org/cala-tresc-raportu/> (dostęp: 06.11.2015).

¹⁰ Dostęp do źródeł: 06.11.2015.

[Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010-2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier](#): (link do dokumentu w formacie .pdf)

[Plan działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie: podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie w latach 2006-2015](#): .. (link do dokumentu w formacie Word)

W dokumentach UE podkreślana jest przede wszystkim konieczność:

- eliminowania dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność,
- kierowania się zasadą respektowania odmienności osób z niepełnosprawnościami,
- zapewniania osobom z niepełnosprawnościami dostępności, zwłaszcza przy zastosowaniu uniwersalnego projektowania przestrzeni,
- stosowania racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami¹¹.

Stosowanie się do postanowień *Konwencji* jest zarówno warunkiem, jak i podstawą przygotowania i wdrażania PO. Działania realizowane w ramach EFS powinny wspierać wypełnianie obowiązków UE wynikających z *Konwencji*. Państwo musi wykazać się zdolnościami administracyjnymi, umożliwiającymi wdrożenie i stosowanie postanowień *Konwencji* w obszarze EFSI. Zdolność ta stanowi warunek *ex-ante*¹². W celu określenia szczegółowych kierunków i zakresu działań podmiotów zaangażowanych w realizację funduszy unijnych przygotowany został dokument:

[Agenda na rzecz równości szans i niedyskryminacji w ramach funduszy unijnych 2014-2020](#)¹³: (link do dokumentu w formacie .pdf)

[Rekomendacje służące wzmocnieniu i rozszerzeniu działań na rzecz poprawy dostępności zawiera Społeczny Raport Alternatywny z realizacji Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami w Polsce](#): (link do dokumentu w formacie Word)

11 *Agenda działań na rzecz równości szans i niedyskryminacji w ramach funduszy unijnych 2014-2020*, wersja na 22.04.2015 r., s. 11.

12 Warunki ogólne *ex-ante*, zwane ogólnymi warunkami wstępnymi, zostały wymienione w ramach rozporządzenia ogólnego w części II załącznika XI. Oprócz warunków dotyczących kwestii zapobiegania dyskryminacji płci i niepełnosprawności państwa członkowskie mają również obowiązek spełniać różne kryteria w kontekście zamówień publicznych, pomocy państwa, systemu statystycznego i wskaźników rezultatów, a także ochrony środowiska.

13 *Agenda* stanowi ramowy plan, wskazujący kierunki i zakres działań, jakie będą podejmowane przez poszczególne instytucje w celu zapewnienia rzeczywistego wdrożenia zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, przy opracowaniu i realizacji programów operacyjnych oraz wykorzystania funduszy europejskich do wspierania realizacji postanowień *Konwencji*, Strategii Europa 2020 oraz Europejskiej strategii w sprawie niepełnosprawności. Jest to zarazem zobowiązanie wszystkich instytucji systemu zarządzania i kontroli EFSI do realizacji zawartych tam postanowień – zgodnie z przypisanym podziałem zadań.

PODSTAWOWE DEFINICJE Z WYTYCZNYCH - KRÓTKIE OMÓWIENIE

W poniższych definicjach uwzględnione zostały nie tylko przepisy prawa, ale także opracowania dotyczące zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

Osoby z niepełnosprawnościami – osoby niepełnosprawne w rozumieniu ustawy z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997 nr 123, poz. 776 ze zm.), a także osoby z zaburzeniami psychicznymi w rozumieniu ustawy z 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. nr 231, poz. 1375 ze zm.). Należy zaznaczyć, że instytucja zarządzająca (dalej: IZ) ma możliwość rozszerzenia zakresu stosowania *Wytycznych* również na inne osoby z niepełnosprawnościami lub ich wybrane kategorie.

Definicja ta stanowi kompromis pomiędzy krajowymi regulacjami a koncepcją niepełnosprawności przyjętą w *Konwencji*. Odwołuje się ona zatem do legalistycznego rozumienia osoby z niepełnosprawnością jako osoby legitymującej się:

- orzeczeniem o zakwalifikowaniu przez organy orzekające do jednego z trzech stopni niepełnosprawności albo o całkowitej lub częściowej niezdolności do pracy, na podstawie odrębnych przepisów,
- lub orzeczeniem o niepełnosprawności, wydanym przed ukończeniem przez daną osobę 16. roku życia,
- albo jako osoby z zaburzeniami psychicznymi (również zdefiniowanej ustawowo¹⁴).

Jednak wyraźnie dodaje się, że IZ może rozszerzyć stosowanie *Wytycznych* na inne osoby z niepełnosprawnościami lub ich wybrane kategorie, bowiem w rozumieniu *Konwencji* do niepełnosprawnych zalicza się nie tyle osoby, które legitymują się odpowiednim stwierdzeniem o niepełnosprawności (wydanym w trybie administracyjnym lub medycznym), co osoby mające długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, psychiczną, intelektualną lub w zakresie zmysłów, co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami¹⁵.

14 Jako osoba: „chora psychicznie (wykazująca zaburzenia psychotyczne), upośledzona umysłowo (*pojęcie krytykowane z uwagi na pejoratywne zabarwienie – przyp. aut.*), wykazująca inne zakłócenia czynności psychicznych, które zgodnie ze stanem wiedzy medycznej zaliczane są do zaburzeń psychicznych, a osoba ta wymaga świadczeń zdrowotnych lub innych form pomocy i opieki niezbędnych do życia w środowisku rodzinnym lub społecznym” – art. 3 ust. 1 ustawy z 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, tj. Dz.U. nr 231, poz. 1375 ze zm.

15 Problem będzie w praktyce dotyczył co najmniej 2 sytuacji: osób z niepełnosprawnościami, które nie poddały się systemowi orzecznictwa (bo nie chciały, jeszcze nie zdążyły, zanim ujawniła się potrzeba) i nie legitymują się żadnym orzeczeniem o niepełnosprawności, oraz osób, którym upłył termin obowiązywania orzeczenia. Umożliwienie przez IZ wsparcia przeznaczonego dla osób z niepełnosprawnościami także dla tych grup stanowiłoby niewątpliwie krok ku jeszcze pełniejszemu wdrożeniu postanowień *Konwencji*. Na temat rozumienia terminów „niepełnosprawność” i „osoby z niepełnosprawnościami” w *Konwencji* zob.: *From Exclusion to Equality. Realizing the rights of persons with disabilities. Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol*, Geneva 2007, s. 12-13, <http://www.un.org/disabilities/documents/toolaction/ipuhb.pdf> (dostęp: 6.11.2015).

Zasada równości szans i niedyskryminacji – umożliwienie wszystkim osobom (bez względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę lub pochodzenie etniczne, wyznawaną religię, światopogląd, orientację seksualną) sprawiedliwego, pełnego uczestnictwa we wszystkich dziedzinach życia, na jednakowych zasadach.

Na potrzeby *Wytycznych*, w celu zwiększenia czytelności postanowień, w przypadku zasady równości szans i niedyskryminacji jest stosowane określenie: „zasada równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami”. W związku z tym przesłanka dotycząca płci ma w przypadku tej zasady zastosowanie tylko pośrednie¹⁶, ponieważ działania na rzecz wyrównywania szans kobiet i mężczyzn zostały wskazane w ramach rozdziału 6.

Dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność – jakiegokolwiek różnicowanie, wykluczanie lub ograniczanie ze względu na niepełnosprawność, którego celem lub skutkiem jest naruszenie lub zniweczenie uznania, korzystania lub wykonywania wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie polityki, gospodarki, w dziedzinie społecznej, kulturalnej, obywatelskiej lub w jakiegokolwiek innej, na zasadzie równości z innymi osobami. Obejmuje to wszelkie przejawy dyskryminacji, w tym odmowę racjonalnego usprawnienia¹⁷.

Podwójne podejście (*dual approach*) – oznacza podejście, w ramach którego z jednej strony na poziomie PO są zaplanowane priorytety inwestycyjne, zawierające specjalne działania (*specific actions*) adresowane do osób narażonych na dyskryminację w związku z ich gorszą sytuacją w danym obszarze wsparcia (np. w edukacji, sektorze ochrony zdrowia, B+R – przykładowo Priorytet Inwestycyjny 8iv wskazany w Umowie Partnerstwa, dotyczący wyrównywania szans kobiet i mężczyzn na rynku pracy). Z drugiej strony równość szans jest uwzględniana horyzontalnie (*horizontal issues*) na każdym etapie wdrażania PO (programowania, monitorowania, kontroli, ewaluacji, informacji i promocji itd.), w tym również poprzez działania podejmowane w innych priorytetach inwestycyjnych niż te dotyczące równości szans.

Pozostałe definicje – dostępność, opis dostępności inwestycji, koncepcja uniwersalnego projektowania, mechanizm racjonalnych usprawnień, język łatwy – zostały omówione w dalszej części niniejszego poradnika.

16 Działania opisane w rozdziale 5 *Wytycznych* nie są ukierunkowane bezpośrednio na wyrównywanie szans kobiet i mężczyzn, nie oznaczają to jednak całkowitego wyłączenia kryterium płci. Należy bowiem pamiętać o możliwości występowania dyskryminacji krzyżowej, czyli takiej, w której jednocześnie jest kilka przesłanek dyskryminacji (np. osoba doświadcza gorszego traktowania ze względu na płeć i posiadającą niepełnosprawność). W takiej sytuacji należy dołożyć wszelkich starań, aby zredukować dyskryminujący charakter działań podjętych lub realizowanych z wykorzystaniem funduszy strukturalnych.

17 Ogólną definicję dyskryminacji zob. w *Wytycznych*, str. 8: „**Dyskryminacja** – jakiegokolwiek różnicowanie, wykluczanie lub ograniczanie ze względu na jakiegokolwiek przesłanki (np. wiek, niepełnosprawność, płeć, rasę, orientację seksualną, pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd itp.), którego celem lub skutkiem jest naruszenie lub zniweczenie uznania, korzystania lub wykonywania wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie polityki, gospodarki, społecznej, kulturalnej, obywatelskiej lub w jakiegokolwiek innej, na zasadzie równości z innymi osobami. Wyróżnia się różne rodzaje dyskryminacji, m.in. pośrednia, bezpośrednia, wielokrotna, w tym krzyżowa, indywidualna, instytucjonalna, strukturalna”.

ZRÓŻNICOWANE POTRZEBY OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

RÓŻNORODNOŚĆ POTRZEB JAKO EFEKT RÓŻNORODNOŚCI LUDZKIEJ

Konwencja podkreśla różnorodność osób z niepełnosprawnościami i zobowiązuje państwa do przygotowania rozwiązań, które spełniałyby wymagania dostępności dla osób o różnych stopniach sprawności i różnych potrzebach funkcjonalnych (np. osób starszych, otyłych, kobiet w ciąży, z różnymi schorzeniami i kontuzjami). Uwzględnianie tych potrzeb nie jest traktowane jako uprzywilejowanie osób z niepełnosprawnościami, lecz jako naturalna konieczność zniesienia barier¹⁸, wprowadzania dostępnych rozwiązań w zróżnicowanym społeczeństwie, tak by wszyscy jego członkowie bez wyjątku mogli korzystać w pełni z przysługujących im wolności i praw. Dlatego podmioty krajowe, samorządowe, gospodarcze oraz edukacyjne, w tym podmioty wdrażające działania współfinansowane ze środków EFS, EFRR i FS, powinny wykorzystywać koncepcję uniwersalnego projektowania lub mechanizm racjonalnych usprawnień oraz uwzględniać różne potrzeby funkcjonalne, zwłaszcza w zakresie mobilności, percepcji, sprawności sensorycznej, komunikowania się i informacji.

POKONYWANIE TRUDNOŚCI W UWZGLĘDNIENIU RÓŻNORODNYCH POTRZEB

Różnorodność potrzeb wynika ze zróżnicowania rodzajów niepełnosprawności. *Konwencja* zobowiązuje państwa do przygotowania rozwiązań, które spełniałyby wymagania dostępności dla osób o różnych stopniach sprawności. Odmiennego wsparcia wymagać będą m.in.:

- osoby niewidome i niedowidzące,
- osoby głuche¹⁹ i słabosłyszące,
- osoby głuchoniewidome,
- osoby z niepełnosprawnością ruchową,
- osoby z mózgowym porażeniem dziecięcym,

18 Na temat różnorodności barier i ich charakteru w związku z „lokalizacją” niepełnosprawności – zob. tabela K. Mrugalskiej, (w:) *Krajowy Raport Badawczy. Pomoc i integracja społeczna wobec wybranych grup – diagnoza standaryzacji usług i modeli instytucji*, red. R. Szarfenberg, Wrzos, Warszawa 2011, s. 112-114. Raport na stronie: http://www.wrzos.org.pl/projekt1.18/download/KRB_wersja%20ostateczna.pdf (dostęp: 12.08.2015 r.).

19 W poradniku posługiwać się będziemy następującą terminologią: osoby głuche, głusi – ponieważ w literaturze przedmiotu pojęcie „głuchy” jest równoznaczne z pojęciem „niesłyszący”, a środowisko osób głuchych samo określa się w ten sposób. Na przykład największa krajowa organizacja osób głuchych się nosi nazwę: Polski Związek Głuchych. Jest to sformułowanie stosowane też przez naukowców. Należy podkreślić, że określenie „głuchy” nie jest pejoratywne. Dodatkowo odnosi się ono do pewnej cechy człowieka, natomiast sformułowanie „niesłyszący” określa osobę poprzez brak jakiejś cechy. W literaturze przedmiotu występuje także rozróżnienie pisowni: „Głuchy” i „głuchy” – to pierwsze odnosi się do osób kulturowo Głuchych, dla których polski język migowy jest pierwszym językiem i którzy uważają się za mniejszość językowo-kulturową. Więcej na ten temat – zob. P. Kowalski, D. Nowak-Adamczyk, *Kształcenie osób głuchych i słabosłyszących – wyzwania dla systemu edukacji w Polsce*, [w:] *Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich* 2012, nr 7. Źródła: „Zasada równego traktowania – prawo i praktyka”, nr 3, *Równe szanse w dostępie do edukacji osób z niepełnosprawnościami. Analiza i zalecenia*, red. S. Trociuk, Warszawa 2012; P. Ladd, *Understanding Deaf culture. In search of Deafhood*, Multilingual Matters, Clevedon 2007; Padden C., Humphries T., *Inside Deaf culture*, Harvard University Press, Cambridge 2006; Parasnis I., *Cultural and Language Diversity: Reflections on the Deaf Experience*, Cambridge University Press, New York 1996. Należy też zwrócić uwagę, że także w *Konwencji*, tj. w angielskim oryginale i w polskim tłumaczeniu używane są słowa „głuchy”/„deaf”.

- osoby z niepełnosprawnością intelektualną,
- osoby z zaburzeniami lub chorobami psychicznymi,
- osoby cierpiące na niedołążność z racji wieku,
- osoby z całościowymi zaburzeniami rozwoju, w tym m.in. osoby z zespołem Aspergera, z autyzmem.

Problemy i potrzeby osób z niepełnosprawnościami będą się różniły również w zależności od wieku, płci, fazy życia i środowiska²⁰.

Zrozumiałe, że identyfikacja wszystkich potrzeb i zaprojektowanie odpowiednich rozwiązań jest trudne. Nałożone zadanie uwzględniania w każdym projekcie i na każdym etapie równości szans, niedyskryminacji i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami jest nowe i skomplikowane, a funkcjonujący w Polsce system orzeczniczy słabo eksponuje potrzeby funkcjonalne osób z różnymi niepełnosprawnościami. Instytucje realizujące programy muszą zatem sięgać do odpowiednich materiałów pomocniczych (należą do nich m.in. *Wytyczne* i *Agenda*), korzystać ze szkoleń na temat wdrażania zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, konsultować swoje projekty z osobami z niepełnosprawnościami i organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz tego środowiska.

²⁰ R. Szarfenberg, (w:) *Krajowy Raport Badawczy...*, op. cit., s. 108.

2. KOMPONENT DLA PROJEKTODAWCÓW W ZAKRESIE EFS

Karolina Włodarczyk, Agata Gawska

Perspektywa na lata 2014-2020 będzie wdrażana w Polsce poprzez 6 krajowych programów operacyjnych, zarządzanych przez ministra właściwego ds. rozwoju, oraz przez 16 regionalnych programów operacyjnych, zarządzanych przez Urzędy Marszałkowskie. Różnorodność realizowanych w ich ramach interwencji oraz przyjętych kształtów dokumentacji konkursowej sprawia, że nie jest możliwe wskazanie dla wszystkich form wsparcia gotowych rozwiązań związanych z dostępnością. Dlatego też celem niniejszego rozdziału jest przede wszystkim kierunkowe określenie sposobu przygotowania i realizacji dostępnego projektu EFS oraz zwiększenie świadomości zarówno projektodawców, jak i instytucji w zakresie konieczności zapewniania dostępności projektów współfinansowanych z EFS dla osób z niepełnosprawnościami.

Beneficjenci korzystający ze środków europejskich zobowiązani są do uwzględniania *Wytycznych* na każdym etapie planowania projektu – czyli analizy, definiowania celów, planowania działań i budżetu, określania rezultatów – a także podczas jego realizacji. Należy podkreślić, że uwzględnienie równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, nie jest kwestią deklaracji projektodawcy i że zasada ta powinna być realizowana we wszystkich rodzajach projektów, tj. dedykowanych osobom z niepełnosprawnościami, ogólnodostępnych, a także w tych, które nie zakładają bezpośredniego wsparcia dla osób niepełnosprawnych, czyli np. w projektach ukierunkowanych na wypracowanie modeli, rekomendacji czy kształtowanie polityk.

Wytyczne nakładają na każdego projektodawcę obowiązek zaplanowania, a następnie zrealizowania wszystkich działań, które są niezbędne do umożliwienia osobom z niepełnosprawnościami udziału w projekcie. Należy jednocześnie pamiętać, że nawet jeśli projekt może nie zakładać bezpośredniej pomocy osobom z niepełnosprawnościami, to jego trwałe efekty, jak np. wybudowana droga, nowo otwarte muzeum czy rozwiązania z zakresu technologii informacyjno-komunikacyjnych, mają być dostępne i służyć wszystkim w równym stopniu.

Przy tworzeniu ostatecznego kształtu projektu trzeba pamiętać, że założenie, iż do projektu nie mogą zgłosić się czy nie zgłoszą się osoby z niepełnosprawnościami lub zgłoszą się wyłącznie takie z określonymi rodzajami niepełnosprawności, jest dyskryminacją.

PRZYGOTOWANIE WNIOSKU – ANALIZA POTRZEB I INDYWIDUALIZACJA WSPARCIA POD KĄTEM RÓŻNYCH RODZAJÓW NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI – PROJEKTY OGÓLNODOSTĘPNE, DEDYKOWANE, BEZ WSPARCIA BEZPOŚREDNIEGO

Pierwszym, a jednocześnie najważniejszym etapem prac nad każdym projektem, który ma być współfinansowany ze środków EFS, jest analiza sytuacji problemowej, jaka ma zostać rozwiązana/złagodzona dzięki jego realizacji. Rzetelna analiza umożliwia określenie celów i rezultatów projektu, a także zaplanowanie adekwatnych działań.

W celu zdiagnozowania sytuacji problemowej, na którą odpowiedzialnością będzie dany projekt i która jednocześnie uwzględnia perspektywę osób z niepełnosprawnościami, konieczne jest przeprowadzenie analizy potrzeb tych osób, wchodzących w skład grupy docelowej, planowanej do objęcia wsparciem. Umożliwi to określenie wpływu projektu na sytuację osób z niepełnosprawnościami w danym obszarze problemowym, a także pozwoli na zidentyfikowanie jego rezultatów w odniesieniu do tej grupy.

Podczas przeprowadzania analizy potrzeb projektodawcy powinni mieć na uwadze, że różnorodność w obrębie niepełnosprawności implikuje wielość typów potrzeb osób z niepełnosprawnościami, a tym samym wsparcia, które powinno zostać im zapewnione w celu umożliwienia udziału w projekcie. Odmiennego wsparcia wymagać będą:

- osoby niewidome i niedowidzące,
- osoby głuche i niedosłyszające,
- osoby głuchoniewidome,
- osoby z niepełnosprawnością ruchową,
- osoby z mózgowym porażeniem dziecięcym,
- osoby z niepełnosprawnością intelektualną,
- osoby z zaburzeniami lub chorobami psychicznymi,
- osoby cierpiące na niedołążność z racji wieku,
- osoby z całościowymi zaburzeniami rozwoju, z zespołem Aspergera, autyzmem.

Dodatkowo potrzeby osób z niepełnosprawnościami będą różniły się w zależności od wieku, płci, fazy życia i środowiska społecznego, w jakim funkcjonują, i miejsca zamieszkania.

Zróznicowanie potrzeb osób z niepełnosprawnościami sprawia, że przeprowadzenie analizy sytuacji tej grupy powinno opierać się na danych ilościowych oraz jakościowych. Podczas planowania istotna jest bowiem zarówno wiedza dotycząca liczby osób z niepełnosprawnościami dotkniętych problemem, na który odpowiedź ma stanowić projekt, czy też struktury tej grupy, jak i znajomość przyczyn doświadczania przez te osoby konkretnej sytuacji problemowej.

Tylko taka kompleksowa analiza umożliwi projektodawcy założenie konkretnego liczbowego udziału osób z niepełnosprawnościami w projekcie, a także zaplanowanie działań sprawiających, że będzie on dla nich dostępny. Szczegółowe zbadanie danych ilościowych i jakościowych pozwoli również na zaplanowanie zindywidualizowanego wsparcia, pozwalającego osobom z niepełnosprawnościami na przezwycięzenie sytuacji problemowej. Analizę należy przeprowadzić szczególnie w przypadku projektów dedykowanych osobom z niepełnosprawnościami.

Projektodawca powinien poznać odpowiedzi na następujące pytania:

- Ilu osób z niepełnosprawnościami dotyczy problem, który ma zostać rozwiązany/złagodzony w wyniku realizacji projektu?
- Jaka jest, w kontekście przedmiotu planowanego projektu, struktura tej grupy osób (rodzaje niepełnosprawności, wiek, płeć, wykształcenie, kwalifikacje itp.)?
- Gdzie zamieszkują osoby z niepełnosprawnościami, które potencjalnie będą uczestniczyły w projekcie (osoby zamieszkujące np. na obszarach wiejskich mogą potrzebować dodatkowego wsparcia, np. pomocy w dotarciu na miejsce realizacji projektu)?
- Jakie są główne trudności, na które napotykają te osoby z niepełnosprawnościami w życiu społeczno-zawodowym?
- Czy osoby te korzystały wcześniej z analogicznych form wsparcia i czy było ono skuteczne (jeśli nie, to dlaczego)?
- Kto ma wpływ na zmianę sytuacji osób z niepełnosprawnościami w danym obszarze? Czy na terenie planowanego projektu są organizacje i instytucje działające na rzecz tej grupy? Jakie przedsięwzięcia podejmują? Jakie są tego efekty?
- Jakie bariery utrudniają/uniemożliwiają osobom z niepełnosprawnościami przezwycięzenie sytuacji problemowej? Które z nich są kluczowe i powinny zostać zniwelowane w pierwszej kolejności?
- Jakie potrzeby mają osoby z różnymi niepełnosprawnościami w związku z zaistniałą sytuacją problemową? Jakie czynniki, poza rodzajem i stopniem niepełnosprawności, wpływają na zróżnicowanie tych potrzeb?
- Które potrzeby należy zaspokoić w pierwszej kolejności, aby umożliwić osobom z niepełnosprawnościami udział w projekcie?

- Zaspokojenie których potrzeb jest niezbędne do zaplanowania w projekcie zindywidualizowanego i skutecznego wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami?

W przypadku planowania projektów ogólnodostępnych projektodawca powinien:

- upewnić się, że nie zostanie wykluczona możliwość udziału w projekcie osób z niepełnosprawnościami,
- oszacować procentowy udział osób z niepełnosprawnościami w grupie docelowej,
- zdiagnozować bariery utrudniające/uniemożliwiające osobom z niepełnosprawnościami udział w projekcie i zaplanować sposoby ich pokonywania w celu zapewnienia dostępności projektu dla tej grupy,
- zdiagnozować potrzeby osób z niepełnosprawnościami, wchodzących w skład grupy docelowej, w kontekście wsparcia zaplanowanego w projekcie.

W przypadku projektów ogólnodostępnych zalecane jest założenie, że wśród uczestników będą osoby z niepełnosprawnościami. W projektach niezakładających bezpośredniego wsparcia dla takich osób należy uwzględnić, że nawet jeśli mogą one nie zakładać bezpośredniej pomocy osobom z niepełnosprawnościami, to jednak ich trwałe efekty, jak np. wybudowana droga, nowo otwarte muzeum czy rozwiązania z zakresu technologii informacyjno-komunikacyjnych, mają być dostępne i służyć wszystkim w równym stopniu. Projektodawca powinien określić, w jakim stopniu problem, który ma zostać rozwiązany/złagodzony w wyniku realizacji projektu, dotyczy osób z niepełnosprawnościami, i zaplanować takie działania, które umożliwią rzeczywistą poprawę sytuacji tej grupy.

Dokładna analiza potrzeb osób z niepełnosprawnościami, które mają być lub mogą być odbiorcami wsparcia, umożliwi projektodawcy uwzględnienie sytuacji tej grupy podczas podejmowania kolejnych działań związanych z opracowywaniem projektu: definiowania celów oraz planowania konkretnych zadań.

PRZYGOTOWANIE WNIOSKU – CELE RÓWNOŚCIOWE

Spełnianie przez projektodawców wymogów *Wytycznych* oznacza m.in. konieczność uwzględnienia perspektywy osób z niepełnosprawnościami podczas określania celów projektu i planowania działań, które mają być w jego ramach realizowane. Oznacza to, że perspektywa osób z niepełnosprawnościami musi znaleźć odzwierciedlenie w planowaniu zmiany, jaka ma dokonać się dzięki realizacji projektu. Podkreślić należy, że **cele równościowe dotyczą nie tylko projektów dedykowanych**, a więc skierowanych wyłącznie do osób z niepełnosprawnościami, **ale także ogólnodostępnych**.

Niezwykle istotne jest, aby podczas określania liczby osób z niepełnosprawnościami, które wezmą udział w projekcie, kierować się kryterium jej adekwatności do problemu oraz

rzeczywistej sytuacji osób niepełnosprawnych w danym obszarze. Sposób, w jaki zostanie określony cel liczbowy, ma bowiem bezpośrednie przełożenie na osiągnięcie celów projektu (np. założenie, że osoby z niepełnosprawnościami będą stanowiły 80% uczestników, podczas gdy z przeprowadzonej analizy grupy docelowej wynika, że stanowią one 20% potencjalnych uczestników, może skutkować niemożliwością osiągnięcia zaplanowanych celów i wskaźników), a także na zachowanie zasady równości szans. W projektach ogólnodostępnych zalecane jest założenie, że wśród potencjalnych uczestników będą osoby z niepełnosprawnościami – nawet jeśli początkowo nie jest znana ich dokładna liczba, można oszacować ten udział choćby statystycznie. Pomocne do takich szacunków będą np. dane GUS, gdzie można znaleźć informację o liczbie osób z niepełnosprawnością – nawet na poziomie powiatu.

Pominięcie w celach projektu perspektywy równościowej może w znaczący sposób pogłębiać istniejące nierówności. Projektodawca, który nie uwzględni na tym etapie poprawy sytuacji osób z niepełnosprawnościami, będzie miał bowiem znacznie większe trudności z zaplanowaniem (na poziomie merytorycznym i finansowym) zindywidualizowanego wsparcia dla uczestników niepełnosprawnych niż taki, który założy, że w strukturze grupy docelowej znajdą się osoby z niepełnosprawnościami.

PRZYGOTOWANIE WNIOSKU – ZADANIA I PRODUKTY PROJEKTU ZGODNE Z ZASADĄ DOSTĘPNOŚCI (M.IN. ZASADA UNIWERSALNEGO PROJEKTOWANIA, TZW. PROJEKTY NEUTRALNE)

Należy podkreślić, że jednym z elementów decydujących o tym, czy projekt spełnia założenia *Wytycznych*, jest zaplanowanie w nim działań niwelujących nierówności ze względu na niepełnosprawność. Powinny być one zindywidualizowane i wynikać z przeprowadzonej na pierwszym etapie planowania analizy potrzeb osób z niepełnosprawnościami, które znajdują się (lub mogą się znaleźć) w strukturze grupy docelowej. Należy mieć na uwadze, że istnieją bardzo różne grupy osób z niepełnosprawnościami i żadna z nich nie może zostać ogólnie wykluczona z udziału w projekcie.

Projektowanie działań w oparciu o przeprowadzoną analizę jest ważne ze względu na fakt, że o tym, czy dane działanie będzie rzeczywiście równościowe, nie będzie decydował sposób jego opisanie we wniosku o dofinansowanie ani intencja projektodawcy, ale to, czy przyczyniło się ono do zmniejszenia istniejących nierówności. Możliwe to będzie tylko wówczas, gdy zaplanowane działania będą odpowiadały na rzeczywiste potrzeby osób, do których zostały skierowane.

Zindywidualizowane i odpowiadające na nierówności ze względu na niepełnosprawność zadania powinny uwzględniać:

- odpowiedź na zdiagnozowane potrzeby niepełnosprawnych uczestników projektu, wynikające zarówno z rodzaju niepełnosprawności, jak i z innych zmiennych, takich jak

wiek, płeć, wykształcenie, posiadane kwalifikacje itp.,

- zróżnicowany sposób świadczenia wsparcia, umożliwiający dostosowanie go do indywidualnych potrzeb i możliwości poszczególnych uczestników projektu,
- sposób świadczenia wsparcia umożliwiający pokonywanie barier dostępności,
- przełamywanie stereotypów i przyczyn segregacji w różnych sferach życia,
- kompleksowy zakres wsparcia, umożliwiający osobom z niepełnosprawnościami nabycie umiejętności i kwalifikacji niezbędnych do poprawy ich sytuacji, a także stwarzający warunki do wykorzystania nabytych umiejętności i kwalifikacji, na równi z osobami pełnosprawnymi.

Należy pamiętać, że projektowanie działań równościowych powinno przejawiać się również w zapewnieniu dostępności wszystkich produktów projektu. Wynika to z zapisów *Wytycznych* (Podrozdział 5.2, pkt 15), zgodnie z którymi wszelkie produkty projektów, także tych realizowanych ze środków EFS, muszą być dostępne dla wszystkich osób, w tym również dostosowane do zidentyfikowanych potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

W praktyce oznacza to, że muszą być one zgodne z koncepcją uniwersalnego projektowania, rozumianego jako sposób podejścia do planowania i tworzenia produktów, urządzeń oraz przestrzeni publicznej, który zapewnia ich dostępność dla wszystkich użytkowników. Jednym z najważniejszych celów uniwersalnego projektowania jest promowanie równości i zapewnienie osobom z niepełnosprawnościami pełnego uczestnictwa w życiu społecznym poprzez usuwanie istniejących barier i zapobieganie powstawaniu nowych²¹.

Projektowanie uniwersalne stawia na pierwszym miejscu użytkownika, zwiększając dostępność usług, przedmiotów i obiektów, która jest warunkiem zapewnienia równości szans osób z niepełnosprawnościami. Mimo że projektowanie uniwersalne kojarzy się przede wszystkim z realizacjami infrastrukturalnymi, ma zastosowanie także w projektach tzw. miękkich.

Dostępność produktów w projektach finansowanych ze środków EFS dotyczy przede wszystkim (bez względu na to, czy projekt ma bezpośrednich odbiorców realizowanych działań, czy też nie)²²:

- zasobów cyfrowych (strony internetowe, materiały multimedialne, publikacje w wersji elektronicznej, szkolenia e-learningowe itp.) – w tym przypadku kluczowe jest stosowanie wytycznych WCAG 2.0 oraz języka łatwego do czytania i zrozumienia,

21 Fundacja Aktywizacja, *Dostępność Funduszy Europejskich 2014-2020 dla osób z niepełnosprawnościami w praktyce*, Warszawa 2015, s. 36, http://www.aktywizacja.org.pl/images/Publikacje_pdf/e-publikacja_Dostępność_Funduszy_Europejskich_2014_2020_dla_osób_z_niepełnosprawnościami_w_praktyce.pdf (dostęp: 23.11.2015).

22 Tamże, s. 27-33; przydatne informacje w tym zakresie zawiera także załącznik 5 do niniejszego poradnika *Lista Sprawdzająca: Dostępność Serwisów internetowych i aplikacji*.

- multimediiów (filmy informacyjne i promocyjne, nagrania dźwiękowe, infoanimacje itp.) – w tym stosowania transkrypcji tekstowej, napisów dla osób głuchych, audiodeskrypcji, tłumaczenia na język migowy, języka łatwego do czytania i zrozumienia,
- materiałów drukowanych (publikacje, artykuły, plakaty, ulotki, formularze zgłoszeniowe itp.) – realizowana m.in. poprzez stosowanie języka łatwego do czytania i zrozumienia, używanie czytelnych, bezszeryfowych czcionek etc.

Najczęściej zadawane pytania dotyczące dostępności:

1. Po co tłumaczyć teksty pisane na polski język migowy (PJM)?

Osoby głuche bardzo często nie znają wystarczająco dobrze języka polskiego. Jeśli nie zapewni się tłumaczenia na PJM, odcina się znaczną część tej grupy od możliwości wzięcia udziału w projekcie²³.

2. Jak informować o projekcie w PJM?

Przetłumaczone powinny być wszystkie informacje potrzebne do podjęcia decyzji o wzięciu udziału w projekcie i o możliwości korzystania z tłumaczenia na PJM. Tłumaczenie powinno być przygotowane w formie pliku wideo umieszczonego obok tekstu. Pomocne są tu serwisy umożliwiające hosting filmów (np. YouTube lub Vimeo).

3. Jak przygotować napisy do filmów?

Wykorzystać można gotowe mechanizmy, np. w serwisie YouTube, które pozwalają na umieszczenie napisów w osobnym pliku i włączenie ich w razie potrzeby. Napisy powinny uwzględniać pełną treść zawartą w ścieżce dźwiękowej. Więcej informacji na ten temat znajduje się w publikacji Forum Dostępnej Cyberprzestrzeni: *Kiedy stosować napisy, a kiedy język migowy*²⁴.

4. Jak sprawdzić, czy strona jest zgodna ze standardem WCAG 2.0?

Przeprowadzenie audytu dostępności najlepiej zlecić specjalistom. Można ich znaleźć np. poprzez Forum Dostępnej Cyberprzestrzeni (www.fdc.org.pl). Dobrym pomysłem jest zalecenie realizatorom projektu dostarczenie przygotowanego przez zewnętrznych audytorów raportu o zgodności ze standardem. Pomocna jest *Lista sprawdzająca: Dostępność serwisów internetowych i aplikacji* stanowiąca załącznik 5 do niniejszego poradnika.

²³ Patrz: przypis 75.

²⁴ <http://www.fdc.org.pl/gallery/Kiedy-stosowa%C4%87-napisy-a-kiedy-j%C4%99zyk-migowy1.pdf> (dostęp: 6.11.2015).

5. Jak sprawdzić, czy materiały elektroniczne są dostępne?

Najprościej jest sprawdzić, czy można skopiować tekst zawarty w dokumencie i wkleić go np. do notatnika. Jeśli program będzie mógł to zrobić, czytnik ekranu też poradzi sobie z takim plikiem.

6. Co to znaczy „język prosty”?

Żeby ocenić sposób przygotowania komunikatów o projekcie, warto skorzystać ze wskaźnika mglistości tekstu (<http://www.fog.uni.wroc.pl/>) i sprawdzić, czy nie zawierają one zbyt dużo i zbyt skomplikowanych informacji. W niektórych przypadkach pomocne może być tłumaczenie na tekst łatwy do czytania. Jest to taki sposób zapisu informacji, który łączy tekst z grafiką. Specjalistów i specjalistki od takich materiałów można znaleźć np. w Polskim Stowarzyszeniu na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną (<http://www.psouu.org.pl/>).

7. Co to znaczy, że biuro jest dostępne architektonicznie?

Podstawowe cechy, jakie powinno spełniać biuro projektu, to: właściwa szerokość drzwi (minimum 90 cm), brak stopni i progów, biuro na poziomie zero lub dostępne przy pomocy windy, platformy przyschodowej lub podnośnika oraz dostępna toaleta (więcej cech dostępnego budynku zawiera załącznik nr 6 do niniejszego poradnika: *Lista sprawdzająca: Jak sprawdzić, czy inwestycja (budynek) jest dostępna dla wszystkich?*).

W przypadku Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój zasada dostępności produktów również ma zastosowanie. Wszelkie produkty wytworzone w ramach projektów muszą być dostępne, zgodnie z *Wytycznymi*, bez względu na to, kto jest ostatecznym odbiorcą np. przygotowywanych w ramach projektu rekomendacji, standardów czy modeli. Przykłady dostępnych produktów to:

- dostępna strona internetowa projektu,
- dostępne treści wytworzone w ramach projektu – materiały, prezentacje multimedialne, podręczniki,
- dostępne miejsca spotkań konsultacyjnych/seminariów/konferencji,
- dostępne miejsca pracy w projekcie, uwzględniające, że pracownikami mogą być osoby z niepełnosprawnością,
- główne produkty tych projektów (np. modele różnego rodzaju usług społecznych, standardy realizacji programów doradztwa edukacyjno-zawodowego dla uczniów) muszą uwzględniać dostępność dla osób z różnymi niepełnosprawnościami.

Podkreślić należy, że dostępność produktów dotyczy również projektów EFS realizowanych w ramach regionalnych programów operacyjnych, w tym ukierunkowanych np. na tworzenie nowych miejsc wychowania przedszkolnego, nowych miejsc opieki nad dziećmi do lat 3 w żłobkach, nowych miejsc świadczenia usług społecznych w formach zdeinstytucjonalizowanych czy też projektów, w ramach których szkoły i pracownie wyposażane są w sprzęt ICT/TIK. Realizatorzy powinni mieć na uwadze, że ich obowiązkiem jest nie tylko zapewnienie dostępności informacji o projekcie (strony internetowej itp.), ale muszą oni przede wszystkim zadbać o dostępność głównych produktów projektów – a więc np. miejsc przedszkolnych czy pracowni komputerowych – dla osób (w tym dzieci i młodzieży) z różnymi niepełnosprawnościami.

Przykłady:

1. Aby zapewnić dostępność nowo tworzonych miejsc wychowania przedszkolnego, projektodawca powinien m.in.:
 - zadbać o dostępność budynku, w którym znajduje się przedszkole, dla dzieci z niepełnosprawnościami (np. podjazdy, oznaczanie żółtą taśmą pierwszego i ostatniego stopnia schodów, odpowiednie zaprojektowanie systemu informacji w budynku)²⁵,
 - zadbać o dostępność pomocy dydaktycznych, które zostaną zakupione w ramach projektu, i sprzętu niezbędnego do pełnej realizacji programów nauczania,
 - zadbać o dostępność wyposażenia, które zostanie zakupione w ramach projektu (meble, urządzenia na plac zabaw itp.).
2. W celu zapewnienia dostępności sprzętu, który zostanie zakupiony w ramach projektów EFS dla szkół, należy m.in.:
 - zadbać o jego zgodność z koncepcją uniwersalnego projektowania²⁶,
 - zadbać o dostępność budynku szkoły, która uzyska wsparcie z EFS, dla osób z niepełnosprawnościami,
 - zadbać o zakup sprzętu specjalistycznego (np. umożliwiającego/ułatwiającego korzystanie z komputera i internetu) dla osób z niepełnosprawnościami oraz urządzeń i oprogramowania, które umożliwiają adaptację (np. wprowadzanie dodatkowych aplikacji czy urządzeń peryferyjnych) w momencie pojawienia się w placówce uczniów z konkretnymi niepełnosprawnościami.

Należy wyraźnie podkreślić, że brak obecności dzieci z niepełnosprawnością w danej społeczności i placówce edukacyjnej – będący *de facto* skutkiem dotychczasowych zaniedbań różnych instytucji w zakresie otwartości systemu edukacji na włączanie dzieci

²⁵ Szczegółowe informacje dotyczące dostępności budynków znaleźć można w Załączniku 6. *Lista sprawdzająca: Jak sprawdzić, czy inwestycja (budynek) jest dostępna dla wszystkich?*

²⁶ Zagadnienia związane z koncepcją uniwersalnego projektowania zostały szczegółowo opisane w podrozdziale *Uniwersalne projektowanie – gwarancja pełnej dostępności produktów w projektach EFRR i FS* niniejszego poradnika.

z niepełnosprawnościami – nie stanowi przesłanki do zaniechania realizacji idei edukacji włączającej.

Warto podkreślić, że w przypadku projektów dedykowanych osobom z niepełnosprawnościami projektodawca zobowiązany jest do opisanie we wniosku o dofinansowanie sposobów zapewnienia dostępności zadań dla tych osób, a w przypadku projektów ogólnodostępnych – do opisanie działań, które zostaną podjęte (np. zastosowanie mechanizmu racjonalnych usprawnień) w celu zapewnienia dostępności projektu dla osób z niepełnosprawnościami, jeśli zgłoszą one chęć udziału w nim.

Analizując kwestię dostępności produktów w różnych typach projektów EFS, należy stwierdzić, że w praktyce trudno wskazać przykład projektu neutralnego wobec zasady dostępności, a więc taki, w którym – zgodnie z *Wytycznymi* – zasada dostępności nie znajduje zastosowania (tj. projekt nie zakłada wsparcia dla uczestników z niepełnosprawnościami i nie przewiduje dostępności produktów dla potencjalnych użytkowników). IZ ma jednak możliwość dopuszczenia, w wyjątkowych przypadkach, do realizacji projektów neutralnych wobec zasady dostępności. Beneficjent, który zdecyduje się na realizację takiego projektu, zobowiązany jest nadal do:

- dokładnego wyjaśnienia we wniosku o dofinansowanie neutralności projektu – powinno opierać się ono na rzetelnej analizie braku wpływu projektu i jego produktów na dostępność dla osób z niepełnosprawnościami (deklarowana neutralność zostanie zweryfikowana przez KOP),
- zapewnienia dostępności produktów pośrednich projektu – np. strony internetowej, multimediiów (zgodność z WCAG 2.0).

PRZYGOTOWANIE WNIOSKU – NARZĘDZIA MONITORINGU I EWALUACJI

Przygotowanie projektu realizującego zasadę równości szans i niedyskryminacji oraz dostępności dla osób z niepełnosprawnościami wymaga zaplanowania równościowego monitoringu i ewentualnie ewaluacji. Są one konsekwencją wcześniejszych kroków związanych z analizą sytuacji tych osób i potrzeb wynikających z różnych rodzajów niepełnosprawności, formułowaniem równościowych celów oraz planowaniem działań odpowiadających na nierówności ze względu na niepełnosprawność.

Uwaga: Zgodnie z zapisami rozdziału 6.11 *Wytycznych w zakresie kwalifikowalności wydatków*, wydatki na ewaluację są kwalifikowalne, tylko o ile ich poniesienie jest wymagane przez właściwą instytucję będącą stroną umowy, za zgodą IZ PO. Oznacza to w praktyce, że aby móc zrealizować ewaluację ze środków projektu, należy wcześniej uzyskać zgodę na jej sfinansowanie. O zgodę występuje do instytucji zarządzającej IOK (IP), na wniosek beneficjenta lub z własnej inicjatywy.

Prawidłowe przeprowadzenie monitoringu i ewaluacji stopnia realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji wymaga od projektodawcy podjęcia kroków mających na celu:

- zdobycie informacji dotyczących sytuacji wyjściowej osób z niepełnosprawnościami w danym obszarze problemowym (dane statystyczne uzyskane na podstawie analizy sytuacji grupy docelowej),
- określenie wskaźnika rezultatu odnoszącego się do zmiany, która nastąpi w sytuacji osób z niepełnosprawnościami w wyniku realizacji projektu (dane ilościowe),
- zaplanowanie procesu zbierania danych jakościowych i ilościowych podczas realizacji projektu oraz opracowanie narzędzi, które są do tego niezbędne (ankiety monitorujące, ankiety ewaluacyjne, listy obecności, ankiety typu pre-test i post-test itp.).

Monitorowanie aspektu równościowego powinno skupiać się przede wszystkim na weryfikowaniu stopnia osiągnięcia wskaźników rezultatu, odnoszących się do niepełnosprawnych uczestników. Bieżąca analiza pozwoli na podjęcie działań zapobiegawczych i/lub naprawczych w sytuacji, w której osiągnięcie tych wskaźników będzie zagrożone, np. poprzez trudności w rekrutacji osób z niepełnosprawnościami, czy też ich rezygnację z udziału w projekcie. Celem działań stanowiących odpowiedź na sytuacje, które mogą stanowić zagrożenie dla realizacji projektu, powinno być wyeliminowanie lub przynajmniej ograniczenie nierówności w korzystaniu przez osoby z niepełnosprawnościami z udzielanego wsparcia.

Planując działania monitoringowe w zakresie równościowym, projektodawca powinien opracować narzędzia, które pozwolą mu poznać odpowiedzi na następujące pytania:

- Ile osób z niepełnosprawnościami zostało zrekrutowanych do projektu?
- Ile osób z niepełnosprawnościami wzięło udział w poszczególnych działaniach realizowanych w ramach projektu?
- Ile osób z niepełnosprawnościami ukończyło projekt, zgodnie z zaplanowaną ścieżką wsparcia?

Równie ważne jak monitoring są odpowiednio zaplanowane działania ewaluacyjne, mające za zadanie ocenę jakości projektu pod kątem realizacji jego celów oraz założonych w nim wskaźników. W kontekście wsparcia udzielanego osobom z niepełnosprawnościami ewaluacja powinna być ukierunkowana na zdobycie informacji odnoszących się do trafności i użyteczności realizowanych działań, a także do ich efektywności i trwałości oraz do zapewnienia możliwości udziału w projekcie.

Kryteria ewaluacji równościowej dotyczą m.in.:

- stopnia, w jakim projekt odpowiedział na rzeczywiste potrzeby jego niepełnosprawnych uczestników (czy i w jaki sposób działania, które zostały zaplanowane w projekcie, okazały się adekwatne dla osób z niepełnosprawnościami, które wzięły w nim udział?),
- stopnia, w jakim projekt przyczynił się do zmiany sytuacji osób z niepełnosprawnościami (np. wzrost wiedzy, umiejętności, rozwój określonej kompetencji, zmiana postawy),
- stopnia użyteczności wiedzy i umiejętności zdobytych w projekcie (czy zdobyta wiedza i umiejętności są wykorzystywane przez osoby z niepełnosprawnościami poza projektem),
- sposobu zapewnienia możliwości udziału w projekcie oraz dostępności jego produktów,
- poznania przyczyn przerywania udziału w projekcie (jeśli miało miejsce) przez osoby z niepełnosprawnościami,
- stopnia, w jakim zostały zrealizowane cele projektu.

PRZYGOTOWANIE WNIOSKU – WRAŻLIWY BUDŻET – UWZGLĘDNIENIE POTRZEB OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI NA ETAPIE KONSTRUOWANIA BUDŻETU (MECHANIZM RACJONALNYCH USPRAWNIENÍ)

Zapewnienie dostępności projektów realizowanych w perspektywie finansowej 2014-2020 dla osób z niepełnosprawnościami wymaga uwzględnienia przez projektodawców potrzeb tych osób na etapie konstruowania budżetu. W praktyce oznacza to takie przygotowanie budżetu, aby projekt był całkowicie dostępny, z wykorzystaniem **mechanizmu racjonalnych usprawnień**, stanowiącego jedną z najważniejszych gwarancji dostępności. W projektach zakładających udział osób z niepełnosprawnościami – jako uczestników bądź personelu – wrażliwy budżet powinien odzwierciedlać przyjęte założenia co do grupy docelowej oraz form wsparcia. Oznacza to, że powinien zawierać koszty, które umożliwią w projekcie udział osobom z niepełnosprawnościami. W projektach, gdzie nie zakłada się udziału beneficjentów, wrażliwy budżet powinien zawierać koszty dostosowania produktów, np. wideotłumaczenia na język migowy.

Należy podkreślić, że zgodnie z *Wytycznymi* odmowa osobie z niepełnosprawnością dostępu do racjonalnych usprawnień jest dyskryminacją ze względu na niepełnosprawność (rozdział 3, pkt 4).

Projektodawca, w celu zapewnienia dostępności projektu dla osób z niepełnosprawnościami, ma możliwość zaplanowania w budżecie kosztów racjonalnych usprawnień. Trzeba jednak pamiętać, że powinny one być mechanizmem wtórnym wobec dostępności, gdyż z zasady każde wsparcie, zarówno w projektach dedykowanych osobom z niepełnosprawnościami, jak

i ogólnodostępnych, powinno być dostępne. Mechanizm racjonalnych usprawnień znajduje więc zastosowanie, w przypadku gdy nie ma możliwości realizacji wsparcia w środowisku wprost dostępnym lub gdy koszt uzyskania dostępności byłby wysoki – dotyczy to np. działań w środowiskach wiejskich, gdzie jest niewielka liczba dostępnych budynków.

Racjonalne usprawnienia to mechanizm możliwy do uruchomienia wraz z pojawieniem się w projekcie (w charakterze uczestnika projektu lub personelu) osoby z niepełnosprawnością. Koszt racjonalnych usprawnień nie może przekroczyć 12 tys. zł na osobę. Jest on wpisany w kategorię zadań w budżecie.

Racjonalne usprawnienia – przypadki szczególne:

- W przypadku dostosowań do potrzeb konkretnych uczestników, znanych już na etapie planowania projektu, ich koszty są uwzględniane w budżecie i nie wchodzi w limit 12 tys. zł. Tego typu dostosowania są racjonalnymi usprawnieniami w rozumieniu *Konwencji*, ale koszty z nimi związane nie są traktowane jako koszty mechanizmu racjonalnych usprawnień w rozumieniu *Wytycznych*.
- Określenie limitu kosztów racjonalnych usprawnień w odniesieniu do osób, a nie poszczególnych dostosowań, pozwala też na przeprowadzenie – w razie potrzeby – większych inwestycji dostępnościowych. Jeśli np. do danego projektu szkoleniowego, realizowanego w budynku niedostępnym (schody, brak podjazdu, platformy czy windy), zgłoszą się dwie osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich, to koszt zastosowania racjonalnego usprawnienia (np. budowa podjazdu) może wynieść do 24 tys. zł (źródło: Fundacja Aktywizacja, *Dostępność Funduszy Europejskich 2014-2020 dla osób z niepełnosprawnościami w praktyce*, Warszawa 2015, s. 48).

Wytyczne określają dwie możliwości finansowania racjonalnych usprawnień:

- a) jako przesunięcia w projekcie dokonane z oszczędności (podrozdział 5.2, pkt 10),
- b) jako dodatkowe środki przyznane beneficjentowi (podrozdział 5.2, pkt 11).

Obie sytuacje wymagają od IZ PO przygotowania procedur stosowania zapisów *Wytycznych*, co może wiązać się z opóźnieniami w harmonogramie realizacji projektu (np. beneficjent, oczekując na decyzję IZ co do przyznania dodatkowych środków na sfinansowanie racjonalnych usprawnień, nie może rozpocząć szkolenia, w którym uczestniczyć ma osoba z niepełnosprawnością, wymagająca usprawnienia w postaci tłumacza języka migowego).

Optymalnym sposobem zastosowania racjonalnych usprawnień wydaje się zaplanowanie kosztów z nimi związanych w budżecie projektu – szczególnie gdy jego cele ukierunkowane są na poprawę sytuacji osób z niepełnosprawnościami. Projektodawca ma wówczas do dyspozycji pulę środków, którą może wykorzystać na sfinansowanie racjonalnych usprawnień

w momencie przystąpienia do projektu osoby, która tego wymaga. Należy podkreślić, że w przypadku gdy w ramach konkursu ustalono średni koszt wsparcia na aktywizację jednego uczestnika, do kwoty tej nie należy wliczać wydatków na wdrożenie mechanizmu racjonalnych usprawnień. Środki na realizację mechanizmu racjonalnych usprawnień powinny stanowić dodatkowy element wsparcia niezbędnego do zapewnienia osobie z niepełnosprawnością możliwości uczestnictwa np. w zaplanowanych w projekcie formach aktywizacji zawodowej – i nie powinny być wliczane do średniego kosztu wydatków przeznaczonych na aktywizację osób z niepełnosprawnościami.

Podstawą planowania kosztów związanych z mechanizmem racjonalnych usprawnień powinna być analiza potrzeb osób z niepełnosprawnościami, przeprowadzona podczas planowania projektu. Jednocześnie projektodawca musi mieć świadomość, że każde racjonalne usprawnienie wynika z relacji co najmniej 3 czynników:

- dysfunkcji związanej z danym uczestnikiem projektu,
- barier otoczenia,
- charakteru usługi realizowanej w ramach projektu (podrozdział 5.2, pkt 5 *Wytycznych*).

Odradza się zatem uwzględnianie w budżecie projektu zamkniętego katalogu racjonalnych usprawnień – projektodawca nie ma bowiem możliwości zaplanowania, jakiego dokładnie wsparcia będą wymagali uczestnicy projektu (np. w projekcie skierowanym w 100% do osób głuchych i niedosłyszących mogą brać udział osoby głuche z niepełnosprawnością ruchową, wymagające dodatkowego usprawnienia).

Jak zostało już wcześniej wspomniane, w przypadku projektów ogólnodostępnych, w budżecie których nie zaplanowano kosztów racjonalnych usprawnień, beneficjent – w razie zgłoszenia się uczestnika z niepełnosprawnością bądź też zatrudnienia w projekcie pracownika z niepełnosprawnością – ma możliwość sfinansowania kosztów niezbędnych usprawnień poprzez dokonywanie przesunięć środków w ramach budżetu lub zwiększenie wartości projektu o koszty dostosowawcze (każdorazowo po uzyskaniu zgody IZ/IP).

Wśród przykładów racjonalnych usprawnień, które mogą zostać sfinansowane w projektach, wskazać można za *Wytycznymi* (podrozdział 5.2, pkt 7) m.in.: koszty transportu specjalistycznego, dostosowania infrastruktury komputerowej, dostosowania architektonicznego, dostosowania akustycznego, koszty pracy asystentów osób z różnymi niepełnosprawnościami czy też przygotowania materiałów projektowych w alternatywnych formach. Jednak trzeba podkreślić, że jest to przykładowy katalog, a finansowanie racjonalnych usprawnień nie może się ograniczać do kosztów w nim wymienionych – za każdym razem musi się ono opierać na rzetelnej analizie potrzeb, uwzględniającej różnorodność niepełnosprawności i złożoność barier otoczenia. Przykłady racjonalnych usprawnień opisano w dokumencie przygotowanym przez Grupę

ON Inclusion 14-20²⁷. Dokument przedstawia dokładniejsze opisy poszczególnych dostosowań, a także pokazuje, jak różnorodną grupą są osoby z niepełnosprawnościami. Poniżej przytoczone zostały przykładowe racjonalne usprawnienia z przywołanego opracowania:

- Alternatywne formy przygotowania materiałów projektowych (szkoleniowych, informacyjnych etc.) – stworzenie wersji materiałów projektowych drukowanych w brajlu, z powiększoną czcionką, w tłumaczeniu na język łąawy, nagranie płyty z tłumaczeniem na język migowy, materiały w innych wersjach alternatywnych (np. audio, rysunki, symbole).
- a) Dotyczy w szczególności osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi (głównie niewidomych, słabowidzących, głuchoniewidomych), z niepełnosprawnością intelektualną i psychiczną (np. autyzm).
- b) Przykładowy koszt: zróżnicowany, w zależności od typu materiałów.
- Wydłużony czas wsparcia – konieczny dla osób, które ze względu na swoją niepełnosprawność potrzebują więcej czasu, aby w pełni skorzystać ze wsparcia. Standardowy czas danej usługi oferowanej w projekcie może być wydłużony w wyniku konieczności wolniejszego tłumaczenia na język migowy, konieczności wolnego mówienia, odczytywania komunikatów z ust, stosowania języka łąawego, zapewnienia bezpieczeństwa psychicznego.
- a) Dotyczy w szczególności osób z następującymi niepełnosprawnościami: osób z niepełnosprawnością intelektualną, z zaburzeniami psychicznymi (np. z autyzmem, ze schizofrenią), z niepełnosprawnością słuchową (np. osoby głuche, słabosłyszące), z jednoczesną niepełnosprawnością słuchową i wzrokową (osoby głuchoniewidome), z chorobami krążenia (np. udar), osób z chorobami neurologicznymi (np. z afazją, zapaleniem opon mózgowych).
- b) Przykładowy koszt: dodatkowe 10% wynagrodzenia osób prowadzących daną formę wsparcia, która ulega wydłużeniu.
- Transport na miejsce udzielania usługi – sfinansowanie kosztów specjalistycznego transportu na miejsce realizacji wsparcia w projekcie.
- a) Dotyczy w szczególności osób z następującymi niepełnosprawnościami: osób z niepełnosprawnością ruchową, z chorobami krążenia, oddychania, osób ze zmianami reumatycznymi, niedowładem kończyn i stawów, z chorobami neurologicznymi (np. SM, Parkinson, zapalenie opon mózgowych), osób z chorobami układu moczowo-płciowego.
- b) Przykładowy koszt: ok. 3 zł/km

27 Propozycje systemowych rozwiązań gwarantujących dostępność funduszy polityki spójności 2014-2020 dla osób z niepełnosprawnościami, http://www.aktywizacja.org.pl/images/Badania_i_analazy/Dostepnosc_Funduszy_UE_dla_ON_propozycje_wytycznych_wersja1_1.pdf (dostęp: 12.11.2015).

- Dostosowanie infrastruktury komputerowej – m.in. zakup i instalacja programów powiększających, mówiących, kamer, dzięki którym można kontaktować się z osobą posługującą się językiem migowym, szybkiego internetu (symetryczne łącze) umożliwiającego wykorzystanie tłumaczenia na język migowy na odległość, drukarek brajlowskich etc. (m.in. w celu komunikacji, ale także możliwości elektronicznego wypełniania dokumentów).
- a) Dotyczy to m.in. osób głuchych, słabosłyszących, niewidomych, słabowidzących, głuchoniewidomych, osób z chorobą Parkinsona.
- b) Przykładowy koszt: od 100 zł (koszty zróżnicowane w zależności od rodzaju sprzętu).

PRZYGOTOWANIE WNIOSKU – PODSUMOWANIE

W niniejszym rozdziale przedstawiono najważniejsze informacje pozwalające podmiotom aplikującym o środki finansowe w ramach EFS na zapewnienie dostępności projektów dla osób z niepełnosprawnościami. Integralną część rozdziału stanowi załącznik 1 do poradnika – Lista sprawdzająca: Dostępność i otwartość projektu dla osób z niepełnosprawnościami, w którym zawarto konkretne wskazania dla projektodawców, pozwalające na zweryfikowanie dostępności projektu.

REALIZACJA PROJEKTU – ORGANIZACJA DZIAŁAŃ, REKRUTACJA UCZESTNIKÓW PROJEKTU, ALTERNATYWNE METODY KOMUNIKACJI, DOSTĘPNOŚĆ INFORMACYJNA, ZGODNOŚĆ ZE STANDARDAMI WCAG 2.0, DOSTĘPNOŚĆ ARCHITEKTONICZNA

Zaplanowanie przez projektodawcę na etapie opracowywania wniosku o dofinansowanie sposobów zapewniających dostępność projektu dla osób z niepełnosprawnościami nie może mieć jedynie charakteru deklaratywnego i musi znajdować odzwierciedlenie podczas realizacji działań. Należy zaznaczyć, że kwestie równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, są sprawdzane podczas ogólnych kontroli projektów. Weryfikuje się wtedy, czy działania zostały zrealizowane zgodnie z założeniami wniosku o dofinansowanie. Ocenia się w szczególności mechanizmy zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami dostępności, w tym eliminowanie czynników ograniczających ją, a także dostępność produktów wytworzonych w ramach projektu (Sekcja 5.2.2, pkt 1-3 *Wytycznych*). Stwierdzenie nieprawidłowości w tym zakresie może skutkować uznaniem poszczególnych kosztów za niekwalifikowalne.

Działania zapewniające dostępność projektu dla osób z różnymi niepełnosprawnościami powinny stanowić element każdego etapu jego realizacji, ze szczególnym uwzględnieniem rekrutacji oraz udzielania uczestnikom wsparcia bezpośredniego.

Rekrutacja uczestników projektu powinna zostać przeprowadzona w sposób umożliwiający wzięcie udziału w tym procesie (a tym samym w projekcie) każdej zainteresowanej osobie. W związku z tym niezbędne jest prowadzenie jej w sposób uwzględniający możliwość dotarcia do informacji o projekcie i oferowanym w nim wsparciu przez osoby z różnymi niepełnosprawnościami. Ważny jest także dobór kanałów informacyjnych odpowiednich dla odbiorców, aby maksymalnie wykorzystać wybrany środek przekazu. Wiadomości o projekcie powinny być zamieszczane na stronach/portałach internetowych, z których korzystają osoby z niepełnosprawnościami (np. www.niepelnosprawni.pl, www.bezbarrier.pl). Ma to szczególne znaczenie zwłaszcza dla odrębnych środowisk, np. osób głuchych czy niewidomych, które szukają informacji na konkretnych, dostępnych dla nich stronach (np. www.pzg.org.pl, www.glusitiv.pl, www.onsi.pl, www.pzn.org.pl, www.fundacjavismaior.pl).

Pamiętać należy, że dbałość o dostępność przekazu jest równie ważna jak zamieszczanie informacji o projektach na stronach, z których korzystają osoby z niepełnosprawnościami. Wśród przykładów zapewnienia dostępnego przekazu wskazać można m.in.: nagranie komunikatu w formie wideo z napisami, nagranie z napisami w języku łatwym, nagranie z tłumaczem języka migowego²⁸. Tak przygotowane komunikaty umożliwią dotarcie z informacją o projekcie do szerokiego grona odbiorców: nagranie wideo będzie dostępne dla osób, które nie mogą wziąć udziału w spotkaniu rekrutacyjnym, język łatwy będzie zrozumiały dla większości osób, a dzięki tłumaczeniu na język migowy informacja o projekcie będzie dostępna dla osób głuchych.

Zapewnienie dostępności informacji o projekcie wymaga przede wszystkim odpowiedniego zaprojektowania materiałów informacyjno-promocyjnych, takich jak plakaty, ulotki, ogłoszenia prasowe. Powinny one zostać opracowane z wykorzystaniem tekstu łatwego w odbiorze – zarówno w warstwie językowej, jak i prezentacyjnej. W warstwie językowej zasady obejmują m.in.: stosowanie prostej składni, unikanie żargonu, skrótów i związków frazeologicznych, stosowanie strony biernej zamiast czynnej oraz unikanie zaprzeczeń. W warstwie prezentacyjnej to przede wszystkim: stosowanie czcionek bezszeryfowych o dużym rozmiarze, wyrównywanie tekstu do lewego marginesu oraz unikanie stosowania kapitalików i kolorów. Szczegółowe zasady tworzenia tekstu łatwego w odbiorze można znaleźć w licznych źródłach internetowych²⁹.

Dotarcie z informacją o projekcie i prowadzonych działaniach rekrutacyjnych wymaga również zapewnienia dostępności stron internetowych, na których publikowane są te ogłoszenia, w szczególności stron projektodawców. Jak już zostało wspomniane, witryny internetowe wszystkich podmiotów realizujących zadania publiczne – a więc finansowane

28 Dla części osób głuchych język polski jest językiem obcym. Tłumacz języka migowego w telewizji wydaje się rozwiązaniem oczywistym, bo osoby głuche nie słyszą tego, co mówią bohaterowie filmu czy lektor wiadomości. Ale po co umieszczać film pod tekstem, który każdy może przeczytać? To pytanie, które zadaje sobie większość słyszących, na co dzień niespotykających się z osobami głuchymi. Tłumaczenie tekstów na język migowy jest potrzebne, ponieważ, jak wspomniano, dla części osób głuchych język polski jest językiem obcym. Uczą się go w szkole, ale to nie jest ich pierwszy język. Badania naukowe pokazują, że głusi, ucząc się polskiego, są w podobnej sytuacji jak obcokrajowcy. Nie zawsze wszystkie treści są dla nich zrozumiałe. To analogiczna sytuacja do przeprowadzki do kraju, którego języka dana osoba uczyła się. Początkowo udaje się załatwić proste sprawy, zrobić zakupy, porozmawiać o kwestiach codziennych. Trudno jednak zorientować się w zawilosciach języka urzędowego czy prawnego – wtedy przydatne będą usługi tłumacza. W takiej samej sytuacji są często osoby głuche.

29 Np.: <http://www.pfron.org.pl/ebi/popzednie-wydania/numer-32012-pfron-latw/12,Zasadykonstruowaniatekstulatwegowczytaniu.html> (dostęp: 23.11.2015).

ze środków publicznych, do których zalicza się środki EFS – muszą być zgodne ze standardem WCAG 2.0 co najmniej na poziomie AA.

Dostępna strona internetowa pozwala na uniwersalne, wygodne oraz intuicyjne korzystanie z publikowanych na niej informacji. Dzięki zastosowaniu zasady dostępności takie zasoby są osiągalne dla wszystkich osób, w tym m.in. niepełnosprawnych sensorycznie (niewidomych, niedowidzących, niedosłyszących, głuchoniewidomych), manualnie – z ograniczeniami ruchowymi, a także intelektualnie.

Standardy WCAG 2.0 zostały zawarte w 12 wytycznych, 4 zasadach i 61 kryteriach sukcesu³⁰, zgodnie z którymi powinny być tworzone wszystkie strony internetowe. Opracowano także katalog 25 zaleceń dla redaktorów serwisów internetowych³¹:

1. Wszystkie elementy graficzne powinny mieć zwięzły tekst alternatywny (alt), który opisuje, co znajduje się na grafice lub – jeśli grafika jest odnośnikiem – dokąd prowadzi ten odnośnik. Jeśli grafiki są czysto dekoracyjne, powinny mieć pusty atrybut alt.
2. Należy unikać animowanych elementów, poruszających się tekstów, ponieważ rozpraszają one wszystkich użytkowników, nie tylko niepełnosprawnych. Niektóre szczególnie agresywnie i szybko animowane grafiki mogą stanowić zagrożenie dla osób cierpiących na padaczkę fotogenną!
3. Wszystkie pliki dźwiękowe (audycje, wywiady, wykłady) powinny być uzupełnione o transkrypcję tekstową. Odtwarzacze tych plików zamieszczone na stronie powinny dać się obsłużyć za pomocą klawiatury i być dostępne dla osób niewidomych.
4. Wszystkie pliki wideo powinny być uzupełnione o napisy dla osób głuchych. Odtwarzacze powinny być dostępne dla osób niewidomych i osób korzystających wyłącznie z klawiatury.
5. Wszelkie pliki multimedialne i Flash powinny być dostępne lub udostępnione w postaci alternatywnej.
6. Pliki PDF, Word i inne popularne formaty do ściągnięcia powinny być przygotowane jako dostępne. Np. pliki PDF powinny mieć strukturę, która pomaga osobom niewidomym przeglądać takich dokumentów.
7. Teksty zamieszczone w serwisie powinny być napisane w miarę możliwości w jak najprostszy sposób, tak aby dostęp do nich miały mniej wykształcone osoby, a także użytkownicy z niepełnosprawnością intelektualną.
8. Teksty powinny być opublikowane w czytelny sposób – podzielone na paragrafy, listy i inne sekcje; niejustowane do prawej strony; skróty literowe powinny być rozwinięte

30 Polskie tłumaczenie standardów jest dostępne na stronie: <http://www.fdc.org.pl/wcag2/> (dostęp: 12.11.2015).

31 <http://dostepnestrony.pl/arttykul/25-zalecen-dla-redaktorow-serwisow-internetowych/> (dostęp: 12.11.2015).

w pierwszym wystąpieniu na każdej stronie; tekst powinien być uzupełniony o nagłówki (h1-h6), aby osoby niewidome mogły sprawnie przejść do interesującej ich sekcji.

9. Nawigacja (menu) powinna być spójna, logiczna i niezmienna w obrębie serwisu. Nawigacja w obrębie całego serwisu powinna być dostępna z poziomu klawiatury.
10. Wszystkie elementy aktywne, takie jak odnośniki, banery czy pola formularza, powinny mieć wyraźny wizualny fokus (zwykle w postaci ramki widocznej w trakcie nawigacji po stronie klawiszem TAB). Zaleca się wzmocnienie domyślnego fokusa, tak aby był dobrze widoczny także dla osób niedowidzących.
11. Wszystkie odnośniki powinny być unikalne i zrozumiałe, także poza kontekstem. Nie należy używać linków w postaci: „>>” czy „więcej” albo „kliknij tutaj”. Odnośniki nie mogą otwierać się w nowym oknie lub zakładce przeglądarki bez ostrzeżenia.
12. Zaleca się zastosowanie usprawnienia w postaci „skip links”, czyli możliwości przejścia bezpośrednio do treści pojedynczej strony. Jest to szczególnie ważne w serwisach, które mają kilkadziesiąt linków w nawigacji/menu głównym.
13. Kontrast kolorystyczny wszystkich elementów przekazujących treść (tekstów, linków, bannerów) lub funkcjonalnych musi mieć stosunek jasności tekstu do tła co najmniej 4,5 do 1, a najlepiej, jeśli nie jest mniejszy niż 7 do 1.
14. Stronę powinno dać się znacząco (co najmniej 200%) powiększyć narzędziami przeglądarki. Najlepiej, jeśli wówczas strona cały czas mieści się poziomo w oknie przeglądarki i nie pokazuje się poziomy pasek przewijania ekranu. Powiększona strona nie może „gubić” treści.
15. Wszystkie tytuły (title) stron muszą być unikalne i informować o treści podstrony, na jakiej znajduje się użytkownik. Układ treści w tytule powinien być zbudowany wg schematu: [Tytuł podstrony] – [Nazwa instytucji].
16. Wszystkie podstrony powinny być oparte o nagłówki. Nagłówki (h1-h6) są podstawowym sposobem porządkowania treści na stronie. Nagłówek h1 powinien być tytułem tekstu głównego na stronie.
17. Do porządkowania treści w tekstach czy elementach nawigacji należy wykorzystywać listy nieuporządkowane i uporządkowane.
18. Język strony oraz język fragmentów obcojęzycznych powinien być określony atrybutem lang.
19. Cytaty powinny być odpowiednio wyróżnione – co najmniej cudzysłowami.
20. Kod serwisu powinien być zgodny ze standardami i nie korzystać z tabel jako elementu konstrukcyjnego strony.

21. Tabele służące do przekazania danych powinny być zbudowane w możliwie prosty sposób i posiadać nagłówki.
22. Wszystkie ramki powinny być odpowiednio zatytułowane.
23. Wszystkie skrypty i aplety powinny być dostępne dla osób niewidomych i osób korzystających wyłącznie z klawiatury.
24. Formularze, w tym formularz wyszukiwarki, powinny być zbudowane zgodnie ze standardami. Wszystkie pola formularzy i przyciski powinny być właściwie opisane.
25. Serwis powinien być dostępny w przeglądarkach i urządzeniach z wyłączoną obsługą CSS.

Dostosowanie przez projektodawców stron internetowych, na których będą publikowane informacje o projekcie oraz dokumenty rekrutacyjne, do standardów WCAG 2.0 jest niezbędne, aby umożliwić pozyskanie informacji o rekrutacji osobom z różnymi rodzajami niepełnosprawności.

Należy podkreślić, że dostępność procesu rekrutacji dla osób z niepełnosprawnościami nie oznacza wyłącznie podejmowania działań ukierunkowanych na zapewnianie dostępności informacji o projekcie czy też dokumentów rekrutacyjnych. Związana jest ona także z umożliwieniem przez projektodawcę wszystkim zainteresowanym udziału w organizowanych spotkaniach rekrutacyjnych oraz w procesie mogącym obejmować takie etapy, jak rozmowę z doradcą zawodowym czy test wiedzy i umiejętności. Niezbędne jest więc zagwarantowanie, że wszystkie te spotkania oraz poszczególne etapy realizacji projektu będą dostępne dla osób z różnymi niepełnosprawnościami (m.in. poprzez ich umiejscowienie w dostępnych budynkach, obecność tłumacza języka migowego, asystenta, który zapewni pomoc w wypełnieniu formularzy rekrutacyjnych, stosowanie pętli indukcyjnej). W tym celu może zostać wykorzystany opisany wcześniej mechanizm racjonalnych usprawnień.

Działania rekrutacyjne mają kluczowe znaczenie dla osiągnięcia założonych w projekcie celów równościowych, a także zapewnienia niepełnosprawnym uczestnikom zindywidualizowanego i dostosowanego do rzeczywistych potrzeb wsparcia. Dlatego projektodawcy powinni pamiętać o tym, że podczas rekrutacji należy zdiagnozować wynikające z niepełnosprawności potrzeby uczestników. Pozwoli to na optymalizację wsparcia, które będzie im udzielane w kolejnych etapach projektu.

Poznanie potrzeb przystępujących do projektu osób z niepełnosprawnościami ułatwi projektodawcy podjęcie kroków umożliwiających tym osobom udział na równi z innymi jego uczestnikami, m.in. dzięki skonkretyzowaniu racjonalnych usprawnień, których koszt został zaplanowany w budżecie projektu, a także przez realizację innych działań optymalizujących świadczone wsparcie.

Zwiększenie dostępności wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami może zostać osiągnięte m.in. poprzez:

- organizowanie form wsparcia w budynkach dostępnych dla osób z różnymi niepełnosprawnościami,
- zapewnienie osobom z niepełnosprawnościami wsparcia asystentów,
- zapewnienie osobom z niepełnosprawnościami wsparcia trenera pracy,
- zapewnienie tłumacza języka migowego,
- dostosowanie czasu trwania wsparcia do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (np. poprzez zwiększenie liczby godzin szkoleniowych),
- wyposażenie stanowisk komputerowych w sprzęt specjalistyczny, ułatwiający korzystanie z nich osobom z niepełnosprawnościami,
- organizację transportu specjalistycznego.

Należy pamiętać, że środki mające na celu zwiększenie dostępności udzielanego wsparcia powinny być adekwatne do indywidualnych potrzeb uczestników projektu oraz do charakteru realizowanych w jego ramach działań.

DOBRE PRAKTYKI – PRZEGLĄD W OPARCIU O ZESTAW DZIAŁAŃ W CT 8-11 (WG LINII DEMARKACYJNEJ)

W poprzednim okresie finansowania projektodawcy nie byli w takim stopniu zobligowani do przestrzegania równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Dlatego też grupa ta miała utrudnioną możliwość udziału w przedsięwzięciach finansowanych ze środków EFS. Osoby z niepełnosprawnościami uczestniczyły przede wszystkim w skierowanych do nich projektach – głównie realizowanych przez podmioty prowadzące statutową działalność na rzecz osób niepełnosprawnych (np. fundacje, stowarzyszenia). Wiele z tych projektów to dobre praktyki, na których można wzorować się w działaniach realizowanych w nowej perspektywie finansowej, szczególnie w ramach celów tematycznych 8, 9, 10 i 11.

CT 8. PROMOWANIE TRWAŁEGO I WYSOKIEJ JAKOŚCI ZATRUDNIENIA ORAZ WSPARCIE MOBILNOŚCI PRACOWNIKÓW

Przykładem, który stanowi dobrą praktykę w zakresie działań na rzecz wyrównywania szans osób z niepełnosprawnościami w obszarze aktywizacji zawodowej, jest projekt „Wsparcie osób głuchoniewidomych na rynku pracy II – Weź sprawy w swoje ręce”, realizowany w latach 2010-2012

ze środków EFS przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych oraz Towarzystwo Pomocy Głuchoniewidomym. Jego głównym celem była aktywizacja społeczna i zawodowa osób głuchoniewidomych, przy ich aktywnym udziale i z poszanowaniem ich potrzeb, możliwości i osobistych wyborów. Wsparciem zostało objętych 628 osób.

Każdy uczestnik projektu miał możliwość skorzystania z następujących usług, które zostały zaplanowane w oparciu o szczegółową analizę sytuacji i potrzeb grupy docelowej:

- indywidualne spotkania ze specjalistami (trener motywacji, doradca ds. rozwoju zawodowego, doradca ds. uprawnień, doradca ds. sprzętu, instruktor rehabilitacji podstawowej),
- dofinansowania do szkoleń indywidualnych,
- diagnoza medyczna,
- wsparcie towarzyszące – pomoc tłumaczy języka migowego i tłumaczy-przewodników osób głuchoniewidomych,
- wsparcie trenerów pracy (zatrudnienie wspomaganie).

Szczególne znaczenie dla realizacji projektu oraz osiągnięcia jego celów miały działania, dzięki którym był on dostępny dla osób z niepełnosprawnościami: wsparcie towarzyszące oraz wsparcie trenerów pracy. Tłumacze-przewodnicy pomagali uczestnikom w dotarciu do miejsc spotkań oraz w porozumiewaniu się z innymi osobami – bez ich pomocy znaczna część uczestników nie miałaby możliwości wzięcia udziału w projekcie. Do zadań trenerów pracy należało:

- pomaganie uczestnikom w opracowywaniu dokumentów aplikacyjnych,
- poszukiwanie i selekcjonowanie ofert pracy,
- kontakt w sprawie konkretnych ofert pracy,
- wsparcie w prowadzeniu rozmowy z pracodawcą,
- wzmacnianie motywacji uczestników i ich zaangażowania w procesie poszukiwania pracy,
- pomoc dla uczestników w dostosowaniu się do nowych warunków w miejscu pracy,
- wsparcie na stanowisku pracy.

Na skutek zastosowania modelu zatrudnienia wspomaganego w wyniku projektu pracę podjęło aż 155 jego uczestników. Podkreślić należy, że założony wskaźnik zatrudnienia został zrealizowany na poziomie 193%³².

32 J. Mrzygłocka-Chojnacka, M. Kocejko, *Raport z badania ewaluacyjnego ex-post. Wsparcie osób głuchoniewidomych na rynku pracy II – Weź spr-*

CT 9. WSPIERANIE WŁĄCZENIA SPOŁECZNEGO I WALKA Z UBÓSTWEM

W obszarze działań związanych ze wspieraniem włączenia społecznego dobrą praktyką w zakresie wyrównywania szans osób z niepełnosprawnościami jest projekt partnerski realizowany przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych i Fundację Aktywizacja – „Wsparcie środowiska osób niepełnosprawnych z terenów wiejskich i małomiasteczkowych”.

Jego głównym celem było udzielenie pomocy 2 tys. osób niepełnosprawnych z obszarów wsi i małych miast na terenie całego kraju w wyjściu z sytuacji zagrożenia wykluczeniem społecznym poprzez podniesienie ich kompetencji i kwalifikacji, wyposażenie w umiejętności poruszania się po rynku pracy i zmobilizowanie do aktywnego poszukiwania zatrudnienia, jak również wsparcie 1000 osób z otoczenia beneficjentów.

Przeprowadzona na etapie planowania projektu analiza potrzeb grupy docelowej wykazała, że dla wielu jego potencjalnych uczestników pierwszym i niezbędnym krokiem na drodze do aktywizacji zawodowej powinna być aktywizacja społeczna. Dlatego też wśród działań znalazły się m.in. następujące formy wsparcia:

- warsztaty umiejętności społecznych – mające na celu wyposażenie uczestników w umiejętności miękkie, niezbędne zarówno w życiu społecznym, jak i zawodowym,
- Integracyjne Wyjazdowe Warsztaty Aktywizacji Społeczno-Zawodowej – których celem było zwiększenie umiejętności interpersonalnych i społecznych osób z niepełnosprawnościami,
- opieka mentorów – których zadaniem było wspieranie uczestników w rozwiązywaniu problemów utrudniających im podejmowanie aktywności społecznej i zawodowej.

Zapewnienie wsparcia ukierunkowanego na aktywizację społeczną zagwarantowało skuteczność działań aktywizujących zawodowo – w wyniku projektu zatrudnienie podjęło 496 osób z niepełnosprawnościami.

CT 10. INWESTOWANIE W EDUKACJĘ, UMIEJĘTNOŚCI I UCZENIE SIĘ PRZEZ CAŁE ŻYCIE

W zakresie działań związanych z uczeniem się przez całe życie dobrą praktykę stanowi projekt „Kompetencje ICT dla osób niepełnosprawnych w województwie opolskim”, realizowany przez Fundację Aktywizacja. Jego celem było zwiększenie kompetencji ICT 160 dorosłych mieszkańców województwa opolskiego, w tym osób z niepełnosprawnościami oraz osób

pełnosprawnych po 50. roku życia.

Przeprowadzona na etapie planowania projektu analiza sytuacji grupy docelowej wykazała, że osoby z niepełnosprawnościami i osoby powyżej 50. roku życia są w wysokim stopniu zagrożone wykluczeniem cyfrowym i posiadają niewielkie umiejętności w zakresie obsługi komputera i internetu. To z kolei jest jednym z czynników wykluczającym te osoby z rynku pracy, gdyż do najważniejszych umiejętności poświadczanych przez pracodawców należą kompetencje cyfrowe.

Zdecydowano się na zaplanowanie w projekcie wsparcia w postaci szkoleń ECDL Start i ECDL Core, dzięki którym uczestnicy mogli zdobyć podstawowe i średniozaawansowane umiejętności z zakresu obsługi komputera i internetu. W odpowiedzi na zdiagnozowane potrzeby grupy docelowej dla każdego uczestnika projektu przewidziano udział w egzaminach dających możliwość uzyskania certyfikatu ECDL Start lub ECDL Core. W celu przeciwdziałania barierom wynikającym m.in. z niepełnosprawności zdecydowano się na uwzględnienie możliwości dwukrotnego podejścia do egzaminu. Egzaminy zdało 101 uczestników projektu. Uzyskali oni certyfikaty potwierdzające nabycie kwalifikacji z zakresu obsługi komputera i internetu.

Zwiększenie dostępności projektu dla osób z niepełnosprawnościami było możliwe dzięki wykorzystaniu podczas jego realizacji specjalistycznego sprzętu – będącego w posiadaniu projektodawcy – ułatwiającego/umożliwiającego korzystanie z komputera i internetu osobom z różnymi niepełnosprawnościami (klawiatury z dużymi klawiszami, klawiatury dla osób piszących jedną ręką, urządzenia zastępujące myszki komputerowe, przyciski do sterowania komputerem itp.).

Wartość dodaną projektu stanowił jego wymiar integracyjny – w każdej grupie szkoleniowej znajdowały się zarówno osoby z niepełnosprawnościami, jak i pełnosprawne.

CT 11. WZMACNIANIE POTENCJAŁU INSTYTUCJONALNEGO I SKUTECZNOŚCI ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ

Przykładem dobrej praktyki w zakresie działań ukierunkowanych na wzmacnianie potencjału instytucjonalnego oraz skuteczności administracji publicznej jest projekt „Sieć Pozarządowych Instytucji Rynku Pracy”, którego liderem była Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych. Jego celem jest powstanie Sieci Pozarządowych Instytucji Rynku Pracy (PIRP) jako partnera dla wojewódzkich ośrodków tworzenia i realizacji polityk zatrudnienia na Mazowszu i Śląsku. Projekt zakładał podniesienie u przedstawicieli PIRP z województw mazowieckiego i śląskiego poziomu wiedzy o kształtowaniu i realizacji polityk zatrudnienia, poprawę komunikacji pomiędzy poszczególnymi instytucjami, a także sformułowanie standardów funkcjonowania PIRP z Mazowsza i Śląska, z możliwością wdrażania ich w wymiarze ogólnopolskim.

Mimo że projekt nie był skierowany bezpośrednio do beneficjentów, w tym osób z niepełnosprawnościami, w toku jego realizacji podjęto działania ukierunkowane na zapewnienie dostępności zarówno samego projektu, jak i jego produktów dla tej grupy. Wśród nich wskazać można:

- udział przedstawicieli organizacji działających na rzecz osób z niepełnosprawnościami w Grupie roboczej ds. wypracowywania standardów PIRP,
- realizację wszystkich spotkań w ramach projektu w miejscach dostępnych dla osób z niepełnosprawnościami,
- zawarcie w formularzach zgłoszeniowych na organizowane spotkania dla NGO pytania o specjalne potrzeby wynikające z niepełnosprawności,
- dostępność materiałów projektowych dla osób z różnymi niepełnosprawnościami.

Warto podkreślić, że Sieć PIRP skupia obecnie 81 organizacji pozarządowych, działających na rzecz wsparcia osób pozostających bez zatrudnienia. Znaczną część z nich stanowią podmioty, które kierują swoją ofertą do osób z niepełnosprawnościami. Nie bez znaczenia jest również fakt, iż Radzie Sieci PIRP przewodniczy organizacja wspierająca aktywizację zawodową właśnie tej grupy.

3. KOMPONENT DLA INSTYTUCJI W ZAKRESIE EFS

Bartosz Kostecki, Joanna Miela

Nowa perspektywa finansowa 2014-2020 przynosi wiele zmian w praktycznym wymiarze wdrażania Funduszy Europejskich w Polsce. Instytucje zaangażowane w jej wdrażanie muszą zmienić podejście do wielu kluczowych kwestii, m.in. do horyzontalnej zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Wynika to regulacji europejskich, które tej perspektywie kładą dużo większy nacisk na dostępność funduszy dla osób z różnymi niepełnosprawnościami.

ROLA POSZCZEGÓLNYCH INSTYTUCJI ZAANGAŻOWANYCH WE WDRAŻANIE EFS W REALIZACJI ZASADY RÓWNOŚCI SZANS I NIEDYSKRYMINACJI, W TYM DOSTĘPNOŚCI DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

Niezwykle istotną rolę w systemie instytucjonalnym wdrażania EFS odgrywa **komitet monitorujący**. Stanowi on ważne forum, gdzie przedstawiciele różnych środowisk mają wpływ na kształtowanie interwencji podejmowanych w ramach programu operacyjnego. Jest to idealne miejsce do wyartykułowania problemów poszczególnych grup, w tym osób z niepełnosprawnościami, oraz wyznaczenie konkretnych kierunków realizacji działań programowych.

W składzie KM powinni znaleźć się reprezentanci środowisk osób z niepełnosprawnościami. Przyczyni się to do uwzględnienia perspektywy tych osób w pracach KM. W posiedzeniach i w pracach grup roboczych mogą brać również udział eksperci, którzy posiadają wiedzę i doświadczenie z zakresu dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Ich wsparcie będzie miało duże znaczenie, zwłaszcza w zakresie działań skierowanych wyłącznie do tej grupy klientów EFS.

W trakcie prac KM zobowiązany jest do weryfikowania proponowanych kryteriów wyboru projektów pod kątem wspierania grup zagrożonych wykluczeniem społecznym czy też narażonych na dyskryminację oraz do rekomendowania takich kryteriów wyboru projektów, które zapewnią dostęp do wsparcia osobom z niepełnosprawnościami, na równi z innymi osobami.

Zalecane jest, aby członkowie KM – w przypadku wątpliwości, czy zgłoszone kryteria spełniają zasadę dostępności – konsultowali je np. ze środowiskami organizacji pozarządowych.

Instytucja zarządzająca powinna również zadbać o podnoszenie wiedzy wśród członków KM poprzez organizowanie adekwatnych szkoleń podnoszących nie tylko świadomość, ale również kompetencje merytoryczne. Każdy członek KM powinien nabyć wiedzę i umiejętności, które umożliwią identyfikowanie interwencji utrwalających bariery dostępności (np. status neutralności, a więc faktyczne wyłączenie zasady niedyskryminacji osób z niepełnosprawnościami jako przesłanki oceny i wyboru projektów, powinien mieć charakter incydentalny i wyjątkowy).

Kluczową rolę w programowaniu interwencji objętych danym programem i zapewnieniu im dostępności dla osób z niepełnosprawnościami pełni **instytucja zarządzająca**. Zadaniem IZ jest stałe podnoszenie świadomości swoich pracowników, zaangażowanych w realizację programów operacyjnych, na temat zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, np. poprzez organizowanie szkoleń dostosowanych do specyfiki funkcji pełnionych przez pracowników. Zgodnie z *Agendą* szkolenia dla pracowników instytucji (w tym osób odpowiedzialnych za informację i promocję) i ekspertów powinny mieć charakter horyzontalny, a także specjalistyczny. Zaleca się, aby już na etapie tworzenia rocznych planów szkoleń każda z komórek zaangażowanych w realizację programów zakładała edukowanie pracowników w przedmiotowym obszarze (np. szkolenia z języka migowego czy też zasad *savoir-vivre* wobec osób z niepełnosprawnościami dla pracowników punktów informacyjnych).

Instytucja zarządzająca odpowiedzialna jest również za konsultację PO, a także innych dokumentów opracowywanych na etapie faktycznej realizacji PO. Należy przy tym pamiętać, że konsultacje powinny być prowadzone różnorodnymi kanałami komunikacyjnymi, tak aby dostęp do dokumentów miały osoby o różnych rodzajach niepełnosprawności. IZ powinna również zachęcać do udziału w konsultacjach podmioty, które statutowo zajmują się grupami osób z niepełnosprawnościami, by na każdym etapie przygotowywania i realizacji programu gwarantować realizację zasady równości szans i niedyskryminacji.

Instytucja zarządzająca ma decydujący wpływ na kształtowanie kryteriów dostępu oraz kryteriów premiujących. Przestrzeganie zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, powinno stanowić obligatoryjne kryterium decydujące o przyznaniu dofinansowania³³. Tylko w przypadku, kiedy przedmiot interwencji objętej konkursem posiada jasne przesłanki charakteru neutralnego wobec zasady, można zastosować odstępstwa. Należy pamiętać, że neutralność może występować w wyjątkowych i specyficznych konkursach oraz musi być odpowiednio uzasadniona w treści projektu, a uzasadnienie każdorazowo podlega weryfikacji przez instytucję dokonującą oceny projektów.

IZ musi również zadbać o opracowanie odpowiednich procedur związanych z racjonalnymi usprawnieniami. W związku z tym, że mogą one być niezbędne do zastosowania w trakcie

³³ Kryteria premiujące można (i należy) stosować tylko w przypadku zasady dostępności w stopniu przekraczającym minimalne wymagania określone w *Wytocznych*. Dobrym przykładem może być premiowanie projektów zapewniających standard dostępności zasobów cyfrowych WCAG 2.0 wyższy niż na poziomie AA.

działań projektowych (np. zwiększenie wartości projektu), decyzja o ich zastosowaniu powinna być wydana możliwie jak najszybciej w trybie tzw. szybkiej ścieżki. W przypadku długiego procedowania może się okazać, że późno wydana decyzja instytucji rozpatrującej zgłoszone przez projektodawcę propozycje może spowodować przesunięcia w harmonogramie realizacji projektu lub nawet uniemożliwić jego efektywną realizację.

Dobłą praktyką jest również realizowanie przez IZ wewnętrznego planu działań na rzecz skutecznego wdrażania zasady dostępności. Wśród działań równościowych można wskazać np. stosowanie dostępnych materiałów informacyjnych (m.in. unikanie zapisanych jako obraz – plik graficzny – skanów dokumentów, udostępnianie wersji plików w postaci umożliwiającej przeszukiwanie treści, tj. PDF, Word, które pozwalają na skorzystanie z dokumentów przy użyciu czytników dla osób z dysfunkcją wzroku), działania na rzecz eliminowania barier architektonicznych w urzędzie czy zatrudnienie pracowników z niepełnosprawnościami.

Instytucja zarządzająca może przekazać wykonywanie części swoich zadań do realizacji **instytucji pośredniczącej (IP)**. Zakres obowiązków IP określony jest w umowie lub porozumieniu i dotyczy całości bądź części programu, w zależności od tematyki, w której specjalizuje się konkretny podmiot.

Jednym z ważniejszych i najczęściej przekazywanych zadań IP jest dokonywanie wyboru projektów do dofinansowania, w szczególności poprzez ocenę wniosków o dofinansowanie przez **komisje oceny projektów (KOP)**. W dokumentacji konkursowej IOK powinna wskazać, w jakich obszarach wsparcia zasada dostępności ma szczególne zastosowanie oraz w których miejscach we wnioskach o dofinansowanie powinno zostać opisane jej optymalne spełnienie. Nie chodzi jednak o zaproponowanie gotowych zapisów do wykorzystania przez projektodawców, ale o wskazanie kierunku poszukiwania możliwości spełnienia zasady dostępności (z uwzględnieniem zakresu tematycznego konkursu, grupy docelowej, charakteru interwencji).

Zgodnie z *Wytycznymi* IOK gwarantuje też obecność w karcie oceny merytorycznej wniosku co najmniej jednego pytania odnoszącego się do realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

Ważnym elementem jest odpowiednie przygotowanie ekspertów oceniających wnioski o dofinansowanie. Obowiązki te nie tylko powinny spoczywać na instytucji, ale również na **Przewodniczących KOP**. Wyznaczając swoich pracowników jako członków komisji oceny projektów, instytucja powinna rozważyć, czy posiadają oni odpowiednie doświadczenie zawodowe, umożliwiające przeprowadzenie profesjonalnej oceny, także w zakresie przestrzegania zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. W przypadku osób nieposiadających takiego doświadczenia konieczne jest ich przeszkolenie.

Efektywną praktyką realizowaną przez IP są działania mające na celu podnoszenie świadomości beneficjentów na temat realizacji zasady dostępności, szczególnie w kontekście tematyki ogłaszanych naborów oraz zakresu wsparcia. W tym aspekcie ważną rolę odgrywają **Punkty Informacyjne Funduszy Europejskich**, które oprócz realizacji swoich standardowych zadań, powinny prowadzić działania związane z osobami z niepełnosprawnościami. Zgodnie z zapisami *Agendy* – w obszarze realizacji zasady dostępności są to:

- organizowanie we współpracy z IZ/IP/IW cyklicznych szkoleń/spotkań adresowanych do potencjalnych wnioskodawców – na temat zasady, a także sposobów uwzględniania potrzeb osób niepełnosprawnych przez beneficjentów na etapie przygotowywania i realizacji projektu; w zależności od potrzeb ww. tematyka może być poruszana na specjalnie przygotowanym spotkaniu/szkoleniu lub w ramach ogólnych szkoleń/spotkań informacyjnych/warsztatów,
- przygotowywanie informacji zgodnie z zasadą równości szans i niedyskryminacji, w szczególności dbanie o niestereotypowy i niedyskryminujący przekaz,
- upowszechnianie wśród potencjalnych wnioskodawców świadomości i wiedzy w tym zakresie.

Instytucje zobowiązane są podczas organizowania spotkań otwartych, na które nie ma potrzeby wcześniejszej rejestracji, do wybierania lokalizacji bez barier architektonicznych oraz do zapewniania usług dostępowych, w tym tłumaczy języka migowego (narzędziem ułatwiającym zaplanowanie tego typu działań jest załącznik 2 do poradnika – *Lista sprawdzająca: Organizacja wydarzeń zgodnych z zasadami dostępności*).

WYBÓR PROJEKTÓW – JAK SPRAWDZIĆ, CZY PROJEKT REALIZUJE ZASADĘ DOSTĘPNOŚCI DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI?

W okresie programowania 2014-2020 sposób spełniania zasady dostępności dla osób z niepełnosprawnościami różni się od dotychczasowych mechanizmów.

Jak już wspomniano, zaleca się, aby IOK w dokumentacji konkursowej wskazywały obszary realizacji zasady dostępności w poszczególnych rodzajach interwencji EFS. Informacje te mogą mieć oczywiście różny kształt w ramach programach operacyjnych, a tym samym w różnych konkursach. Warto jednak zwrócić uwagę, że doprecyzowanie treści dokumentacji konkursowej w zakresie dostępności może stanowić pomoc nie tylko dla projektodawców na etapie przygotowywania wniosków o dofinansowanie, ale także dla członków KOP w procesie oceny spełniania zasady dostępności.

Oceniając wniosek o dofinansowanie pod kątem realizacji zasady dostępności, należy szczegółowo zapoznać się z właściwą dla danego PO instrukcją wypełniania wniosku

i Wytycznymi, a następnie zweryfikować niżej wymienione elementy wniosku:

- Grupy docelowe:
 - Wskazanie barier utrudniających lub uniemożliwiających udział w projekcie osobom z niepełnosprawnościami – w szczególności barier wynikających z braku świadomości na temat potrzeb osób z różnymi ograniczeniami mobilności i percepcji, a także z braku dostępności transportu, przestrzeni publicznej i budynków, materiałów dydaktycznych, zasobów cyfrowych czy niektórych środków masowego przekazu.
 - Wskazanie, w jaki sposób podczas rekrutacji zostanie uwzględniona zasada dostępności dla osób z niepełnosprawnościami – jak wnioskodawca zapewni możliwość dotarcia do informacji o projekcie i oferowanym wsparciu osobom z różnymi rodzajami niepełnosprawności, jakie działania zamierza w tym celu przeprowadzić, z użyciem jakich środków przekazu. Opis powinien korespondować z charakterystyką barier utrudniających lub uniemożliwiających udział w projekcie osobom z niepełnosprawnościami.
- Zadania:
 - Wskazanie, w jaki sposób projekt uwzględnia formy wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami. Możliwe do realizacji działania w tym zakresie to np. zastosowanie mechanizmu racjonalnych usprawnień.
 - Zapewnienie dostępności produktów projektu – w przypadku projektów niezakładających bezpośredniego wsparcia dla osób konieczne jest zweryfikowanie, czy produkty interwencji są zgodne z koncepcją uniwersalnego projektowania.
- Budżet:
 - Sprawdzenie, czy budżet projektu uwzględnia ewentualne koszty dodatkowe, wynikające z konieczności zabezpieczenia specjalnych potrzeb uczestników będących osobami niepełnosprawnymi (zgodnie z zasadami dotyczącymi zastosowania mechanizmu racjonalnych usprawnień).

PAMIĘTAJ!

- **Każdy wydatek poniesiony w celu ułatwienia dostępu i uczestnictwa w projekcie osobie z niepełnosprawnością jest kwalifikowalny³⁴.**
- **To efekt przynajmniej trzech czynników: dysfunkcji związanej z uczestnikiem, barier otoczenia, charakteru usługi.**
- **Racjonalne usprawnienia to mechanizm możliwy do uruchomienia wraz z pojawieniem się w projekcie, w charakterze uczestnika/personelu projektu, osoby**

³⁴ Z zastrzeżeniem zawartym w podrozdz. 5.2, pkt. 8 i 12.

z niepełnosprawnością – w kwocie maks. 12 tys. zł na osobę.

- **Jeżeli na etapie przygotowania projektu wiemy konkretnie, kto będzie uczestnikiem i że będą to osoby z niepełnosprawnościami, należy zaplanować wydatki niezbędne do zapewnienia ich udziału w projekcie (jako element zadania). Nie jest to mechanizm racjonalnych usprawnień i limit 12 tys. zł nie obowiązuje.**

Należy przy tym zwracać szczególną uwagę na zapisy projektu, które mogłyby wskazywać na dyskryminację w jego założeniach.

Przykłady projektów dyskryminacyjnych:

- Projekty, w których sposób rekrutacji wyklucza osoby z niepełnosprawnościami (rekrutacja prowadzona wyłącznie w budynkach posiadających bariery architektoniczne, sposób promocji projektu bazujący na materiałach niedostępnych dla osób z niepełnosprawnością wzroku czy głuchych).
- Projekty dedykowane, kierowane wyłącznie do osób głuchych³⁵ – niegwarantujące dostępu osobom z niepełnosprawnością sprzężoną (np. oprócz niepełnosprawności słuchu także niepełnosprawność wzroku czy narządów ruchu).

Zarówno w przypadku projektów uwzględniających uczestników, jak i tych bez bezpośredniego świadczenia wsparcia, należy na podstawie informacji zawartych we wniosku ocenić, czy horyzontalna zasada dostępności dla osób z niepełnosprawnościami została zrealizowana na poziomie założeń

W JAKICH PRZYPADKACH PROJEKT NIE REALIZUJE ZASADY DOSTĘPNOŚCI?

- **Nie ma żadnych informacji we wniosku o dofinansowanie.**
- **Informacje wskazują, że projekt może dyskryminować (patrz: ramka powyżej), np. niezasadna neutralność projektu, w tym jego produktów, zakładanie, że uczestnikami będą wyłącznie osoby z niepełnosprawnością słuchu.**
- **Stosowanie ogólnych sformułowań, np. projekt jest zgodny z zasadą równości szans, projekt jest dostępny dla wszystkich.**
- **Pominięcie we wniosku kwestii dotyczącej zasady niedyskryminacji nie pozwala uznać kryterium za spełnione warunkowo, gdyż warunkiem wskazanym przez oceniającego nie może być wprowadzenie do wniosku zupełnie nowych i wcześniej w nim nie zawartych informacji w danym zakresie. Ewentualna ocena warunkowa musi mieć zakotwiczenie w postaci informacji odnoszących się do danego kryterium,**

³⁵ Niektóre organizacje pozarządowe wspierają statutowo tylko wybrane grupy osób z niepełnosprawnościami – mogą one samodzielnie składać projekty skierowane wyłącznie do tej grupy.

które – zdaniem oceniającego – należy jedynie uzupełnić lub wyjaśnić.

UWAGA!

Nie jest możliwe bardziej precyzyjne wskazanie sytuacji powodujących niespełnienie kryterium dostępności ze względu na specyfikę i tematykę różnych projektów.

KONTROLA – JAK ZWERYFIKOWAĆ, CZY DZIAŁANIA ZOSTAŁY ZREALIZOWANE ZGODNIE Z ZASADĄ DOSTĘPNOŚCI?

W systemie realizacji PO nie przewiduje się oddzielnych kontroli projektów w zakresie przestrzegania zasady dostępności. Warto jednak przygotować dodatkowe pytania w istniejącym już wzorze listy sprawdzającej, w celu dokładnej weryfikacji zapisów zawartych w zatwierdzonym wniosku o dofinansowanie. W trakcie kontroli należy weryfikować mechanizmy dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, a wyniki powinny być ujęte w informacji pokontrolnej.

Również w trakcie oceny poszczególnych wniosków o płatność należy wymagać odpowiednich informacji w opisie postępu rzeczowego. Pozwoli to na bieżąco śledzić wdrażanie zapisów projektowych dotyczących przestrzegania zasady równości szans i niedyskryminacji.

W trakcie kontrolowania projektu czy też dokumentów związanych z jego realizacją należy bacznie zwracać uwagę na konkretne działania dotyczące stosowania zasady równości szans, np. na dostępność architektoniczną miejsc realizacji wsparcia, dostępność produktów cyfrowych projektu, dostępność materiałów i spotkań promocyjnych.

JAK MONITOROWAĆ I SPRAWOZDAWAĆ REALIZACJĘ ZASADY RÓWNOŚCI SZANS I NIEDYSKRYMINACJI, W TYM DOSTĘPNOŚCI DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI?

Monitorowanie i sprawozdanie w ramach programów operacyjnych współfinansowanych z EFS odbywa się zgodnie z *Wytycznymi w zakresie monitorowania postępu rzeczowego realizacji programów operacyjnych na lata 2014-2020* oraz *Wytycznymi w zakresie sprawozdawczości na lata 2014-2020*. Jednocześnie, jeżeli zostały wydane wytyczne programowe, ich zapisy również muszą być stosowane.

Zgodnie z zapisami tych dokumentów sprawozdania składane w roku 2017, 2019 oraz sprawozdanie końcowe muszą zawierać informacje o szczególnych przedsięwzięciach realizujących zasadę równości szans i niedyskryminacji, a przede wszystkim zapewnienie dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

W sprawozdaniach rocznych z realizacji całego programu operacyjnego składanych przez IZ oraz innych dokumentach sprawozdawczych IP/IW konieczne jest zawarcie informacji o liczbie projektów, w których zadeklarowano brak dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, oraz o odsetku, jaki stanowią one w ogólnej liczbie realizowanych projektów. Sprawozdania IZ z realizacji programów operacyjnych współfinansowanych z EFS oraz dokumenty sprawozdawcze IP/IW muszą obejmować opis postępu w realizacji działań na rzecz włączenia zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami – zawierający w zależności od instytucji:

- a) zidentyfikowane bariery/problemy w zakresie zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, oraz podjęte środki zaradcze,
- b) informacje o realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, zebrane przez IZ, IP lub IW ze złożonych wniosków o dofinansowanie projektu, kart oceny projektów, wniosków beneficjentów o płatność oraz wyników przeprowadzonych kontroli,
- c) opis działań podejmowanych w celu upowszechnienia realizacji zasady równości szans oraz niedyskryminacji, w tym w szczególności dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, we wszystkich obszarach realizacji programu operacyjnego,
- d) wyniki badań ewaluacyjnych i analiz z zakresu zasady równości szans oraz niedyskryminacji, w tym w szczególności dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- e) przykłady dobrych praktyk dotyczących wdrażania zasady równości szans oraz niedyskryminacji, w tym w szczególności dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

Powyższy zakres monitoringu powinien być rozszerzony o specyficzne elementy, które zawierają poszczególne programy operacyjne, np. udział w projektach osób z niepełnosprawnościami sprzężonymi.

Na poziomie projektu narzędziem sprawozdawczym jest wniosek o płatność. Tym samym instytucja będąca stroną umowy lub wydająca decyzję o dofinansowaniu projektu powinna zobowiązać beneficjenta w umowie bądź decyzji do wykazywania i opisywania, które działania z zakresu realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, przewidziane we wniosku o dofinansowanie, zostały zrealizowane oraz w jaki sposób. W związku z tym w stosowanych przez IZ/IP/IW listach sprawdzających lub analogicznych dokumentach służących do weryfikacji wniosków o płatność powinno znaleźć się co najmniej jedno pytanie dotyczące realizacji zasady dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

W procesie prowadzenia monitoringu i sprawozdawczości konieczne jest uwzględnienie wskaźników określonych we Wspólnej Liście Wskaźników Kluczowych 2014-2020 (WLWK 2014)³⁶.

³⁶ Załącznik do Wytycznych w zakresie monitorowania postępu rzeczowego realizacji programów operacyjnych na lata 2014-2020.

Wskaźniki odnoszące się do kwestii dostępności dla osób z niepełnosprawnościami mają charakter horyzontalny i są przypisane do większości celów tematycznych.

W WLWK 2014 znajdziemy wskaźniki dotyczące:

- liczby obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami,
- liczby projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami,
- liczby osób z niepełnosprawnościami, objętych wsparciem w programie.

Analiza poziomu realizacji tych wskaźników pozwoli podejmować instytucjom decyzje np. w zakresie organizowania konkursów dedykowanych dla osób z niepełnosprawnościami, uproszczenia mechanizmów finansowania racjonalnych usprawnień czy też wzmocnienia kontroli projektów pod kątem realizacji działań w budynkach dostępnych architektonicznie.

INFORMACJA I PROMOCJA – JAK ZAPEWNIĆ, BY DZIAŁANIA INFORMACYJNO-PROMOCYJNE BYŁY DOSTĘPNE DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI?

Bez odpowiedniego informowania (i działań promocyjnych) nie jest możliwe zapewnienie dostępu i uczestnictwa w realizacji programów operacyjnych osobom z niepełnosprawnościami.

IZ KPO prowadzi działania informacyjne i promocyjne skierowane do obecnych i potencjalnych beneficjentów oraz, w razie potrzeby, obecnych i potencjalnych uczestników projektów, odnoszące się do całego programu. Natomiast IZ RPO prowadzi działania informacyjne i promocyjne skierowane do obecnych i potencjalnych beneficjentów oraz do mieszkańców danego województwa. Zadania takie mogą być również wykonywane przez IP lub IW. W tym obszarze instytucje zaangażowane w realizację danego programu operacyjnego bezwzględnie muszą uwzględniać zapisy *Wytycznych*.

Wytyczne prezentują katalog podejmowanych działań w zakresie realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Należą do nich:

- Unikanie dyskryminującego, stereotypowego lub ośmieszającego przekazu oraz używanie niestereotypowego i zróżnicowanego przekazu w materiałach informacyjnych. Warto zadbać, aby osoby z niepełnosprawnościami nie były przedstawiane jedynie jako bierne, potrzebujące pomocy. Taki przekaz dotyczący biernych postaw utrwała stereotypy i może przełożyć się na kierowanie do osób z niepełnosprawnościami wyłącznie projektów obejmujących usługi opiekuńcze i asystenckie.

- Stosowanie zróżnicowanych środków przekazu i kanałów komunikacji, w tym dostosowanych do różnych typów niepełnosprawności, np. projektowanie stron internetowych zgodnie ze standardami dostępności, szkolenia e-learningowe, zapewnienie na spotkaniach tłumacza języka migowego oraz sprzętu wspomagającego słyszenie czy dodatkowe napisy informacyjne na ekranie, towarzyszące przekazowi głosowemu, umieszczenie materiałów odpowiednio nisko, na wysokości dostosowanej do możliwości osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, prowadzenie spotkań informacyjnych w łatwo dostępnych miejscach czy wykorzystanie miejsc pozbawionych barier dostępu. Działania takie powinny przełożyć się na dotarcie do jak najszerszego grona odbiorców.
- Zamieszczanie i udostępnianie na stronach internetowych PO materiałów lub odnośników do materiałów dotyczących zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Materiały takie to nie tylko *Wytyczne* czy *Agenda*. Dobrą praktyką jest zamieszczanie na stronach IZ/IP/IW interpretacji, stanowisk i wyjaśnień IZ/IP/IW w zakresie zasady równości szans i niedyskryminacji. Zamieszczając tego typu materiały, należy zwrócić szczególną uwagę, aby prezentowane treści były zrozumiałe i dostępne dla osób z różnymi dysfunkcjami, np. teksty w postaci elektronicznej umożliwiające odczytanie przez osoby z różnymi rodzajami niepełnosprawności.
- Organizowanie spotkań informacyjnych dotyczących praktycznej realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, w danym typie projektów.
- Każda IZ/IP/IW po ogłoszeniu naboru wniosków przeprowadza spotkania informacyjne dla potencjalnych beneficjentów na temat warunków danego naboru. W programach takich spotkań obowiązkowo powinien znaleźć się punkt dotyczący praktycznej strony wdrażania zasady dostępności w projektach danego typu. Więcej informacji na temat dostępności w konkretnych typach projektów znajduje się w rozdziale *Mapa form wsparcia funduszy unijnych a standardy dostępności dla osób z niepełnosprawnościami*. Zasadne jest, aby część spotkań poświęconą zasadzie dostępności przygotował i prowadził Koordynator ds. równości szans i niedyskryminacji.
- Należy zadbać, aby spotkania informacyjne organizowane były w miejscach, do których będą mogły dotrzeć osoby z niepełnosprawnościami. Pamiętać należy, że potencjalnym beneficjentami projektów są podmioty, w których pracują osoby z niepełnosprawnościami. Warto również rozważyć transmisję on-line takich spotkań. Do sprawdzenia, czy planowane wydarzenie będzie dostępne dla osób z niepełnosprawnościami, wykorzystać można *Listę sprawdzającą: Organizacja wydarzeń zgodnych z zasadami dostępności*, stanowiącą załącznik 2 do niniejszego poradnika.
- Wyznaczenie osoby pierwszego kontaktu, która pełnić będzie rolę eksperta z danej instytucji w zakresie niedyskryminacji – więcej na ten temat w części dotyczącej roli

Koordynatora ds. równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

- Organizacja spotkań, konferencji, forów internetowych, platform czy innych form dyskusji i wymiany doświadczeń dla beneficjentów i instytucji zaangażowanych w realizację zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
- Prezentacja dobrych praktyk z zakresu wdrażania równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
- Podczas prezentacji dobrych praktyk – ważnego elementu promocji w ramach programów operacyjnych – należy zwrócić uwagę, aby dotyczyły one tematu równoprawnego funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami w społeczeństwie i nie traktowały np. ich aktywności zawodowej jako sytuacji niezwyklej, niecodziennej. Warto uwzględnić projekty włączające, gdzie osoby z niepełnosprawnościami uczą się i pracują wspólnie z osobami sprawnymi. Podejmowane działania powinny mieć charakter włączający, nie zaś izolujący. Warto więc zaangażować do wyboru dobrych praktyk przedstawicieli osób z niepełnosprawnościami oraz organizacji pozarządowych.
- Wykorzystywanie w działaniach informacyjno-promocyjnych materiałów zgodnych z zasadami dostępności, m.in. zgodnych ze standardem WCAG 2.0 na poziomie AA (zabronione jest np. publikowanie na stronach internetowych plików PDF zawierających skany dokumentów jako obraz, gdyż taki format jest niedostępny dla osób z niepełnosprawnością wzroku; dokumenty dostępne to np. skany po procesie OCR lub pliki w formacie doc).

Podczas zamieszczania informacji na stronach internetowych konieczne jest stosowanie przepisów § 19 rozporządzenia Rady Ministrów z 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych (Dz.U. 2012, poz. 526, z późn. zm.). Od maja 2015 r. wszystkie serwisy internetowe podmiotów realizujących zadania publiczne muszą być zgodne z WCAG 2.0. Niezbędne jest przeszkolenie osób tworzących i redagujących treści w zakresie zapewnienia dostępności stron internetowych dla osób z niepełnosprawnościami. Warto skorzystać z internetowych narzędzi wspomagających ocenę dostępności serwisów internetowych, chociaż pełny audyt jest zadaniem dla specjalistów. Możliwe jest jednak sprawdzenie dostępności nie na poziomie technicznym, lecz treściowym i funkcjonalnym. Szczegółowe informacje na ten temat znajdują się na stronach ministerstwa właściwego ds. administracji³⁷. Pomocny może okazać się również załącznik 5 do niniejszego poradnika – *Lista sprawdzająca: Dostępność serwisów internetowych i aplikacji*.

³⁷ <https://mac.gov.pl/projekty/baza-wiedzy-o-dostepnosci> (dostęp: 6.11.2015).

JAK W RAMACH IZ RPO PEŁNIĆ ROLĘ KOORDYNATORA DS. RÓWNOŚCI SZANS I NIEDYSKRYMINACJI, W TYM DOSTĘPNOŚCI DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI?

Wytyczne zalecają IZ wyznaczenie osoby pełniącej rolę Koordynatora ds. równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami (dalej: Koordynator). Zgodnie z *Agendą* Koordynator w ramach danego PO powinien być członkiem/członkinią Grupy roboczej ds. równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, dla funduszy unijnych 2014-2020. W przypadku RPO zaleca się, aby IZ powołały dwóch Koordynatorów. Jest to podyktowane połączeniem w ramach jednego PO interwencji z dwóch źródeł – Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Ich specyfika wymaga, by na kwestię dostępności projektów dla osób z niepełnosprawnościami spojrzeć zarówno z perspektywy projektów społecznych, jak i infrastrukturalnych.

Koordynator ma być osobą pierwszego kontaktu zarówno dla pracowników instytucji zaangażowanych w realizację PO, jak również dla beneficjentów. Do Koordynatora zgłaszać się będą osoby i przedstawiciele różnych podmiotów z kwestiami dyskusyjnymi, niejasnymi, wymagającymi interpretacji i rozstrzygnięć dotyczących zasady równości szans i niedyskryminacji.

Z poziomu centralnego zaplanowano szkolenia dla osób pełniących funkcje Koordynatorów, niemniej jednak rola ta wymaga ciągłego uczenia się i podnoszenia kwalifikacji. Koordynatorzy powinni obowiązkowo zapoznać się z treścią *Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych*.

Pomocne do pogłębiania wiedzy mogą być portale:

- <http://www.niepelnosprawni.gov.pl> – Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych,
- <https://www.rpo.gov.pl/pl/osoby-z-niepelnosprawnoscia> – Rzecznik Praw Obywatelskich.

Cenne będą również kontakty z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób z niepełnosprawnościami.

Zadania Koordynatorów zostały wskazane w *Agendzie* – i są to:

- Współpraca z Koordynatorami w ramach innych PO, ministerstwem właściwym ds. rozwoju, organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin.
- Organizacja spotkań informacyjnych dla pracowników instytucji w danym PO oraz szkolenia dla członków KOP.

- Pełnienie roli osoby pierwszego kontaktu w zakresie równości szans – Koordynator ma służyć radą i opinią w sprawach dyskusyjnych, dotyczących równości szans i niedyskryminacji. Nowe podejście do niepełnosprawności może (i z pewnością będzie) rodzić wiele pytań i wątpliwości, dlatego konieczne będzie bieżące ich wyjaśnianie i rozstrzyganie. Zapisy *Wytycznych* wskazują, że w każdej instytucji zaangażowanej we wdrażanie danego PO mogą, w zależności od potrzeb, zostać wyznaczone osoby pierwszego kontaktu. Możliwe jest utworzenie w ramach danego PO grupy ekspertów, którą kierować będzie członek/członkini Grupy roboczej ds. równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, dla funduszy unijnych 2014-2020. Warto, aby Koordynator nawiązał stałą współpracę z osobami pełniącymi w instytucji rolę pełnomocnika ds. osób niepełnosprawnych czy też radami/biurami ds. niepełnosprawnych. Stała współpraca Koordynatora oraz funkcjonujących w ramach danej instytucji ciał ds. osób niepełnosprawnych nie tylko pozwoli uniknąć nakładania się kompetencji, ale przede wszystkim zapewni kompleksowe dostrzeganie i uwzględnianie potrzeb osób z niepełnosprawnościami.
- Badanie dokumentów programowych, komunikatów na stronach internetowych i publikacji tworzonych w ramach instytucji, tj. sprawdzanie, czy nie zawierają stereotypowych lub dyskryminujących przekazów, czy treści zamieszczone zostały w dostępnym formacie, czy są proste, zrozumiałe i właściwe dla czytelników/odbiorców z określonymi dysfunkcjami. Pomocne w realizacji tego zadania będą checklisty stanowiące załączniki do niniejszego poradnika.
- Udział w spotkaniach informacyjnych organizowanych dla potencjalnych beneficjentów, w ramach których poruszana będzie kwestia dostępności poszczególnych typów projektów. Koordynator powinien podczas każdego spotkania nie tylko przedstawić zasadę równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, i jej znaczenie (tzn. podkreślić konieczność zapewnienia dostępności każdego z projektów), ale także zadbać o prezentację praktycznych przykładów wdrażania zasady w poszczególnych typach projektów (zgodnie z rozdziałem *Mapa form wsparcia funduszy unijnych a standardy dostępności dla osób z niepełnosprawnościami* niniejszego poradnika).

Szczegółowe zadania Koordynatorów powinny sprecyzować poszczególne IZ. Obowiązki mogą obejmować m.in.: prowadzenie punktu zgłoszeń informacji o barierach w dostępności, przekazywanych przez beneficjentów i uczestników projektów, tworzenie rejestru tego typu barier oraz realizowanie działań służących ich likwidacji w ramach danego programu czy w urzędzie.

Realizacja zadań Koordynatora nie jest możliwa bez współdziałania wszystkich pracowników danej instytucji. Np. Koordynator nie wypełni dobrze swojej roli w zakresie monitorowania komunikatów na stronach internetowych i publikacji bez współpracy z osobami odpowiedzialnymi za działania informacyjne i promocyjne realizowane przez IZ, IP, IW.

Niezbędna jest stała wymiana informacji i komunikacja pomiędzy pracownikami. Nie jest konieczne tworzenie kolejnych procedur, można wykorzystać już istniejące w danej instytucji, uzupełnione o kwestie dostępności, np. analizę informacji na stronach internetowych, w oparciu o tzw. zasadę dwóch par oczu.

4. KOMPONENT DLA PROJEKTODAWCÓW W ZAKRESIE EFRR I FS

Marek Wysocki

Przyjęta przez Unię Europejską realizacja zasady zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego³⁸ powinna być obecnie nakierowana na tworzenie podstaw do zapewnienia wszystkim, w tym osobom z niepełnosprawnościami, takich warunków funkcjonowania, aby przeciwdziałać wykluczeniu społecznemu poszczególnych grup poprzez wyrównywanie szans w dostępie. Osoby z niepełnosprawnościami wymagają w tym zakresie wsparcia poprzez przygotowanie otoczenia fizycznego (wyrównywanie szans w dostępie do środowiska zabudowanego, produktów, transportu, usług i technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT/TIK) do ich potrzeb, wynikających z różnych rodzajów niepełnosprawności.

PRZYGOTOWANIE WNIOSKU – ANALIZA POTRZEB I OPIS DOSTĘPNOŚCI

Na etapie przygotowywania wniosku o dofinansowanie w ramach programów finansowanych z EFRR lub FS należy zdać sobie sprawę z tego, że na pewno, w bliższej lub dalszej przyszłości, użytkownikami produktów projektu (budynków, urządzeń, środków transportu, otwartych przestrzeni miejskich itp.) będą również osoby z różnymi ograniczeniami funkcjonalnymi w zakresie mobilności i percepcji, np.:

- osoby poruszające się na wózkach i skuterach inwalidzkich,
- osoby wspomagające się w poruszaniu laską, kulami, balkonikami itd.,
- osoby z dysfunkcjami wzroku – niewidome i słabowidzące,
- osoby głuche i słabosłyszące,
- osoby z niepełnosprawnością intelektualną,
- osoby z inną niepełnosprawnością, wpływającą na obniżenie sprawności fizycznej i sensorycznej.

³⁸ Dużo uwagi temu zagadnieniu poświęca dokument UE: Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającemu włączeniu społecznemu – Europa 2020, gdzie jednym z priorytetów jest „rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu: wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną, zob. s 5 dokumentu, http://ec.europa.eu/europe2020/index_pl.htm (dostęp: 27.10.2015). Ważny dla włączenia społecznego osób z niepełnosprawnościami w życie społeczne i gospodarcze jest dokument: Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010-2020: Odnowione zobowiązania do budowania Europy bez barier, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=URISERV:em0047> (dostęp: 27.10.2015).

Nie jest to zamknięty wykaz, gdyż ograniczenia w mobilności i percepcji mogą dotyczyć np. opiekunów małych dzieci, osoby starsze czy osoby z ciężkim bagażem, osoby otyłe.

Wyżej wymienione osoby, które można określić jako osoby z obniżoną funkcjonalnością, mogą korzystać z produktów projektu zarówno jako odbiorcy (klienci, petenci, pasażerowie, pacjenci itp.), jak i usługodawcy (obsługa klienta – personel szpitalny, urzędnicy administracji, nauczyciele itp.) czy też inni pracownicy, niemający bezpośredniego kontaktu z klientem. Z tego powodu, zgodnie z zasadami powszechnej dostępności, należy tak kształtować środowisko fizyczne, aby całkowicie wykluczyć lub w maksymalny sposób ograniczyć dyskryminację, segregację lub stygmatyzację podczas korzystania z infrastruktury.

Przygotowując wniosek o dofinansowanie projektu w zakresie infrastrukturalnym oraz środków transportu, należy kierować się warunkami dostępności (art. 9 *Konwencji*), tak aby osoby z niepełnosprawnościami mogły korzystać z usług świadczonych w obiektach na równych zasadach z innymi użytkownikami. Przedmiot projektu powinien być realizowany zgodnie z koncepcją projektowania uniwersalnego (zob. podrozdział: *Uniwersalne projektowanie – gwarancja pełnej dostępności produktów w projektach EFRR i FS*). Dotyczy to w szczególności nowych obiektów, produktów i urządzeń, środków transportu oraz oferowanych usług powszechnie stosowanych i powszechnie zapewnianych. *Wytyczne* wskazują na konieczność zaplanowania takich mechanizmów, które pozwolą na przeciwdziałanie wszystkim formom dyskryminacji, w tym dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność (rozdz. 4, pkt 10), a wszelkie produkty projektów realizowanych ze środków EFSI będą dostępne dla wszystkich (rozdz. 5, pkt 15). Zawarta w *Konwencji* (art. 2) i powtórzona w *Wytycznych* (rozdz. 3, pkt 7) definicja projektowania uniwersalnego „oznacza projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania. Uniwersalne projektowanie nie wyklucza pomocy technicznych dla szczególnych grup osób niepełnosprawnych, jeżeli jest to potrzebne”³⁹.

Realizowane w ramach projektów unijnych produkty, w tym infrastruktura w środowisku zabudowanym, powinny być przygotowane tak, aby nie było konieczne stosowanie dodatkowych pomocy dla osób z obniżoną funkcjonalnością. Osoby z niepełnosprawnością powinny mieć możliwość użytkowania swoich indywidualnych urządzeń i przyrządów kompensujących ograniczenia w mobilności i percepcji, takich jak: wózek inwalidzki, kule, biała laska, aparat słuchowy. Zgodnie z zasadą powszechnej dostępności nie powinno się również stosować rozwiązań przeznaczonych wyłącznie dla osób z niepełnosprawnością, gdyż nie jest to zgodne z zapisami *Konwencji*. W dokumencie tym wprost wskazuje się, że osoby

³⁹ Definicja projektowania uniwersalnego jest zgodna z zapisami Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej o przeciwdziałaniu dyskryminacji (art. 32, pkt 2) i Ustawy Prawo budowlane, gdzie w art. 5 ust. 4 przedstawia się konieczność dostosowania obiektów użyteczności publicznej do potrzeb osób niepełnosprawnych. Szczegółowe objaśnienia kluczowych określeń zawartych w definicji projektowania uniwersalnego przedstawione zostały w publikacji: Wysocki M., *Zapewnianie dostępności poprzez projektowanie uniwersalne*, [w:] *Dostępność Funduszy Europejskich 2014-2020 dla osób z niepełnosprawnościami w praktyce*, Fundacja Aktywizacja, Warszawa 2015, s. 34-43, <http://www.aktywizacja.org.pl/aktualnosci/3448-publicacja-dostepnosc-funduszy-europejskich-2014-2020-dla-osob-z-niepelnosprawnościami-w-praktyce> (dostęp: 25.10.2015).

z niepełnosprawnościami mają prawo do korzystania z obiektów i usług na równych zasadach z innymi użytkownikami. Definicja projektowania uniwersalnego dopuszcza, że tylko w uzasadnionych przypadkach, ze względu na specyfikę niepełnosprawności, możliwe jest zastosowanie specjalnych rozwiązań technicznych poprawiających dostępność.

Aby ograniczyć koszty dostosowania nowo realizowanej infrastruktury, należy uwzględnić zasady warunkujące dostępność na początkowym etapie realizacji inwestycji. Zmniejsza to zdecydowanie koszty późniejszych prac modernizacyjnych, a w niektórych przypadkach może prowadzić do obniżenia kosztów realizacji inwestycji. Obiekty zbudowane zgodnie z koncepcją projektowania uniwersalnego mają proste układy funkcjonalne, ułatwiające poruszanie się i orientację w budynku, co może wpływać na wartość inwestycji.

Ponadto spełnienie warunku zapewnienia dostępności wymaga wykonania analizy (audytu) dostępności inwestycji infrastrukturalnej, która będzie realizowana lub będzie wykorzystywana w ramach projektu finansowanego z EFSI (EFRR, FS). Audyt składa się z opisu dostępności infrastruktury, z uwzględnieniem rodzajów niepełnosprawności użytkowników, oraz wytycznych wskazujących możliwości zastosowania odpowiedniej jakości rozwiązań. Zgodnie z *Wytycznymi* (rozdz. 5.2.1 pkt 2) integralną częścią wniosku o dofinansowanie powinien być opis dostępności nowo tworzonej inwestycji dla osób z różnymi niepełnosprawnościami. Wykonanie opisu dostępności dotyczy zarówno inwestycji infrastrukturalnych (co wynika z definicji zamieszczonej w *Wytycznych* – rozdz. 3, pkt 5), jak i wszystkich produktów będących wynikiem projektu oraz realizowanych w jego ramach działań (rozdz. 5.2, pkt 17). Odpowiednie, dostosowane do specyfiki projektu/produktu przygotowanie opisu dostępności pozwoli na racjonalne wydatkowanie środków publicznych na inwestycje, które spełniają wymagania koncepcji projektowania uniwersalnego.

Przykładem opisu dostępności, oczywiście w zależności od rozwiązań adaptowanych przez poszczególne IZ PO, może być audyt wykonany przez niezależną instytucję/eksperta lub szczegółowy opis dostępności⁴⁰ przygotowany przez projektanta w ramach projektu budowlanego i przedstawiony w formie załącznika do wniosku.

W formularzu wniosku o dofinansowanie projektów ze środków EFS, EFRR lub FS należy zawrzeć informację, w jaki sposób będą realizowane zasady horyzontalne, w tym zasada równości szans i niedyskryminacji, łącznie z oceną przedmiotu projektu i trwałych efektów projektu w zakresie ich dostępności dla osób z niepełnosprawnościami⁴¹.

40 Opis dostępności wymagany jest przez ustawę Prawo budowlane (art. 34. ust. 3): „Projekt budowlany powinien zawierać: (...) 2) projekt architektoniczno-budowlany, określający funkcję, formę i konstrukcję obiektu budowlanego, jego charakterystykę energetyczną i ekologiczną oraz proponowane niezbędne rozwiązania techniczne, a także materiałowe, ukazujące zasady nawiązania do otoczenia, a w stosunku do obiektów budowlanych, o których mowa w art. 5 ust. 1 pkt 4 – również opis dostępności dla osób niepełnosprawnych” (Dz.U. 1994 nr 89, poz. 414).

41 Przeprowadzony na potrzeby stworzenia niniejszego poradnika monitoring pierwszych konkursów w RPO i KPO, finansowanych lub współfinansowanych z EFRR, oraz konkursów na projekty EFS z elementami wykorzystania EFRR (np. remonty budynków, wyposażenie szkół w sprzęt komputerowy) wskazuje na duży problem w realizacji *Wytycznych* w przedmiotowym zakresie. Po pierwsze: bardzo często pomijany jest w ogóle obowiązek sporządzania opisu dostępności dla nowo tworzonej inwestycji przez projektodawcę. Po drugie: zdecydowanie nadużywane bywa dopuszczanie możliwości realizacji projektów neutralnych w stosunku do zasady dostępności, które powinny stanowić rzadki wyjątek (zawsze odpowiednio uzasadniony), nie zaś regułę. W przypadkach niektórych RPO można wręcz odnieść wrażenie braku zrozumie-

Jak sporządzić opis dostępności inwestycji infrastrukturalnej:

- Należy go wykonać, analizując tzw. ścieżki dostępu od miejsc postojowych, przystanków komunikacji miejskiej lub głównego ciągu pieszego, poprzez wejście do obiektu, a następnie wskazując dojścia do podstawowych funkcji obiektu.
- Każda ze ścieżek dostępu powinna zapewnić samodzielne poruszanie się osobom z różnymi niepełnosprawnościami i powinna być tą samą trasą, z której korzystają inni użytkownicy.
- W opisie należy również zawrzeć dane o warunkach dostępności poszczególnych pomieszczeń oraz wskazać zakres dostosowania elementów wyposażenia.
- Ważnym elementem jest przygotowanie odpowiednio zaprojektowanego systemu informacji w budynku (tzw. wayfinding), który powinien zapewnić bezpieczeństwo poruszania się i sprawną orientację w obiekcie wszystkim, w tym osobom z różnymi niepełnosprawnościami.
- W Konwencji wyraźnie wskazano, że w budynkach i innych obiektach publicznych (przestrzeni publicznej) należy zapewnić oznakowanie w piśmie Braille'a oraz w łatwej do odczytania i zrozumiałej formie (art. 9, pkt 2, ust. d).
- W opisie powinien zostać określony również sposób ewakuacji osób z różnymi niepełnosprawnościami na wypadek zdarzeń kryzysowych.

UWAGA:

Narzędziem przydatnym przy sporządzaniu opisu dostępności inwestycji może być załącznik 6 do niniejszego poradnika – Lista sprawdzająca: Jak sprawdzić, czy inwestycja (budynek) jest dostępna dla wszystkich?

Należy pamiętać, aby zdiagnozowane na etapie tworzenia opisu dostępności inwestycji cechy i kryteria gwarantujące dostępność, a także ogólne odwołanie do zasad uniwersalnego projektowania zostało uwzględnione we wszystkich Specyfikacjach Istotnych Warunków Zamówienia (dalej: SIWZ) wymaganych w projekcie. SIWZ zobowiązuje projektantów i wykonawców do wprowadzenia takich rozwiązań, które odpowiadałyby potrzebom osób z niepełnosprawnościami i były zgodne z koncepcją projektowania uniwersalnego. Z pragmatycznego punktu widzenia stanowi to zabezpieczenie dla beneficjenta funduszy europejskich przed ryzykiem ponoszenia kosztów niekwalifikowalnych w związku z brakiem

nia koncepcji neutralności projektu czy produktu wobec tej zasady. Zgodnie z *Wytycznymi* neutralność nie oznacza bowiem tworzenia np. infrastruktury, która nie utrudnia realizacji wspomnianej zasady (ani jej szczególnie nie wspiera) – w tym znaczeniu neutralne podejście może być powszechnie akceptowane i powinno według IZ doprowadzić do powstania budynku dostępnego dla osób z niepełnosprawnościami, ale z beneficjenta zdejmując ten obowiązek. Neutralność oznacza bardzo wyjątkową sytuację, w której „zasada dostępności produktów nie znajduje zastosowania” (*Wytyczne*, podrozdz. 5.2, pkt 18), a więc powstała w takim projekcie infrastruktura z definicji nie musi być dostępna dla osób z niepełnosprawnościami. Stosowane obecnie, błędne podejście generuje poważne ryzyko – zarówno po stronie instytucji systemu wdrażania, jak i beneficjentów projektów EFRR – niekwalifikowania środków wydatkowanych na inwestycje niezgodne z zasadami horyzontalnymi Unii Europejskiej.

realizacji *Wytycznych*.

Podczas oceny wniosków o dofinansowanie opis dostępności powinien zostać zweryfikowany w kontekście zgodności nowo tworzonej inwestycji z zasadami uniwersalnego projektowania.

UNIWERSALNE PROJEKTOWANIE – GWARANCJA PEŁNEJ DOSTĘPNOŚCI PRODUKTÓW W PROJEKTACH EFRR I FS

Przy sporządzaniu wniosku o dofinansowanie należy zadbać o opis dostępności, który uwzględnia różne niepełnosprawności użytkowników, także w przypadku innych produktów niż infrastruktura budowlana, tj. środków transportu, produktów wzornictwa użytkowego czy oferowanych usług. Przy sporządzaniu opisu dostępności produktów projektu należy uwzględnić zgodność realizowanych celów z zasadami projektowania uniwersalnego⁴²:

1. Użyteczność dla osób o różnej sprawności (ang. Equitable Use).
2. Elastyczność w użytkowaniu (ang. Flexibility in Use).
3. Proste i intuicyjne użytkowanie (ang. Simple and Intuitive Use).
4. Czytelna informacja (ang. Perceptible Information).
5. Tolerancja na błędy (ang. Tolerance for Error).
6. Wygodne użytkowanie bez wysiłku (ang. Low Physical Effort).
7. Wielkość i przestrzeń odpowiednie dla dostępu i użytkowania (ang. Size and Space for Approach and User).
8. Percepcja równości (ang. Perception of Equality).

Zasady opracowane na Uniwersytecie Północnej Karoliny opisano 30 regułami, które wskazują praktyczne działania projektowe poprawiające funkcjonalność, z uwzględnieniem różnych potrzeb użytkowników⁴³.

Zasada 1 określa, że za użyteczne rozwiązania uważa się takie, z których mogą korzystać jednocześnie wszyscy, bez względu na możliwości funkcjonalne użytkownika, tj. gdy jest to możliwe, użytkowanie powinno być identyczne dla wszystkich, a jeśli nie jest to możliwe,

42 Definicja projektowania uniwersalnego została poparta ośmioma zasadami – siedem pierwszych zostało określonych przez Centrum Projektowania Uniwersytecie Północnej Karoliny (USA), a zasadę ósmą sformułował Konrad Kaletsch. Za twórców pierwszych siedmiu zasad projektowania uniwersalnego uważa się: Bettye Rosse Connell, Mike'a Jonesa, Rona Mace'a, Jima Muellera, Abira Mullicka, Elaine Ostroff, Jona Sanforda, Eda Steinfelda, Molly Story i Gregga Vanderheidena; zob.: *The Principles of Universal Design*, NC State University, 1997, https://www.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/udprinciples.htm (dostęp: 30.05.2009); za: Wysocki M. (2010), s. 21.

43 https://www.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/udprinciples.htm i http://www.designforall.in/newsletter_March2009.pdf (dostęp: 06.11.2015), za: Wysocki M. (2010), s. 21.

należy zastosować użytkowanie ekwiwalentne (reguła 1a); unikanie rozwiązań, które pogłębiałyby segregację i stygmatyzację (1b); należy zapewnić, aby użytkowanie nie naruszało prywatności, bezpieczeństwa i poczucia pewności oraz realizowane było na równi z innymi użytkownikami (1c); projekt powinien być atrakcyjny dla wszystkich (1d).

Zasada 2 wskazuje, że projekt uwzględnia szeroki zakres indywidualnych preferencji i możliwości użytkownika, tj. zapewnia wybór metody użytkowania (2a); umożliwia użytkowanie przez osoby lewo- i praworęczne (2b); ułatwia użytkownikowi dokładność i precyzję korzystania z projektowanego rozwiązania (2c); zapewnia możliwość skorzystania w różnym tempie, w zależności od percepcji i mobilności użytkownika (2d).

Zasada 3 nawiązuje do konieczności zastosowania takich rozwiązań, które będą intuicyjne w użytkowaniu i będą uwzględniały doświadczenie, wiedzę, umiejętności językowe lub aktualne możliwości koncentracji użytkownika, tj. eliminują zbędną złożoność i skomplikowanie projektu (3a); zwiększają możliwości intuicyjnego korzystania z rozwiązania (3b); przy korzystaniu uwzględniają w maksymalnym zakresie umiejętności użytkownika (w czytaniu, pisaniu czy zdolności językowe) (3c); uwzględniają priorytety informacji (3d); zapewniają skuteczną informację (zwrotną) podczas użytkowania i po jego zakończeniu (3e).

Zasada 4 wskazuje na konieczność zastosowania informacji z uwzględnieniem zakresów percepcji człowieka i warunków otoczenia, tj. do przekazywania istotnych informacji należy: stosować piktogramy, informację dotykową i głosową (4a); zapewnić odpowiedni kontrast dla informacji, z uwzględnieniem warunków otoczenia (4b); zmaksymalizować czytelność istotnych informacji (4c); rozróżnić informację w zakresie orientacji przestrzennej i sposobu korzystania (4d); zapewnić możliwość dostępu do informacji poprzez urządzenia będące w dyspozycji osób z ograniczeniami sensorycznymi (4e).

Zasada 5 określa, że należy minimalizować zagrożenia i przypadkowe negatywne konsekwencje podczas użytkowania rozwiązań technicznych i przestrzennych, tj. stosować rozwiązania i ich lokalizację w taki sposób, aby były dostępne, a jednocześnie eliminować wszelkie zagrożenia w czasie użytkowania (5a); wprowadzać czytelne ostrzeżenia o zagrożeniach lub możliwości popełnienia błędu (5b); stosować rozwiązania cechujące się pewnością bezpieczeństwa użytkownika (5c); ograniczyć czynności, które powodują znużenie i wymagają skupienia podczas użytkowania (5d).

Zasada 6 to konieczność stosowania takich rozwiązań, które nie powodują nadmiernego wysiłku podczas użytkowania, tj. pozwalają użytkownikowi zachować naturalną pozycję ciała (6a); nie wymagają użycia nadmiernej siły podczas użytkowania (6b); należy zminimalizować konieczność powtarzania czynności podczas użytkowania (6c) oraz zminimalizować konieczność stałego wysiłku fizycznego (6d).

Zasada 7 wskazuje na konieczność zapewnienia odpowiedniej przestrzeni do wykonania danego działania, z uwzględnieniem możliwości funkcjonalnych człowieka, w tym ograniczeń w mobilności i percepcji oraz pozycji ciała (na stojąco lub siedząc), tj. należy: zapewnić pole widzenia dla dowolnej pozycji ciała (7a); umożliwić dostęp i skorzystanie z rozwiązania z pozycji siedzącej (np. na wózku inwalidzkim) lub stojącej, uwzględniając szeroki zakres wzrostu użytkownika (7b); uwzględnić warunki ergonomiczne dłoni przy konstruowaniu uchwytów i elementów sterowania urządzeniami (7c); zapewnić odpowiednią przestrzeń do korzystania z rozwiązań przez użytkowników posługujących się osobistymi urządzeniami wspomagającymi mobilność lub percepcję czy wymagających pomocy osobistej (opiekuna, asystenta) (7d).

Odrębna zasada, którą wskazał Konrad Kaletsch:

Zasada 8 dotyczy równoprawnego dostępu do środowiska, korzystania ze środków transportu, produktów i z usług powszechnych lub powszechnie zapewnianych, w taki sposób, aby nie powodowało to sytuacji, gdy korzystający z nich czuje się w jakikolwiek sposób dyskryminowany czy stygmatyzowany. Odnosi się to do sytuacji, gdy indywidualna ocena rozwiązania może wpływać na postrzeganie siebie, jak również postrzeganie przez innych naszych różnic fizycznych czy niepełnosprawności jako cech dyskryminujących lub niewspółmiernie wyróżniających.

Należy zaznaczyć, że koncepcja projektowania uniwersalnego powinna być stosowana we wszystkich nowo projektowanych obiektach i w zagospodarowaniu przestrzeni publicznej (rozd. 5.2, pkt 15-16 *Wytycznych*). W przypadkach modernizacji istniejących obiektów, w tym objętych ochroną konserwatorską, możliwe są odstępstwa od stosowania koncepcji projektowania uniwersalnego, jednak wymaga to przeprowadzenia na etapie projektowania analizy dostępności przez ekspertów – specjalistów znających problematykę niepełnosprawności (optymalnie: ds. projektowania uniwersalnego, tzw. *access officers*), przy współpracy z grupami osób z niepełnosprawnościami. Odstępstwa nie powinny naruszać minimalnych wymagań prawnych w zakresie dostępności, wynikających z obowiązujących w Polsce przepisów.

Specyfika obiektu i jego otoczenia może wymagać zastosowania tzw. mechanizmu racjonalnych usprawnień⁴⁴, który został wprowadzony do *Wytycznych* (podrozdz. 5.2). Niestety w praktyce mechanizm ten jest często interpretowany jedynie pod kątem ekonomicznym, a nie przez pryzmat poszukiwania rozwiązań, które nie będą nakładać „nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia” podczas korzystania z nich przez osoby z różnymi niepełnosprawnościami. **Aby móc zastosować mechanizm racjonalnych usprawnień, należy dokonać oceny dostępności (audyt) i wskazać brak możliwości zastosowania koncepcji projektowania uniwersalnego.** Dopiero wtedy, zgodnie ze wskazaniem audytu, można poszukiwać rozwiązań, które pozwolą

⁴⁴ Definicja mechanizmu racjonalnych usprawnień zamieszczona w *Wytycznych* (rozd. 3, pkt 8) jest zgodna z zapisami *Konwencji* (art. 2, Definicje).

na zaprojektowanie dostępnej infrastruktury, optymalizując rozwiązania poprawiające dostępność i ograniczające stygmatyzację. Opis racjonalnych usprawnień powinien być włączony do opisu dostępności, ze wskazaniem na ograniczenia zastosowania w pełni koncepcji projektowania uniwersalnego.

Przykładem zastosowania racjonalnych usprawnień jest udostępnienie bocznego wejścia do obiektu z powodu np. braku możliwości (ograniczone miejsce, ochrona wartości kulturowych) przebudowy schodów prowadzących do głównego wejścia obiektu zabytkowego. W takim przypadku, po wykonaniu audytu i konsultacji z konserwatorem zabytku, można podjąć decyzję o poprowadzeniu dojścia do innego wejścia lub zastosowanie podnośników przyschodowych.

UWAGA:

W pierwszej kolejności ważna jest zgodność projektów z koncepcją projektowania uniwersalnego, a dopiero w drugiej kolejności można rozważać zastosowanie mechanizmu racjonalnych usprawnień.

W szczególnych, specyficznych typach projektów (np. przebudowa nasypu kolejowego) może zdarzyć się sytuacja, że zasada dostępności produktów projektu nie znajduje zastosowania. W takim przypadku w treści wniosku o dofinansowanie należy opisać neutralność produktu, wraz z uzasadnieniem przyczyn niezastosowania kryterium dostępności (koncepcji projektowania uniwersalnego lub mechanizmu racjonalnych usprawnień). Zasadność wyłączenia kryterium dostępności musi zostać oceniona przez KOP (zob.: *Wytyczne*, rozdz. 5.2, pkt 18). Należy jednak pamiętać, że stosowanie w projekcie procedur zamówień publicznych może wymagać zastosowania klauzul społecznych, np. w zakresie zatrudnienia osób z niepełnosprawnością.

W takim przypadku występuje element realizacji zasady horyzontalnej w zakresie dostępności i nie jest to przykład projektu neutralnego.

PODSTAWY PRAWNE REALIZACJI ZASADY DOSTĘPNOŚCI W KONTEKŚCIE PRODUKTÓW PROJEKTÓW EFRR I FS

Tworzenie dostępnych produktów wymaga analizy ich dostępności już na etapie przygotowywania wniosku o dofinansowanie. W poprzednich podrozdziałach wskazano narzędzia, którymi trzeba posługiwać się w tym procesie:

- uniwersalne projektowanie jako horyzontalny sposób myślenia, a także zbiór praktycznych zasad działania,
- uzupełniający te zasady mechanizm racjonalnych usprawnień,

- opis dostępności inwestycji jako proces analizy, ale również konkretny dokument (lub część wniosku o dofinansowanie) wymagany *Wytycznymi*, pozwalający – zarówno projektantom, jak i instytucji finansującej – ocenić dostępność planowanego produktu,
- audyt dostępności – zestandaryzowany zestaw kryteriów, weryfikujący zerojedynkowo dostępność (może wspierać opis dostępności inwestycji lub być niezależnym narzędziem na różnych etapach projektu).

Zasadniczą rolą tego podrozdziału będzie przybliżenie kontekstu prawnego, w jakim poruszamy się, realizując inwestycje finansowane z EFRR i FS, co służyć ma m.in. ułatwieniu beneficjentom uzyskania praktycznej zgodności tworzonych produktów z zasadą dostępności i z innymi normami obowiązującego prawa.

Podstawą prawną do realizacji zasady dostępności, której ważny element stanowi stosowanie koncepcji projektowania uniwersalnego, jest ratyfikowana przez Polskę w 2012 r. *Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych* (Dz.U. 2012, poz. 1169), w szczególności art. 9.

Strategia Rozwoju Kraju 2020 (SRK 2020) wskazuje na realizację działań zwiększających efektywność instytucji publicznych, które powinny być przede wszystkim „dostępne dla obywatela i otwarte na jego potrzeby, przejrzyste i przyjazne, gotowe na obywatelską partycypację i wspomagające obywatelską i społeczną energię”. Od szybkości zmian zapisów prawnych w odpowiedzi na zmieniające się potrzeby i oczekiwania osób z ograniczeniami funkcjonalnymi (w szczególności osób z niepełnosprawnościami i starszych) zależy, jak sprawnie będą realizowane oczekiwania społeczne w zakresie pełnej dostępności środowiska zabudowanego.

Drugim ważnym dokumentem przyjętym przez polski rząd jest Krajowa Polityka Miejska 2023 (dalej: KPM 2023)⁴⁵, która wskazuje na konieczność kształtowania przestrzeni zgodnie z zasadą projektowania uniwersalnego. KMP 2023 wprowadza jednocześnie zalecenie skierowane do ministra właściwego ds. budownictwa, lokalnego planowania i zagospodarowania przestrzennego oraz mieszkalnictwa, aby przeprowadził przegląd przepisów, a następnie opracował „**propozycję zmian prawnych pod kątem <<uszczelnienia>> systemu egzekwowania prawa w zakresie zapewnienia niezbędnych warunków do korzystania z obiektów użyteczności publicznej i mieszkaniowego budownictwa wielorodzinnego przez osoby niepełnosprawne**”. Wprowadzenie odpowiednich rozwiązań ma umożliwić realizację celu, jakim jest stworzenie miasta sprawnego, zwarteego i zrównoważonego oraz spójnego (KPM 2023, s. 22-23).

KPM 2023 wskazuje na konieczność stosowania przez władze samorządowe takich rozwiązań, „by wykorzystywane w ramach komunikacji metody i narzędzia były dostępne dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, zapewniając tym osobom możliwość zabrania głosu

⁴⁵ Rada Ministrów przyjęła dokument: Krajowa Polityka Miejska 2023 20 października 2015 r., https://www.mir.gov.pl/media/10252/Krajowa_Polityka_Miejska_20-10-2015.pdf (dostęp: 27.10.2015).

w sprawach istotnych dla miasta. Równocześnie muszą zapewnić fizyczną dostępność osobom z niepełnosprawnościami (a także innym grupom) poprzez np. przeprowadzanie konsultacji, spotkań itd. w lokalach o łatwej dostępności, przystosowanych do potrzeb tych osób itd.”, co zgodne jest zapisami *Konwencji*, m.in. art. 29 (KPM 2023, s. 35). KPM 2023 podkreśla również znaczenie partycypacji społecznej, z której nie powinny być wykluczone osoby z niepełnosprawnościami czy w podeszłym wieku. Dokument wskazuje także na konieczność dostosowania układu komunikacyjnego w mieście i środków transportu – jako element niezbędny do korzystania z przestrzeni publicznej przez osoby z niepełnosprawnościami w sposób samodzielny (KPM 2023, s. 48).

W zakresie infrastruktury polskie Prawo budowlane już od 1995 r. nakazuje projektować i budować obiekty, zapewniając „niezbędne warunki do korzystania z obiektów użyteczności publicznej i mieszkaniowego budownictwa wielorodzinnego przez osoby niepełnosprawne, w szczególności poruszające się na wózkach inwalidzkich”⁴⁶. Jednak w porządku prawnym brakuje dokumentu wykonawczego, który normowałby w całości wszystkie zagadnienia projektowania środowiska zabudowanego, z uwzględnieniem potrzeb osób z różnymi niepełnosprawnościami, tzw. standardów dostępności. Dotyczące jej przepisy są rozproszone w rozporządzeniach poszczególnych ministerstw⁴⁷.

Zważywszy na to, że zapisy wykonawcze prawa budowlanego nie obejmują wszystkich aspektów dostępności, to zgodnie z samą ustawą Prawo budowlane⁴⁸ zagadnienia dostępności, w tym **zasady projektowania uniwersalnego, powinny być traktowane jako zasady wiedzy technicznej**. Brak zapisów szczegółowych należy zastąpić analizą dostępności proponowanych rozwiązań, z uwzględnieniem zasad projektowania uniwersalnego.

Niektóre polskie miasta podejmują starania o wprowadzenie rozwiązań w postaci indywidualnych standardów dostępności. Pierwszym, który przyjął Standardy Dostępności, jest samorząd miasta Gdyni⁴⁹. Zawarte w tym dokumencie szczegółowe rozwiązania opierają się na koncepcji projektowania uniwersalnego. Dokument został przygotowany przez Centrum Projektowania Uniwersalnego, działającego na Politechnice Gdańskiej w ramach Węzła

46 Art. 5 ust. 1 pkt 4 ustawy z 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane z późn. zm. (Dz.U. 1994 nr 89, poz. 414).

47 Rozporządzenia regulujące zakres dostępności środowiska zabudowanego:

1) Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. 2002 nr 75, poz. 690 z późn. zm.),

2) Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z 30 maja 2000 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogowe obiekty inżynierskie i ich usytuowanie (Dz. U. 2000 nr 63, poz. 735),

3) Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z 2 marca 1999 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie (Dz. U. 1999 nr 43, poz. 430),

4) Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 listopada 2007 r. w sprawie turnusów rehabilitacyjnych (Dz. U. nr 230, poz. 1694).

48 Art. 5 ust. 1 ustawy Prawo budowlane stwierdza: „Obiekt budowlany wraz ze związanymi z nim urządzeniami budowlanymi należy, biorąc pod uwagę przewidywany okres użytkowania, projektować i budować w sposób określony w przepisach, w tym techniczno-budowlanych, oraz zgodnie z zasadami wiedzy technicznej” (Dz.U. z 2013 r., poz. 1409, z późn. zm.).

49 Standardy Dostępności dla miasta Gdyni zostały wprowadzone Zarządzeniem Prezydenta Miasta Gdyni nr 10740/13/VI/U z 17 maja 2013 r. Ze Standardami można zapoznać się na stronie Zarządu Dróg i Zieleni w Gdyni, <http://www.zdiz.gdynia.pl/dokumenty/ud/standardy.pdf> (dostęp: 30.08.2015).

Innowacyjnych Technologii. Centrum powstało jako instytucja badawczo-rozwojowa, wspomagająca proces wdrażania zasad projektowania uniwersalnego w Polsce.

Jakość przestrzeni publicznej należy kształtować na poziomie samorządu lokalnego, co jest jednym z ważniejszych zadań własnych gminy. Dotyczy to w szczególności zapewnienia ładu przestrzennego na terenie gminy oraz spraw związanych z utrzymaniem gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej, obiektów administracyjnych, jak również miejsc publicznych, w tym: gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego. W ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym⁵⁰ przestrzeń publiczną definiuje się jako „obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych” (art. 2, pkt 6). Zwłaszcza na tym obszarze następuje integracja i współpraca międzypokoleniowa, które należą do celów „interesu publicznego” – co w ustawie określa się jako „cel dążeń i działań, uwzględniających zobiektywizowane potrzeby ogółu społeczeństwa lub lokalnych społeczności, związanych z zagospodarowaniem przestrzennym” (art. 2, pkt 4). Działania te powinny być realizowane w przestrzeniach publicznych – z uwzględnieniem potrzeb wszystkich użytkowników, w tym osób niepełnosprawnych. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb mieszkańców należy także do zadań własnych gminy.

Rok 2015 przyniósł zmiany, które kierują polskie ustawodawstwo w stronę pełniejszej realizacji zapisów *Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych*. Należy tu wskazać na Ustawę o rewitalizacji⁵¹, której art. 3 określa, że: „Przygotowanie, koordynowanie i tworzenie warunków do prowadzenia rewitalizacji, a także jej prowadzenie w zakresie właściwości gminy, stanowią jej zadania własne”. Gmina realizuje je m.in. „z uwzględnieniem zasad uniwersalnego projektowania w rozumieniu art. 2 *Konwencji*” (Ustawa o rewitalizacji, art. 3, pkt 2, ust 3).

DOBRE PRAKTYKI – PRODUKTY DOSTĘPNE DLA WSZYSTKICH; PRZEGLĄD W OPARCIU O ZESTAW DZIAŁAŃ W CT 1-7

Realizacja *Wytycznych* wymusza zmianę filozofii działania i każdorazową rozważę dotyczącą możliwości użytkowania danego produktu, wytwarzanego lub użytkowanego w ramach projektu, przez osoby z niepełnosprawnościami. Możliwości osób z ograniczeniami funkcjonalnymi wzrastają wraz z zastosowaniem nowych, innowacyjnych rozwiązań i produktów. Dotyczy to szczególnie poszukiwania i wdrażania technologii kompensacyjnych, które mogą być wykorzystywane w codziennym życiu osób mających trudności w poruszaniu się lub mających ograniczenia sensoryczne (np. wady wzroku, słuchu, orientacji przestrzennej).

⁵⁰ Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2003 nr 80, poz. 717 z późn. zm., tekst jednolity: Dz. U. z 10.02.2015 r., poz. 199).

⁵¹ Ustawa z 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. 2015 poz. 1777).

Przykładem produktów zgodnych z projektowaniem uniwersalnym jest wprowadzanie interfejsów dostępnych dla osób z dysfunkcjami, np. windy z informacją głosową o kierunku poruszania się i zatrzymywaniu się, „mówiące” smart watche, które stanowią przedłużenie funkcji telefonów komórkowych, czy technologie stosowane w inteligentnych domach, np. sterowanie urządzeniami domowymi za pomocą głosu. Rozwój technologii cyfrowych może sprzyjać rozwiązaniom wspomagającym niezależność osób z niepełnosprawnościami.

W perspektywie finansowej 2007-2013 Narodowe Centrum Badań i Rozwoju realizowało program „Innowacje Społeczne”, który jest przykładem wspierania projektów badawczych i wdrożeniowych, odpowiadającym na ważne cele społeczne. Projekty, takie jak „Kino dla wszystkich”⁵² czy „Egzamin państwowy na prawo jazdy dla osób niesłyszących”⁵³, są skoncentrowane na zapewnieniu dostępności dla jednej z grup osób z niepełnosprawnościami. Pierwszy z nich obejmuje techniczne możliwości zastosowania audiodeskrypcji, zapewniając dostęp do filmów w sieci kin. Drugi pozwala na ujednoczenie i wprowadzenie ułatwień dla osób głuchych, zdających egzaminy państwowe w Wojewódzkich Ośrodkach Ruchu Drogowego. Oba zapewniają równoprawny dostęp do wybranych usług poszczególnym grupom niepełnosprawnych. I choć nie mamy tu do czynienia z pełnym zakresem projektowania dla wszystkich, to wyraźnie widać potencjał, aby w przyszłości wypracowane rozwiązania technologiczne stanowiły element szerszego programu budowania usług zgodnych z koncepcją projektowania uniwersalnego.

Do produktów przyjaznych wszystkim można zaliczyć technologiczne rozwiązania realizowane obecnie przez Fundację Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia” w ramach projektu „MEMO – Multimedialne narzędzie wspomagające pamięć i aktywizujące osoby starsze”⁵⁴. Jego celem jest stworzenie urządzenia multimedialnego, wykorzystującego różne techniki audiowizualne, przeznaczonego dla seniorów (65+).

Korzystanie z niego ma pomóc osobom starszym oswoić się z nowymi technologiami (a przez to pośrednio zapobiegać wykluczeniu cyfrowemu i kulturalnemu), ale także – co bardzo ważne – stymulować ich indywidualną i zbiorową pamięć. Projekt ma charakter partycypacyjny i zakłada aktywny udział różnych grup seniorów⁵⁵.

Wdrażanie koncepcji projektowania uniwersalnego może być wspierane także poprzez centra kompetencji – ważny instrument wzmocnienia współpracy pomiędzy jednostkami naukowymi oraz przedsiębiorstwami. Jedną z takich placówek jest niedawno utworzone na Politechnice

52 Projekt zgłoszony w 2014 r. do NCBiR w ramach II konkursu „Innowacje Społeczne” (projekt nr IS-2/204), którego liderem jest Fundacja Siódmy Zmysł, http://www.ncbir.pl/gfx/ncbir/userfiles/_public/programy_krajowe/innowacje_spoleczne/ii_konkurs/lista_rankingowa_pozytywnie_ocenionych_wnioskow_-_is_ii_konkurs.pdf (dostęp: 28.10.2015).

53 Projekt przekazany w 2014 r. do NCBiR (projekt nr IS-2/204), którego liderem jest Stowarzyszenie Pomocy Niepełnosprawnym Kierowcom – SPiN-Ka, http://www.ncbir.pl/gfx/ncbir/userfiles/_public/programy_krajowe/innowacje_spoleczne/ii_konkurs/lista_rankingowa_pozytywnie_ocenionych_wnioskow_-_is_ii_konkurs.pdf (dostęp: 28.10.2015).

54 Liderem projektu jest Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia” (projekt nr IS-2/140), http://www.ncbir.pl/gfx/ncbir/userfiles/_public/programy_krajowe/innowacje_spoleczne/ii_konkurs/lista_rankingowa_pozytywnie_ocenionych_wnioskow_-_is_ii_konkurs.pdf (dostęp: 28.10.2015).

55 <http://www.projektmemo.pl/#o-memo> (dostęp: 30.10.2015).

Gdańskiej Centrum Projektowania Uniwersalnego, które działa w ramach Węzła Innowacyjnych Technologii. Zadania, jakie realizuje Centrum, to zarówno analiza dostępności przestrzeni architektonicznej, rozwiązań produktowych, jak i praca nad standaryzacją tych rozwiązań, zgodnie z zasadami projektowania uniwersalnego.

W zakresie dostępności środowiska fizycznego niezwykle ważną rolę odgrywa transport publiczny. Jego dostępność powinna obejmować sam pojazd (tramwaj, autobus, pociąg itd.), jak też wykorzystywaną infrastrukturę techniczną (przystanki, perony i budynki dworcowe, komunikacyjne węzły integracyjne). Przykładem dostosowania taboru komunikacji miejskiej jest wprowadzanie pojazdów niskopodłogowych oraz informacji głosowej we wnętrzach pojazdów (przydatnej osobom z dysfunkcjami wzroku), a także prostej i czytelnej informacji wizualnej (potrzebnej osobom niedosłyszącym i głuchym). Zastosowanie tych rozwiązań ułatwia poruszanie się nie tylko osobom z niepełnosprawnością, ale również wszystkim innym, łącznie turystami, którzy często korzystają z komunikacji publicznej.

Dobrym przykładem zintegrowania dostosowanych pojazdów z infrastrukturą komunikacyjną są zrealizowane w ramach EFRR przez Przedsiębiorstwo Komunikacji Trolejbusowej w Gdyni projekty „Rozwój proekologicznego transportu publicznego na Obszarze Metropolitalnym Trójmiasta”⁵⁶ i „Zwiększenie konkurencyjności transportu publicznego w Gdyni, dzięki przebudowie infrastruktury komunikacji zbiorowej wraz z zakupem nowoczesnego taboru”⁵⁷. W ramach tych projektów na peronach autobusowych zainstalowano nawierzchnie fakturowe⁵⁸ przeznaczone dla osób z dysfunkcjami wzroku oraz zastosowano innowacyjne rozwiązanie zakończenia peronu krawężnikiem naprowadzającym (patrz zdj. 1-3). Taki krawężnik ułatwia kierowcom zaparkowanie pojazdu blisko krawędzi peronu, aby umożliwić wsiadanie nie tylko osobom poruszającym się na wózkach inwalidzkich, ale także seniorom i opiekunom małych dzieci. Program, w ramach którego Gdynia zakupiła nowy tabor i zmodernizowała infrastrukturę, uwzględnił także szkolenia dla kierowców i kontrolerów biletów gdyńskiej komunikacji z zakresu kultury osobistej i zachowań wobec osób z niepełnosprawnością. To ważny element, uświadamiający pracownikom przedsiębiorstwa komunikacyjnego różnorodne potrzeby osób niepełnosprawnych. Przykład gdyńskich projektów pokazuje zintegrowaną interwencję w obszarach odpowiadających wielu celom tematycznym (CT 3, CT 4, CT 5, CT 7), a poprzez zastosowanie rozwiązań przyjaznych osobom z niepełnosprawnościami może wpływać na wzrost ich zatrudnienia oraz poprawę dostępu do edukacji i poprawę jakości życia mieszkańców (w tym seniorów), co wspiera interwencje przewidziane w ramach CT 8, CT 9 i CT 10.

56 Projekt dotyczył rozbudowy transportu trolejbusowego w Gdyni i objął: przebudowę sieci trakcyjnej w ciągu ulic wraz z budową końcowej pętli trolejbusowej na terenie Sopotu, modernizację istniejącej i budowę nowej infrastruktury zasilania sieci trakcyjnej, budowę centrum zdalnego sterowania podstacji wraz ze zdalnym sterowaniem, odłącznikami, a także zakup 25 nowych trolejbusów niskopodłogowych, <http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/56,35612,12613079,5-rozwoj-proekologicznego-transportu-publicznego-na,,8.html> (dostęp: 30.10.2015).

57 W ramach tego projektu zakupiono trolejbusy i pojazdy zasilane gazem ziemnym (CNG) oraz zmodernizowano zatoki autobusowe i perony przystankowe.

58 System fakturowy jest omówiony w Standardach Dostępności m. Gdyni (2013, Karta nr 2, s. 4), przyjętych w Gdyni Zarządzeniem Prezydenta Miasta Gdyni Nr 10740/13/VI/U z 17 maja 2013 r.

Zdjęcie: 1-3. System dostępnej infrastruktury komunikacji miejskiej w Gdyni: pojazdy niskopodłogowe i specjalne krawężniki naprowadzające, ułatwiające zaparkowanie autobusu (fot. M. Wysocki).

Opis zdjęć Zdjęcie po lewej stronie: Autobus niskopodłogowy stojący na przystanku.

Zdjęcie w środku: Koło autobusu niskopodłogowego zaparkowanego przy specjalnym krawężniku naprowadzającym.

Zdjęcie po prawej stronie: Specjalny krawężnik naprowadzający.

Osoby z ograniczeniami funkcjonalnymi mają prawo na równi z innymi do korzystania z usług i wyposażenia przestrzeni publicznych. Aby aspekt społeczny ich integracji był zauważalny, warto stosować rozwiązania nakierowane na tworzenie przestrzeni dostosowanej dla osób w różnym wieku i o różnych potrzebach funkcjonalnych. Dobrą praktyką jest realizacja integracyjnych placów zabaw, które sprzyjają kontaktom rówieśniczym i ograniczają stygmatyzację dzieci z niepełnosprawnościami. W ramach rozbudowy infrastruktury takich miejsc należy stosować urządzenia, które będą zgodne z założeniami projektowania uniwersalnego. Pozytywnym przykładem może być umieszczenie na każdym z placów urządzeń spełniających wymagania zarówno dzieci sprawnych, jak i dzieci z niepełnosprawnościami. W zależności od wielkości obiektów należy stosować odpowiednią liczbę tych urządzeń (na lokalnych, małych placach zabaw powinny pojawić się co najmniej dwa zgodne z koncepcją projektowania uniwersalnego). Do podstawowych należą: integracyjna piaskownica i huśtawka, tzw. bocianie gniazdo, z których korzystać mogą wspólnie dzieci sprawne i z niepełnosprawnościami (zdj. 4 i 5). Ze względu na specyfikę funkcjonowania placów zabaw nie jest możliwe zastosowanie w pełni koncepcji projektowania uniwersalnego, dlatego w ramach tworzenia standardów dostępności wymagane jest sporządzenie rekomendacji urządzeń, które powinny znaleźć się na określonej wielkości placach zabaw, zgodnie z ich przeznaczeniem i umiejscowieniem (lokalne, osiedlowe, dzielnicowe czy ogólnomiejskie). Umieszczenie tylko kilku, a nie wszystkich urządzeń spełniających wymagania projektowania uniwersalnego, byłoby zgodne z mechanizmem racjonalnych usprawnień.

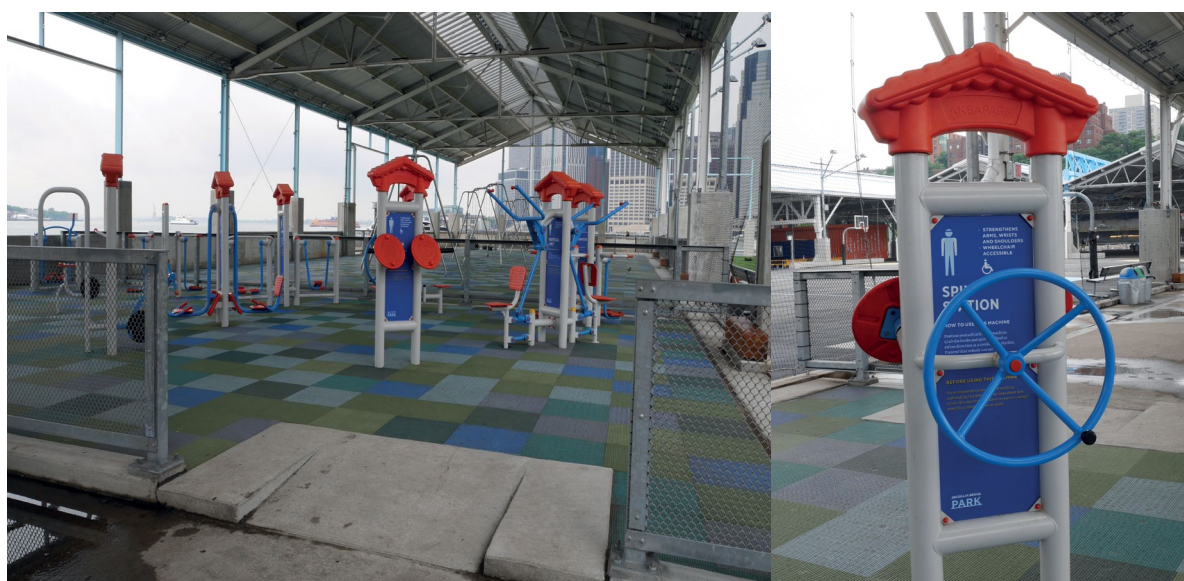

Zdjęcie: 4 i 5. Urządzenia na placach zabaw powinny spełniać wymagania projektowania uniwersalnego (fot. M. Wysocki).

Opis zdjęć Zdjęcie po lewej stronie: Dzieci huśtające się na okrągłej huśtawce na placu zabaw.

Zdjęcie po prawej stronie: Plac zabaw w mieście, przy bloku - projekt placu spełniający wymagania projektowania uniwersalnego.

W ramach projektów infrastrukturalnych czy szerszych projektów rewitalizacyjnych często realizowane są formy umożliwiające mieszkańcom nowe aktywności. Powstają np. siłownie zewnętrzne, które powinny zapewnić możliwość korzystania z nich osobom o różnym poziomie sprawności fizycznej (w tym seniorom) lub percepcji sensorycznej (w tym osobom z niepełnosprawnościami). Przy wyborze urządzeń należy kierować się zasadami projektowania uniwersalnego, dobierając je tak, aby zaspokoili potrzeby różnych grup. Niestety na polskim rynku brakuje wciąż szerokiej oferty sprzętu projektowanego uniwersalnie, co może być wskazaniem, że istnieje duże zapotrzebowanie na badania i wdrożenie prototypów tego typu urządzeń.

Zdjęcie: 6-7. Siłownia zewnętrzna powinna być dostępna dla osób poruszających się na wózkach (zdj. po lewej – podjazd) i powinna być wyposażona w urządzenia, z których mogą korzystać osoby o różnej sprawności (zdj. po prawej) (fot. M. Wysocki).

Opis zdjęć Zdjęcie po lewej stronie: Siłownia zewnętrzna ustawiona na specjalnym miękkim podłożu, z podjazdem ułatwiającym osobom poruszającym się na wózkach inwalidzkich dostanie się na teren siłowni. Siłownia umiejscowiona jest pod dachem.

Zdjęcie po prawej stronie: Jedno z urządzeń do ćwiczeń z kołem i z ikoną niepełnosprawności.

Dostępność infrastruktury budynków użyteczności publicznej wymaga dostosowania do różnych rodzajów niepełnosprawności. Należy brać pod uwagę zarówno potrzeby osób poruszających się na wózkach inwalidzkich (np. brak progów powyżej 2 cm), jak i osób niedosłyszących (np. zastosowanie pętli indukcyjnej i czytelnej informacji wizualnej), niewidomych (np. informacje w alfabecie Braille’a) czy słabowidzących (kontrasty kolorystyczne na schodach i w wyposażeniu). Pod tym względem bardzo dobrze zaprojektowany został budynek Biblioteki Głównej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy⁵⁹. Dla osób słabosłyszących zainstalowano tam pętlę indukcyjną i czytelną informację wizualną. Osoby z dysfunkcjami wzroku mogą poruszać się bezpiecznie (bez przeszkód na wysokości głowy) dzięki czytelnemu układowi komunikacji w budynku. Zastosowano również odpowiednie skontrastowanie drzwi i ścian oraz wprowadzono oznaczenia pomieszczeń pismem wypukłym oraz w alfabecie Braille’a. Biblioteka funkcjonuje przy uczelni wyższej, gdzie prężnie działa również Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych – w razie potrzeby wolontariusze pomagają osobom z niepełnosprawnościami, np. skanują książki, które następnie osoba niewidoma może odsłuchać w kabinie do pracy indywidualnej⁶⁰.

Niestety wiele z obiektów zrealizowanych w poprzedniej perspektywie finansowej nie spełnia w całości zasady dostępności⁶¹. Często znajdują się w nich jedynie dostosowania do potrzeb osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, jak również urządzenia, takie jak podnośniki czy platformy przyschodowe, których nie należy uwzględniać przy realizacji nowych inwestycji z uwagi na fakt, że nie spełniają wymagań projektowania uniwersalnego. Istnieje możliwość użycia tych rozwiązań w przypadku modernizacji istniejących (zabytkowych) obiektów, jeżeli podczas audytu koncepcji projektu stwierdzi się, że nie ma możliwości zastosowania rozwiązań uniwersalnych. Wówczas uwzględnienie tego typu urządzeń można traktować wyjątkowo jako racjonalne usprawnienia. **Należy jeszcze raz przypomnieć, że racjonalne usprawnienia powinny być stosowane jedynie w przypadku modernizowania istniejących obiektów, po wcześniejszym stwierdzeniu braku możliwości zastosowania koncepcji projektowania uniwersalnego.**

59 Projekt zrealizowany został w ramach RPO woj. kujawskiego, działanie 3.1. Rozwój infrastruktury edukacyjnej, wartość projektu 45 368 544,49 zł.

60 Na podstawie opisu wykonanego przez audytora w ramach projektu „Inwestycje dla wszystkich?“, który realizowany jest w ramach programu „Obywatele dla demokracji”, finansowanego z funduszy EOG.

61 Stwierdzają to kontrole NIK-u i badania realizowane na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej, jak również badania w ramach projektu „Inwestycje dla wszystkich?”.

5. KOMPONENT DLA INSTYTUCJI W ZAKRESIE EFRR I FS

Piotr Kowalski

PROJEKTY INFRASTRUKTURALNE A DOSTĘPNOŚĆ DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI W PRAKTYCE

Analiza 200 projektów architektonicznych i transportowych, zrealizowanych ze środków UE w perspektywie 2007-2013, przeprowadzona przez organizacje pozarządowe (Polski Związek Głuchych, Oddział Łódzki, fundacja TUS, fundacja Vis Maior oraz Táknsmiðjan z Islandii) w ramach projektu „Inwestycje dla wszystkich?”⁶² wykazała, że zdecydowana większość z tych inwestycji nie uwzględniła lub uwzględniła w wysoce niewystarczającym stopniu potrzeb osób z niepełnosprawnościami (w zależności od grupy niepełnosprawnych – od 70% do niemal 100% budynków). Dlaczego tak się stało? Czy można było temu zaradzić? Niniejsza część poradnika może pomóc odpowiedzieć na te pytania i zaradzić takim sytuacjom w przyszłości.

Podstawowe powody opisanego powyżej stanu rzeczy, wskazane przez osoby odpowiedzialne za zarządzanie sprawdzanymi obiektami, to:

1. Brak wprost określonych wymagań dotyczących projektowania uniwersalnego w przepisach prawa budowlanego.
2. Brak wiedzy dotyczącej stosowania rozwiązań dostępowych dla osób z niepełnosprawnościami.
3. Brak osób z niepełnosprawnościami wśród korzystających z inwestycji.
4. Brak refleksji dotyczącej potrzeb osób z niepełnosprawnościami w trakcie projektowania inwestycji.

Odpowiedzią na ograniczenie nr 1 są *Wytyczne*, które uszczegóławiają kwestię projektowania uniwersalnego, a ten poradnik pomaga je wdrożyć.

Odpowiedzią na ograniczenie nr 2 i 4 jest niniejszy poradnik, a przede wszystkim rozdział dotyczący projektowania uniwersalnego⁶³. Pomocnym rozwiązaniem jest zorganizowanie panelu

62 Więcej o projekcie na www.inwestycjedlawnazwyszych.pl (dostęp: 6.11.2015).

63 Przykłady publikacji związanych z projektowaniem uniwersalnym (dostęp: 29.10.2015):

- Wytyczne Miasta Gdyni: <https://arch4all5.files.wordpress.com/2013/10/standardy-dostc499pnoc59bci-dla-m-gdyni-2013-opti.pdf>,
- Projektowanie bez barier – wytyczne: http://www.niepelnosprawni.pl/files/www.niepelnosprawni.pl/public/pliki_do_pobrania/projektowanie_zus.pdf,
- Planowanie dostępności – prawo w praktyce: http://www.niepelnosprawni.pl/files/www.niepelnosprawni.pl/public/biblioteczka/planowanie_dostepnosi.pdf,
- Dostosowanie budynków użyteczności publicznej – teoria i narzędzia: http://www.niepelnosprawni.pl/files/www.niepelnosprawni.pl/public/rozne_pliki/dostowanie_budynkow_2009.pdf,
- Standard minimum dostępności opracowany w projekcie „Inwestycje dla wszystkich?": www.inwestycjedlawnazwyszych.pl.

eksperskiego, który pomoże obecnym i przyszłym realizatorom projektów konsultować rozwiązania zgodne z tą ideą. Spotkania z ekspertami (w tym przede wszystkim ekspertami z różnymi rodzajami niepełnosprawności), w czasie których będzie można zadawać pytania dotyczące potrzeb i oczekiwanych rozwiązań dla osób z niepełnosprawnościami, mogą być przydatne w planowaniu i realizacji projektów w nowym okresie programowania.

Gdzie zatem szukać ekspertów zajmujących się projektowaniem uniwersalnym?

W organizacjach pozarządowych (na przykład Fundacja Integracja: www.integracja.org, Fundacja TUS: www.tus.org.pl, Spółdzielnia Socjalna FADO: www.spoldzielniafado.pl, Fundacja Aktywizacja: www.aktywizacja.org.pl, Polski Związek Niewidomych: www.pzn.org.pl, Polska Federacja Osób Słabosłyszących: www.pfos.org.pl, Polski Związek Głuchych: www.pzg.org.pl, Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną: www.psouu.org.pl) oraz na uczelniach wyższych (Centrum Projektowania Uniwersalnego – Politechnika Gdańska: www.pg.edu.pl, Zakład Projektowania i Teorii Architektury – Politechnika Warszawska: <https://www.pw.edu.pl/>, Wydział Organizacji i Zarządzania – Politechnika Śląska: <https://www.polsl.pl>, Instytut Psychologii – Uniwersytet im. Adam Mickiewicza w Poznaniu: <http://www.psychologia.amu.edu.pl/>).

Najtrudniej jest znaleźć rozwiązanie dla ograniczenia nr 3. Należy pamiętać, że nawet najlepiej zrealizowana zasada dostępności i równości szans nie spowoduje, że osoby z niepełnosprawnościami zaczną korzystać z budynku czy instytucji, jeśli po prostu nie będą miały takiej potrzeby. Nie ma w tym nic złego. Przecież osoby bez niepełnosprawności też wybierają różne usługi, ofertę kulturalną itp. Jedno jest jednak pewne: jeśli nie zastosujemy zasad projektowania uniwersalnego, to korzystanie przez osoby z niepełnosprawnościami z nowo powstającej infrastruktury będzie po prostu niemożliwe.

ROLA POSZCZEGÓLNYCH INSTYTUCJI ZAANGAŻOWANYCH WE WDRAŻANIE EFRR W REALIZACJĘ ZASADY RÓWNOŚCI SZANS I NIEDYSKRIMINACJI, W TYM DOSTĘPNOŚCI DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

Na każdym poziomie wdrażania funduszy europejskich w Polsce możliwe są działania, których celem jest zapewnienie równego dostępu osobom z niepełnosprawnościami do korzystania z efektów ich wydatkowania. Poniższy przegląd oparty jest na analizie dokumentów określających rolę poszczególnych instytucji i propozycji działań, których ogólnym celem będzie równość szans i niedyskryminacja. Nie jest to jednak katalog zamknięty. Na każdym poziomie mogą pojawić się nowe i specyficzne dla niektórych instytucji pomysły. Warto je stosować i upowszechniać, korzystając z mechanizmu grup roboczych i promocji dobrych praktyk.

Podstawową zasadą jest angażowanie we wszystkie procesy decyzyjne i konsultacje osób z niepełnosprawnościami, co wynika wprost z *Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych*. Zbieranie opinii, udział w konsultacjach, wykorzystywanie klauzul społecznych do zatrudniania

i zlecenia wykonywania zadań np. podmiotom ekonomii społecznej, przyczyniać się będzie do pełniejszego uwzględnienia potrzeb osób z niepełnosprawnościami we wdrażaniu funduszy europejskich. Należy więc na każdym poziomie realizacji PO współpracować z organizacjami pozarządowymi, skupiającymi osoby z niepełnosprawnościami i działającymi na ich rzecz.

Warto też angażować w proces planowania i realizacji projektów istniejące ciała dialogu społecznego i różnego rodzaju ciała doradcze, takie jak:

- Krajowa Rada Konsultacyjna do Spraw Osób Niepełnosprawnych przy Ministrze Pracy i Polityki Społecznej,
- Komisja Ekspertów ds. Osób z Niepełnosprawnością przy Rzeczniku Praw Obywatelskich,
- Rada Działalności Pożytku Publicznego,
- Polska Rada Języka Migowego,
- komisje dialogu obywatelskiego działające w niektórych miastach: w Warszawie, Łodzi, Poznaniu, Krakowie,
- miejskie, powiatowe i wojewódzkie rady ds. osób niepełnosprawnych.

Pomocne w szukaniu informacji i wsparcia w projektowaniu interwencji będą na pewno działające na uczelniach biura ds. niepełnosprawnych studentów, a także miejskie biura ds. osób niepełnosprawnych. Nieocenioną rolę konsultacyjną i doradczą mogą odegrać także specjaliści z Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych oraz biura Rzecznika Praw Obywatelskich.

Zadania poszczególnych instytucji we wdrażaniu *Wytycznych* są następujące:

- Komitet monitorujący:
 - Weryfikacja proponowanych kryteriów wyboru projektów pod kątem realizacji zasady dostępności.
 - Zalecane jest, aby członkowie KM w przypadku wątpliwości, czy zgłoszone kryteria spełniają zasadę dostępności, konsultowali je np. ze środowiskami organizacji pozarządowych.
 - Instytucja zarządzająca powinna również zadbać o podnoszenie wiedzy wśród członków KM poprzez organizowanie adekwatnych szkoleń podnoszących nie tylko świadomość, ale również kompetencje merytoryczne.
 - Zapewnienie kontaktu osób z niepełnosprawnościami z członkami komitetu monitorującego. Poza podstawowymi formami, czyli kontaktem telefonicznym i e-mailowym, warto zadbać też o osoby ze specyficznymi potrzebami funkcjonalnymi

w zakresie komunikacji, np. głuchymi⁶⁴.

- Instytucja zarządzająca:
 - Uwzględnienie rozwiązań wynikających z *Wytycznych* oraz *Agendy*⁶⁵ przy formułowaniu kryteriów wyboru projektów (dostępność jako kryterium warunkujące dofinansowanie⁶⁶), w wytycznych programowych, szczegółowych opisach osi priorytetowych, strategiach i wszystkich innych dokumentach programowych.
 - Monitorowanie potrzeby utworzenia rezerwy celowej na usługi dostępnościowe w poszczególnych osiach priorytetowych/Działaniach/Poddziałaniach. Szczególnie w pierwszych ogłaszanych konkursach warto utworzyć taką rezerwę ze względu na niewielką świadomość realizatorów projektów co do konieczności zapewnienia usług dostępowych.
 - Angażowanie wspomnianych wyżej ciał dialogu społecznego, zespołów i komisji eksperckich w przygotowywanie, konsultowanie i zmienianie dokumentów programujących wdrażanie funduszy europejskich.
 - Prowadzenie polityki informacyjnej i promocyjnej funduszy zgodnie z *Wytycznymi* – w tym przede wszystkim poprzez zapewnianie dostępności informacyjnej (np. napisy w filmach i reklamach funduszy, tłumaczenie na polski język migowy dokumentów i informacji dotyczących funduszy, zapewnienie zgodności ze standardem WCAG 2.0 na poziomie AA wszystkich systemów teleinformatycznych). Uwzględnianie w przygotowywanych materiałach informacyjnych i promocyjnych osób z niepełnosprawnościami w rolach niestereotypowych – np. jako ekspertów i przedsiębiorców, a nie jako klientów pomocy społecznej. Angażowanie osób z niepełnosprawnościami jako aktorów w materiałach informacyjnych i promocyjnych Funduszy Europejskich. Tworzenie takich wersji materiałów, które są dostępne dla wszystkich, zamiast specjalnych wersji dla osób niepełnosprawnych. Działania te powinny być realizowane bezpośrednio przez IZ, jak też uwzględniane w dokumentach dotyczących zamówień publicznych (Specyfikacja Istotnych Warunków Zamówienia).
 - Zbieranie i udostępnianie podczas spotkań informacyjnych i promocyjnych oraz w ramach działalności Punktów Informacyjnych wiadomości

64 Pomóc mogą usługi pozwalające na dzwonienie przy pomocy tłumacza języka migowego. Takie rozwiązania to między innymi: www.wideotlumacz.pl lub www.migam.org – pozwalają osobie głuchej połączyć się przez internet z tłumaczem języka migowego, który następnie dzwoni pod wskazany numer telefonu. Innym rozwiązaniem jest umożliwienie wysłania filmu nagranych w polskim języku migowym. Należy wówczas zapewnić możliwość uzyskania pisemnego tłumaczenia takiego filmu, a następnie przetłumaczenia na język migowy odpowiedzi udzielonej przez komitet lub jego członków. Taką usługę świadczy większość tłumaczy języka migowego.

65 Tekst agendy na stronie: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/agenda-dzialan-na-rzecz-rownosci-szans-i-niedyskryminacji-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2014-2020/> (dostęp: 6.11.2015).

66 Wpisywanie obowiązku spełnienia zasad horyzontalnych w kryteria ogólne jest kwestią dyskusyjną. Teoretycznie zasady te mają wyższy status i powinny być realizowane we wszystkich projektach, niezależnie od brzmienia poszczególnych kryteriów wyboru projektów. W praktyce jednak istnieje ryzyko pomijania zasady dostępności dla osób z niepełnosprawnościami jako nowego, wciąż nieutralnego elementu systemu wdrażania funduszy unijnych (konkretne przykłady złego rozumienia *Wytycznych* – zob. przypis 41 w rozdziale *Komponent dla projektodawców w zakresie EFRR i FS*). Stąd sugestia, aby zagwarantować realne wdrożenie zasady dostępności dla osób z niepełnosprawnościami poprzez każdorazowe uwzględnianie w katalogu kryteriów obowiązujących w ramach danego konkursu kryteriów obligatoryjnych, ocenianych w sposób zerojedynkowy, dotyczących tej zasady.

o instytucjach – organizacjach pozarządowych, podmiotach ekonomii społecznej i przedsiębiorcach – zapewniających i realizujących usługi dostępne, takie jak: tłumaczenia na język migowy (pomocne mogą być rejestry tłumaczy prowadzone przez wojewodów), asystenci, eksperci w zakresie dostępności, tłumaczenia na tekst łatwy do czytania.

- Zbieranie i upowszechnianie informacji o miejscach dostępnych architektonicznie i informacyjnie – promocja dobrych praktyk w tym zakresie⁶⁷.
- Powołanie *access officera* – osoby odpowiedzialnej za wdrażanie zasad dostępności i konsultowanie rozwiązań stosowanych przez IZ. Najlepszym rozwiązaniem w tym przypadku będzie stworzenie stanowiska pracy w IZ. Alternatywny – ale mniej skuteczny – sposób to stałe konsultowanie wszystkich rozwiązań z grupą ekspertów z niepełnosprawnościami i ekspertów z organizacji pozarządowych.
- Dobrą praktyką jest również realizowanie przez IZ wewnętrznego planu działań na rzecz skutecznego wdrożenia zasady dostępności.
- Instytucja pośrednicząca / instytucja wdrażająca:
 - Wskazanie w dokumentacji konkursowej, w jakich obszarach interwencji zasada dostępności ma szczególne zastosowanie oraz w których miejscach we wnioskach o dofinansowanie powinno zostać opisane jej optymalne spełnienie – dotyczy to szczególnie opisu dostępności tworzonej inwestycji.
 - Przygotowanie, zgodnie z *Wytycznymi*, karty oceny projektu, zawierającej przynajmniej jedno pytanie dotyczące spełniania zasady dostępności.
 - Ocena dostępności inwestycji dokonywana przez KOP: analiza opisu dostępności przygotowanego przez wnioskodawcę powinna opierać się przynajmniej na wymogach zawartych w załączniku 6 do niniejszego poradnika – *Lista sprawdzająca: Jak sprawdzić, czy inwestycja (budynek) jest dostępna dla wszystkich?*
 - Dodatkowo KOP powinny analizować szczegółowe wymagania dotyczące dostępności – uzależnione od specyfiki poszczególnych projektów. Ważne, żeby zwrócić uwagę na dostępność nie tylko w kontekście użytkowania danej inwestycji czy budynku przez odbiorców (np. widzów w teatrze), ale także zatrudnienia w takich miejscach pracowników z niepełnosprawnościami (np. możliwość wjechania na wózku na katedrę w nowo wybudowanym budynku dydaktycznym).
 - Angażowanie wspomnianych wyżej ciał dialogu społecznego, zespołów i komisji eksperckich w przygotowywanie, konsultowanie i zmienianie dokumentów programujących wdrażanie funduszy europejskich.

⁶⁷ Pomocne mogą być np.: baza www.niepelnosprawnik.pl (dostęp: 6.11.2015) prowadzona przez Fundację TUS lub zbiór informacji o certyfikatach dostępności nadawanych przez Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji.

- Organizowanie spotkań poświęconych analizie potrzeb osób z niepełnosprawnościami – warto wykorzystywać rekomendacje powstające na takich spotkaniach przy podejmowaniu decyzji o kolejności uruchamiania poszczególnych konkursów.
- Analiza sposobu opisywania realizacji *Wytycznych* – stwierdzenie przez IW schematycznego i oderwanego od realnych potrzeb zapewniania dostępności powinno skutkować rozszerzeniem akcji informacyjnej i edukacyjnej.
- Prowadzenie polityki informacyjnej i promocyjnej funduszy zgodnie z *Wytycznymi* – w tym przede wszystkim poprzez zapewnianie dostępności informacyjnej (np. napisy w filmach i reklamach funduszy, tłumaczenie na polski język migowy dokumentów i informacji dotyczących funduszy, zapewnienie zgodności ze standardem WCAG 2.0 na poziomie AA wszystkich systemów teleinformatycznych). Uwzględnianie w przygotowywanych materiałach informacyjnych i promocyjnych osób z niepełnosprawnościami w rolach niestereotypowych – np. jako ekspertów i przedsiębiorców, a nie jako klientów pomocy społecznej. Angażowanie osób z niepełnosprawnościami jako aktorów w materiałach informacyjnych i reklamowych funduszy. Tworzenie takich wersji materiałów, które są dostępne dla wszystkich, zamiast specjalnych wersji dla osób niepełnosprawnych. Działania te powinny być realizowane bezpośrednio przez IZ, jak też uwzględniane w dokumentach dotyczących zamówień publicznych (Specyfikacja Istotnych Warunków Zamówienia).
- Punkty Informacyjne o Funduszach Europejskich:
 - Poza uwagami i wymaganiami dotyczącymi wszystkich innych działań promocyjnych warto zapewnić możliwość korzystania z tłumacza języka migowego on-line. Przykładem mogą tu służyć Główny Punkt Informacyjny o Funduszach Europejskich w Warszawie albo Urzędy Marszałkowskie Województwa Łódzkiego i Województwa Pomorskiego, które zapewniają dostęp do tłumacza języka migowego dla swoich interesantów.

WYBÓR PROJEKTÓW – JAK SPRAWDZIĆ, CZY PROJEKT I JEGO EFEKTY SĄ DOSTĘPNE DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI? JAK POPRAWNIE OCENIĆ OPIS DOSTĘPNOŚCI PROJEKTU INWESTYCYJNEGO?

Informacje o zapewnieniu zasady dostępności – w tym przede wszystkim koncepcji uniwersalnego projektowania i równego dostępu – muszą być uwzględnione we wniosku o dofinansowanie.

We wniosku o dofinansowanie projektów infrastrukturalnych powinny znaleźć się informacje dotyczące:

- stosowania standardu WCAG 2.0 przynajmniej na poziomie AA – w odniesieniu do stron internetowych, systemów teleinformatycznych i dokumentów,
- uwzględnienia w promocji inwestycji usług dostępnościowych – na przykład poprzez informacje, że materiały promocyjne dotyczące inwestycji (filmy itp.) będą zawierały napisy, tłumacza PJM i audiodeskrypcję,
- spełnienia zasady dostępności czy też neutralności – neutralność może, zgodnie z *Wytycznymi*, dotyczyć tylko wyjątkowych projektów, gdzie zasada dostępności produktów projektu nie ma zastosowania (np. remont nasypu kolejowego, trakcji kolejowej), musi też zawsze zostać wyczerpująco uzasadniona i oceniona przez KOP,
- spełnienia wymogów architektonicznych – zapisy o stosowaniu zasady projektowania uniwersalnego, a w opisie dostępności (najlepiej przedstawionym jako załącznik) – szczegółowe opisy dotyczące różnych grup osób z niepełnosprawnościami. Powinny zostać tam zawarte jako minimum informacje, które będą odpowiedzią na pytania z załącznika 6 do poradnika: *Lista sprawdzająca: Jak sprawdzić, czy inwestycja (budynek) jest dostępna dla wszystkich?*
- spełnienia wymogów transportowych – zapisy dotyczące usług dostępnych: dostosowań w środkach transportu, zobowiązań do wprowadzenia do SIWZ zapisów w odniesieniu do: miejsc dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, połączenia pojazdu z peronem, wysokości, na jakiej znajdować się będą elementy bezpieczeństwa (hamulce, wyjścia ewakuacyjne), wysokości i dostosowania kasowników oraz urządzeń do sprzedaży biletów, systemu komunikacji z prowadzącym i systemu alarmowego, systemu informacji fonicznej i tekstowej na zewnątrz i wewnątrz pojazdu, wielkości i dostosowania toalety – jeśli będzie występować⁶⁸.

Uwaga! Powyższe zapisy będą miały we wniosku o dofinansowanie różną, często bardzo skrótową formę ze względu na limity znaków. Przy wyborze projektów oceniający powinni obowiązkowo szukać zapisów dotyczących uniwersalnego projektowania i uwzględnienia użytkowników produktu z różnymi rodzajami niepełnosprawnościami. Jeśli takie zapisy będą występować, to na etapie faktycznej realizacji projektu będzie można doprecyzowywać oczekiwania, zgodnie z *Wytycznymi*.

We wniosku o dofinansowanie należy zwracać także uwagę na informacje o badanych potrzebach i przeprowadzonych konsultacjach (lub o planowaniu takich form w procesie projektowania) ze środowiskiem osób z niepełnosprawnościami.

We wnioskach dotyczących zakupu czy budowy infrastruktury transportowej powinny pojawić się zapisy zgodności z dyrektywą kolejową⁶⁹ i uszczegóławiającymi ją przepisami⁷⁰

68 Na podstawie wytycznych opracowanych w projekcie „Inwestycje dla wszystkich?”, www.inwestycjedlawszystkich.pl (dostęp: 6.11.2015).

69 Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/57/WE z 17 czerwca 2008 r. w sprawie interoperacyjności systemu kolei we Wspólnocie.

70 Rozporządzenie Komisji (UE) nr 1300/2014 z 18 listopada 2014 r. w sprawie technicznych specyfikacji interoperacyjności odnoszących się do

oraz z dyrektywą autobusową⁷¹.

W JAKICH PRZYPADKACH PROJEKT INFRASTRUKTURALNY NIE REALIZUJE ZASADY DOSTĘPNOŚCI?

- Nie ma żadnych informacji we wniosku o dofinansowanie.
- Informacje wskazują, że projekt może dyskryminować, np. niezasadna neutralność projektu, w tym jego produktów.
- Stosowanie ogólnych sformułowań, np. realizacja projektu jest zgodna z zasadą równości szans, produkty projektu będą dostępne dla wszystkich.
- Pominięcie we wniosku kwestii dotyczącej zasady niedyskryminacji nie pozwala uznać kryterium za spełnione warunkowo, gdyż warunkiem wskazanym przez oceniającego nie może być wprowadzenie do wniosku zupełnie nowych i wcześniej w nim nie zawartych informacji w danym zakresie. Ewentualna ocena warunkowa musi mieć zakotwiczenie w postaci informacji odnoszących się do danego kryterium, które – zdaniem oceniającego – należy jedynie uzupełnić lub wyjaśnić.

UWAGA!

Nie jest możliwe bardziej precyzyjne wskazanie sytuacji powodujących niespełnienie kryterium ze względu na specyfikę i tematykę różnych projektów.

JAK MONITOROWAĆ I SPRAWOZDAWAĆ REALIZACJĘ ZASADY RÓWNOŚCI SZANS I NIEDYSKRYMINACJI, W TYM DOSTĘPNOŚCI DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI?

Wytyczne wskazują na obowiązek umieszczania w liście sprawdzającej do wniosku o płatność pytania dotyczącego stosowania zasad równości szans i niedyskryminacji. Podmioty realizujące projekty powinny więc we wniosku o płatność sprawozdawać sposób realizacji założeń opisanych we wniosku o dotację. Szczególnie należy więc zwrócić uwagę na:

- dostępność stron internetowych projektu zgodną ze standardem WCAG 2.0 na poziomie AA,
- dostępność produktów projektu (w tym stosowanie projektowania uniwersalnego),
- zaangażowanie osób z niepełnosprawnościami w procesy konsultacyjne/analizę potrzeb w trakcie realizacji projektu,

dostępności systemu kolei Unii dla osób niepełnosprawnych i osób o ograniczonej możliwości poruszania się.

⁷¹ Dyrektywa 2001/85/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 20 listopada 2001 r., odnosząca się do przepisów szczególnych dotyczących pojazdów wykorzystywanych do przewozu pasażerów i mających więcej niż osiem siedzeń, poza siedzeniem kierowcy, oraz zmieniająca dyrektywy 70/156/EWG i 97/27/WE.

- zatrudnienie osób z niepełnosprawnościami przy realizacji projektu,
- uwzględnianie zasad dostępności w procesie zlecania zamówień publicznych – zapisy SIWZ, stosowanie klauzul społecznych promujących zatrudnienie osób z niepełnosprawnościami.

Warto rozważyć gromadzenie i analizowanie – na poziomie różnych instytucji systemu wdrażania PO – informacji przedstawianych we wnioskach o płatność, dotyczących sposobów realizacji zasady dostępności. Wnioski z ich analizy mogą posłużyć do refleksji na temat sposobu formułowania kryteriów wyboru projektów, rozszerzenia akcji informacyjnej i promocyjnej o wartości dodanej, wynikającej ze stosowania w projektach zasad uniwersalnego projektowania. W procesie oceniania wniosków o płatność należy oczekiwać od beneficjentów uwzględnienia informacji dotyczącej spełniania zasad równości i niedyskryminacji. W przypadku braku informacji dotyczących dostępności należy dążyć do ich uzupełnienia. Jeśli braki będą wynikać z niezapewnienia dostępności, powinna być to przesłanka do uznania wydatków za niekwalifikowane. Warto także rozważyć wymaganie od realizatorów projektów przedstawiania zewnętrznych audytów dostępności produktów i działań realizowanych w projektach. Pozwoli to na tzw. uczenie w działaniu, ponieważ obecnie wiedza dotycząca dostępności nie jest powszechna – zarówno w instytucjach uczestniczących we wdrażaniu funduszy europejskich, jak i wśród projektodawców.

Wskaźniki określone we Wspólnej Liście Wskaźników Kluczowych 2014-2020 są następujące:

- Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami [szt.]:
 - UWAGA! W opisie wskaźnika pojawia się określenie „udogodnienie”; należy pamiętać, że wskaźnik ten powinien dotyczyć nie tyle udogodnień, co urządzeń/rozwiązań, które pozwalają korzystać z obiektów na równych zasadach. Powinno się więc raczej używać określenia „usługi dostępne” lub „rozwiązania umożliwiające dostęp”.
- Liczba projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami [szt.].
- Liczba miejsc postojowych dla osób niepełnosprawnych w wybudowanych obiektach „parkuj i jedź” [szt.].

KONTROLA – JAK ZWERYFIKOWAĆ, CZY DZIAŁANIA ZOSTAŁY ZREALIZOWANE ZGODNIE Z ZAŁOŻENIAMI OKREŚLONYMI WE WNIOSKU O DOFINANSOWANIE?

Zgodnie z *Wytycznymi* (podrozdz. 5.2.2, pkt 1) nie należy organizować specjalnych kontroli poświęconych realizacji zasady dostępności. Jednak tematyka ta powinna być sprawdzona przy realizacji standardowych działań kontrolnych.

W trakcie kontroli – zarówno w czasie weryfikacji wniosków beneficjenta o płatność, jak i w ramach wizyt monitorujących – należy zwracać szczególną uwagę na zgodność realizowanych inwestycji z opisem dostępności, zawartym we wniosku o dofinansowanie.

W przypadku niewystarczającego opisu dostępności pomocne w sprawdzeniu dostępności produktów projektu będą listy sprawdzające, stanowiące załącznik do niniejszego poradnika. Szczególnie przydatna w odniesieniu do budynków będzie lista z załącznika 6.

Na etapie weryfikacji wniosków o płatność, w tym końcowych, zalecane jest określenie wymogu przedstawienia przez projektodawcę audytu dostępności i zgodności produktu projektu z zaplanowanym opisem dostępności. Weryfikacja tych elementów przez instytucję powinna być podstawą do oceny poziomu dostępności i kwalifikowalności poniesionych wydatków.

KONTROLA DOSTĘPNOŚCI INFORMACJI I PROMOCJI – DLACZEGO TEN ASPEKT JEST BARDZO ISTOTNY W PROJEKTACH FINANSOWANYCH Z EFRR?

Wszystkie uwagi zawarte w dalszych podrozdziałach mają służyć przede wszystkim ocenie sposobu organizacji spotkań dotyczących projektów infrastrukturalnych, na których realizatorzy projektów powinni badać potrzeby osób z niepełnosprawnościami. Spotkania takie są bardzo istotne, ponieważ pozwolą na przygotowanie właściwych rozwiązań związanych z użytecznością danej inwestycji dla jak najszerszej grupy społecznej, a więc będą miały realny wpływ na projekty infrastrukturalne.

Dostępność w kontekście informacji i promocji powinna dotyczyć przynajmniej następujących aspektów:

- Możliwość wzięcia udziału przez przyszłych użytkowników inwestycji w spotkaniach promocyjnych/konsultacyjnych.
- Dostępność informacji dla ogółu mieszkańców, że projekt został zrealizowany przy wykorzystaniu środków UE.

DOSTĘPNOŚĆ INFORMACJI O PROJEKCIE

Weryfikacja w trakcie realizacji projektu powinna polegać na sprawdzeniu, czy realizator zapewnił uniwersalny dostęp do informacji i w uniwersalny sposób promuje projekt:

- Dla osób głuchych – czy informacje o projekcie i materiały promocyjne były uzupełnione o tłumaczenie na polski język migowy (PJM)?
- Dla osób słabosłyszących – czy materiały wideo zawierające ścieżkę dźwiękową były uzupełnione o napisy, a informacje zawarte w materiałach dźwiękowych (audycje

radiowe, podcasty itp.) są także dostępne w formie pisemnej?

- Dla osób niewidomych – czy strona www, na której prezentowane są informacje, jest zgodna ze standardem WCAG 2.0 przynajmniej na poziomie AA?
- Dla osób słabowidzących – czy strona internetowa zapewnia możliwość zwiększenia/odwrócenia kontrastu, powiększenia czcionki lub zmiany koloru, czy materiały informacyjne w wersji elektronicznej są dostępne?
- Dla osób z ograniczoną percepcją – czy język, jakim posługiwano się w procesie informacji i rekrutacji, jest językiem prostym?
- Dla osób z problemami z poruszaniem się – czy biuro projektu znajduje się w pomieszczeniu dostępnym architektonicznie?

DOSTĘPNOŚĆ SPOTKAŃ PROMOCYJNYCH/INFORMACYJNYCH

Jak sprawdzić, czy realizator faktycznie zapewnił dostępność spotkania? O ile łatwe jest to w trakcie realizacji projektu (im więcej wizyt, tym lepiej), o tyle po jego zakończeniu należy wymagać umieszczenia tych informacji w sprawozdaniu z realizacji. Dobrym pomysłem może być uzupełnianie sprawozdań o dokumentację fotograficzną. Warto też analizować ofertę dostępnych miejsc do realizacji szkoleń/spotkań na terenie danego działania – pozwoli to zorientować się, czy lokalizacje wskazane przez realizatora faktycznie są dostępne.

W sprawozdaniu z realizacji projektu powinno się też znaleźć oświadczenie o zapewnieniu realizacji zasady równości – wraz z uszczegółowieniem, jak była ona realizowana. Sprawdzeniu powinny podlegać następujące cechy miejsc, w których odbywały się spotkania promocyjne/informacyjne⁷² itp.:

- a) odpowiednie miejsca parkingowe dla osób niepełnosprawnych poruszających się samochodami⁷³,
- b) łatwy dojazd z parkingu do wejścia dla osób na wózku,
- c) proste i czytelne dojście dla osób niewidomych, słabowidzących lub poruszających się o kulach,
- d) drzwi wejściowe odpowiedniej szerokości (minimum 90 cm), aby wjechać wózkiem,
- e) wejście pozbawione schodów lub z podjazdem dla wózków,

⁷² Zapisy zawarte są w *Wytycznych* w rozdziale 5.2, ppkt 19. Szczegółowych informacji niezbędnych do prawidłowego przeprowadzenia tego typu działań dostarcza podrozdział: *Kampanie medialne i spotkania informacyjno-promocyjne* niniejszego poradnika oraz załącznik nr 2 – *Lista sprawdzająca: Organizacja wydarzeń zgodnych z zasadami dostępności*.

⁷³ Wyznaczenie miejsc postojowych następuje zgodnie z przepisami ustawy z 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (tekst jednolity, Dz.U. z 2012 r., poz. 1137 ze zm.). Stanowiska postojowe wyznacza się znakami pionowymi: D-18a „parking – miejsce zastrzeżone” z tabliczką T-29 „tabliczka informująca o miejscu przeznaczonym dla pojazdu samochodowego uprawnionej osoby niepełnosprawnej o obniżonej sprawności ruchowej” oraz poziomymi: P-20 „koperta” wraz z P-24 „miejsce dla pojazdu osoby niepełnosprawnej”.

- f) korytarze i windy dostępne dla osób poruszających się na wózkach,
- g) winda zaopatrzona w przyciski (nie sensory dotykowe) oznaczone alfabetem Braille'a i komunikaty głosowe,
- h) informacja w budynku dostosowana do możliwości osób z różnymi niepełnosprawnościami, w tym informacja dotycząca sposobu ewakuacji,
- i) budynek łatwo osiągalny (blisko położony) dla osób poruszających się komunikacją publiczną,
- j) toaleta w budynku dostosowana do potrzeb osób z niepełnosprawnością,
- k) sala szkoleniowa wyposażona w pętlę indukcyjną dla osób słabosłyszących.

Miejsce spotkań informacyjnych powinno umożliwiać osobie z niepełnosprawnością samodzielne dotarcie. Korzystanie z pomocy asystenta to wybór, a nie obowiązek.

Zagadnieniem, które może stwarzać problem na etapie kontroli, jest określenie wartości usług dostępowych – zarówno realizowanych w wyniku zaplanowanych działań projektowych, jak i z rezerwy utworzonej przez IZ. Tym, co może budzić wątpliwości, jest cena realizowanych usług dostępowych. Podstawową zasadą, którą należy się kierować przy kontroli, jest uzyskiwanie najlepszej jakości za daną cenę. W wielu przypadkach najniższa cena nie powinna być jedynym kryterium.

Przykład: Obecnie (stan na listopad 2015 r.) rynkowa cena godziny tłumaczenia z polskiego języka migowego i na polski język migowy kształtuje się w granicach 50-200 zł za godzinę. Natomiast stawka określona w ustawie o polskim języku migowym i sposobach komunikacji⁷⁴ to 77,10 zł za godzinę. Skąd tak duże wahania? Koszt zależy od wielu czynników: czy tłumaczenie dotyczy sytuacji „jeden na jeden”, ile w sumie jest godzin tłumaczenia, jaki jest zakres merytoryczny tłumaczenia, treści, których dotyczy tłumaczenie czy wreszcie liczba tłumaczy na danym terenie. Cena więc może być bardzo różna. Na przykład tłumaczenie treści podczas specjalistycznej konferencji będzie wymagało zatrudnienia dwóch tłumaczy, którzy będą zmieniali się w cyklach 20-25-minutowych. Z kolei jeden tłumacz języka migowego wystarczy, jeżeli będzie on oczekiwał na wykonanie tłumaczenia w razie potrzeby, np. podczas odbywania stażu/praktyki zawodowej przez osobę głuchą. Wszystkie wymienione czynniki należy wziąć pod uwagę przy określaniu, czy kwota, którą ostatecznie realizator projektu zapłacił za tłumaczenie na język migowy, jest racjonalna i możliwa do zakwalifikowania.

⁷⁴ Ustawa z 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz.U. z 2011 r. nr 209, poz. 1243).

INFORMOWANIE O REALIZACJI PROJEKTU ZE ŚRODKÓW UE

Informacja o realizacji projektu infrastrukturalnego ze środków UE powinna spełniać przynajmniej poniższe punkty, żeby mogła być uznana za informację zgodną z *Wytycznymi*:

1. Strona internetowa projektu zgodna z WCAG 2.0 na poziomie AA.
2. Informacja o projekcie w PJM⁷⁵.

Oba wymagania można sprawdzić na etapie analizy sprawozdania końcowego z realizacji projektu. Należy wówczas zweryfikować, czy realizatorzy projektu umieścili tłumaczenie na język migowy na stronie internetowej oraz czy przeprowadzili audyt strony w trakcie realizacji.

⁷⁵ Potrzeba tłumaczenia informacji tekstowych na PJM nie jest zapisana wprost w standardzie WCAG 2.0. Wynika to z faktu, że w wielu krajach znajomość języka narodowego pisanego wśród osób głuchych jest znacznie bardziej powszechna niż w Polsce. O tym, jak wygląda sytuacja osób głuchych w Polsce, więcej można przeczytać w przypisie 5 oraz np. na stronie: www.pzg.lodz.pl/edukacja (dostęp: 2.11.2015). Zdaniem autora wymóg zapewnienia tłumaczenia można wyprowadzić z wytycznej WCAG 2.0 – 3.1.5 Poziom umiejętności czytania: „Jeśli dany tekst, po usunięciu nazw własnych i tytułów, wymaga umiejętności czytania na poziomie wyższym niż poziom gimnazjalny, dostępna jest treść w formie suplementu (wyjaśniającego) lub oddzielna wersja, która nie wymaga umiejętności czytania na poziomie wyższym, niż gimnazjalny (Poziom AAA)”. Niemniej ze względu na fakt, że obowiązkowe jest stosowanie jedynie wytycznych do poziomu AA (zgodnie z rozporządzeniem ministra właściwego do spraw informatyzacji o KRI), tłumaczenie na PJM będzie ponadstandardowym działaniem, ułatwiającym poznanie informacji osobom głuchym. W przypadku rezygnacji z tłumaczenia na PJM należy zakładać, że dla większości osób głuchych w Polsce informacja o finansowaniu pozostanie niedostępna.

6. EWALUACJA W INSTYTUCJACH EFS I EFRR – OCENA ZAPEWNIENIA DOSTĘPNOŚCI DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI W KONTEKŚCIE REALIZACJI ZASAD HORYZONTALNYCH

Magdalena Kocejko

Zgodnie z zapisami *Wytycznych* zaleca się, aby instytucje zarządzające przeprowadziły przynajmniej jedną ewaluację dotyczącą wdrażania zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, w trakcie okresu realizacji programów operacyjnych (mówi o tym punkt 5.2.4 *Wytycznych*). Zapewnienie dostępności to nowa, niestosowana do tej pory na tak szeroką skalę zasada, istnieje zatem uzasadniona potrzeba, by jeszcze w trakcie okresu realizacji zbadać, czy i na ile jest ona wdrażana, a także wypracować rekomendacje, które pozwolą na usprawnienie jej stosowania. Badanie takie, jak określają *Wytyczne*, może być częścią całkowitej oceny realizacji zasad horyzontalnych. Kwestie związane z realizacją zasady dostępności warto uwzględniać także przy pozostałych badaniach ewaluacyjnych.

ZAPEWNIENIE DOSTĘPNOŚCI – GŁÓWNE PYTANIA BADAWCZE

Ewaluacja dostępności programów dla osób z niepełnosprawnościami wymaga postawienia dodatkowych pytań badawczych. Poniżej zaproponowano listę możliwych pytań dla tego obszaru dla EFS i EFRR:

Europejski Fundusz Społeczny – rekomendowane pytania ewaluacyjne:

1. Czy i w jakim zakresie wystąpiły różnice w skutkach interwencji pomiędzy osobami z niepełnosprawnościami a innymi grupami korzystającymi ze wsparcia w ramach programu?
2. Czy i w jakim zakresie produkty projektów realizowanych w ramach EFS (produkty, towary, usługi, infrastruktura) były dostępne dla wszystkich osób, w tym również dostosowane do zidentyfikowanych potrzeb osób z niepełnosprawnościami?
3. Jak często deklarowano neutralność projektów/produktów? Czy deklarowanie neutralności projektów/produktów było uzasadnione?
4. Czy i w jakim zakresie produkty projektów były zgodne z zasadą uniwersalnego projektowania?
5. Czy i w jakim zakresie zastosowano racjonalne usprawnienia?

6. Czy i w jakim zakresie zastosowanie koncepcji projektowania uniwersalnego lub racjonalnych usprawnień przyczyniło się do zapewnienia dostępności i realizacji zasady równych szans?
7. Czy i w jakim zakresie zastosowanie koncepcji projektowania uniwersalnego lub racjonalnych usprawnień wpłynęło na skuteczność programu?
8. Czy i w jaki sposób zastosowanie racjonalnych usprawnień poprzedzone było analizą potrzeb i audytem dostępności w przypadku inwestycji infrastrukturalnych?
9. Czy były grupy osób z niepełnosprawnością, które mimo zastosowanych usprawnień nie wzięły udziału w programie? Jeśli wystąpiły bariery uczestnictwa, to jakiego typu były?

Dodatkowo, realizując badania ewaluacyjne mające na celu pomiar wskaźników rezultatu długoterminowego EFS⁷⁶, warto uwzględnić wpływ zastosowanych rozwiązań, mających na celu zwiększenie dostępności, na udział we wskaźniku osób z niepełnosprawnościami. Każdorazowo przy wyborze liczebności i struktury grupy badawczej należy upewnić się, że reprezentowane są osoby z różnymi niepełnosprawnościami.

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego – rekomendowane pytania ewaluacyjne:

1. Czy i w jakim zakresie przy budowie i modernizacji budynków użyteczności publicznej i terenów ogólnodostępnych stosowano zasadę uniwersalnego projektowania?
2. Czy i w jakim zakresie inwestycje transportowe realizowane były zgodnie z zasadą uniwersalnego projektowania?
3. Czy i w jakim zakresie realizowane projekty badawczo-rozwojowe nakierowane były na wypracowanie innowacyjnych rozwiązań odpowiadających na potrzeby osób z niepełnosprawnościami?
4. Czy i w jakim zakresie produkty projektów realizowanych w ramach EFRR (produkty, towary, usługi, infrastruktura) były dostępne dla wszystkich osób, w tym również dostosowane do zidentyfikowanych potrzeb osób z niepełnosprawnościami?
5. Jak często deklarowano neutralność projektów/produktów? Czy deklarowanie neutralności projektów/produktów było uzasadnione?
6. Czy i w jakim zakresie produkty projektów były zgodne z zasadą uniwersalnego projektowania?

Warto podkreślić, że prezentowana lista nie stanowi zamkniętego zbioru i może być uzupełniana o dodatkowe pytania, zależne od celów szczegółowego badania ewaluacyjnego

⁷⁶ Wytyczne w zakresie monitorowania postępu rzeczowego realizacji programów operacyjnych na lata 2014-2020, Załącznik 6, Sposób pomiaru wskaźników rezultatu długoterminowego EFS, dla których źródłem danych jest badanie ewaluacyjne: https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/2279/wytyczne_nr_13_220415_zal_6.pdf (dostęp: 03.12.2015).

i zdefiniowanych obszarów badawczych.

PRAKTYCZNE WSKAZÓWKI DOTYCZĄCE REALIZACJI ZASADY DOSTĘPNOŚCI PRZY PROWADZENIU EWALUACJI

Ewaluacja zasady dostępności powinna zakładać, że badania prowadzone będą także wśród samych osób z niepełnosprawnością. Oznacza to konieczność zagwarantowania, że każdy etap badania będzie dostępny – od informacji o realizowanym badaniu, przez narzędzia badawcze, po raport z badania. Kwestię dostępności trzeba uwzględnić od początku planowania procesu ewaluacji.

Podstawowym założeniem, którym powinny kierować się zespoły prowadzące ewaluację, jest zasada samodzielności i maksymalnego włączenia. Oznacza ona, że badanie powinno być realizowane w taki sposób, żeby każda osoba – niezależnie od rodzaju niepełnosprawności – miała możliwość samodzielnej odpowiedzi na postawione pytania.

WYBÓR NARZĘDZI I METOD BADAWCZYCH

Kwestie związane z dostępnością powinny zostać uwzględnione przy wyborze narzędzi badawczych. Jeśli w badaniu planowany jest udział osób z niepełnosprawnością, to należy przeanalizować, czy wybrane narzędzie jest możliwe do zastosowania i/lub jakie racjonalne usprawnienia należy zapewnić, żeby każda osoba mogła w badaniu uczestniczyć.

Wszystkie badania ewaluacyjne powinny być prowadzone w miejscach, do których swobodnie i bez pokonywania barier mogą dostać się osoby z różnymi niepełnosprawnościami.

KONSTRUOWANIE NARZĘDZI

Uwzględnienie kwestii dostępności przy konstruowaniu narzędzi badawczych jest kluczowym elementem gwarantującym rzetelność ewaluacji. Narzędzia te powinny być skonstruowane w taki sposób, żeby w badaniu mogły wziąć udział osoby z różnymi niepełnosprawnościami. Kwestionariusze ankiet powinny być poddane pilotażowi pod kątem dostępności – zarówno w zakresie treści i zrozumienia pytań, jak i pod kątem technicznym. W pilotażu takim powinny wziąć udział osoby z różnymi niepełnosprawnościami.

REALIZACJA BADANIA

Przy wyborze sposobu realizacji badania należy wziąć pod uwagę potencjalne bariery w dostępności, które uniemożliwią lub utrudnią wzięcie udziału w nim osobom z różnymi niepełnosprawnościami. Jako przykład uwzględnienia takich barier można podać sprawdzenie,

czy kwestionariusz ankiety elektronicznej jest dostępny dla osób z dysfunkcją wzroku lub czy w czasie wywiadu grupowego, w którym bierze udział osoba głucha, zapewniono wsparcie tłumacza języka migowego.

DOSTĘPNOŚĆ RAPORTÓW EWALUACYJNYCH

Wyniki prowadzonych badań ewaluacyjnych powinny być dostępne dla osób z niepełnosprawnościami. Rekomenduje się opracowywanie najważniejszych wyników prowadzonych badań i płynących z nich rekomendacji w formatach alternatywnych (wersja w języku łatwym, wersja w języku migowym). Wersja tekstowa raportu powinna być opracowana zgodnie z zasadami dostępności treści elektronicznych. Szczególną uwagę należy zwrócić na zapewnienie dostępności treści graficznych (np. tekst alternatywny przy wykresach).

ZAMAWIANIE EWALUACJI – NA CO NALEŻY ZWRÓCIĆ UWAGĘ?

Kwestie związane z realizacją *Wytycznych* powinny być uwzględniane także przy zamawianiu ewaluacji. Na etapie specyfikacji warto zwrócić uwagę na następujące aspekty:

KWESTIE ZWIĄZANE Z DOSTĘPNOŚCIĄ SPOSOBU PRZEPROWADZENIA BADANIA

W specyfikacji przedmiotu zamówienia warto określić, że sposób przeprowadzenia badania powinien uwzględniać jego dostępność dla osób z różnymi niepełnosprawnościami. Czynniki ten powinien być przede wszystkim brany pod uwagę przy projektach dedykowanych (np. w przypadku badania osób słabosłyszących czy głuchych bezpodstawne jest prowadzenie badania przez telefon), jednakże analiza dotycząca dostępności metod badawczych powinna być przeprowadzona na etapie tworzenia szczegółowego opisu zamówienia także dla pozostałych projektów.

KWESTIE ZWIĄZANE Z DOSTĘPNOŚCIĄ MIEJSCA, W KTÓRYM ODBYWA SIĘ BADANIE

Wszystkie badania, takie jak wywiady grupowe, powinny być prowadzone w dostępnych pomieszczeniach. Przed wyborem miejsca prowadzenia badań należałoby sprawdzić, czy dane pomieszczenia i obiekt spełniają wymagania dostępności (zgodności z koncepcją projektowania uniwersalnego) lub jakie zastosowano racjonalne usprawnienia, które umożliwiają udział w badaniach osób z różnymi niepełnosprawnościami.

ZAPEWNIENIE RACJONALNYCH USPRAWNIENÍ NIEZBĘDNYCH DO PRZEPROWADZENIA BADANIA

Zamawiając badanie ewaluacyjne, warto określić, że realizator ma obowiązek zadbać o zastosowanie racjonalnych usprawnień, żeby umożliwić udział w badaniu osobom z różnymi niepełnosprawnościami. Może to oznaczać np. konieczność zatrudnienia przy prowadzeniu wywiadów tłumacza języka migowego lub asystenta, wydruk kwestionariuszy ankiet w druku powiększonym lub zapewnienie, że w sali, w której odbywa się badanie fokusowe, zainstalowana jest pętla indukcyjna.

KWESTIE DOTYCZĄCE UCZESTNICTWA W BADANIU OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

To, czy dostępność faktycznie została zapewniona, możliwe jest do sprawdzenia tylko przez same osoby z niepełnosprawnością i to one przede wszystkim powinny oceniać zastosowane rozwiązania i ich konsekwencje. W związku z tym zamawiając badanie ewaluacyjne dotyczące tej zasady horyzontalnej, warto uwzględnić osoby z różnymi niepełnosprawnościami jako jedną z grup objętych badaniem. Jednocześnie należy pamiętać, że udział osób z niepełnosprawnością może wiązać się z koniecznością zastosowania racjonalnych usprawnień.

WYMÓG DOTYCZĄCY OPRACOWANIA I PUBLIKACJI RAPORTU W DOSTĘPNYM FORMACIE

Wszystkie raporty z wynikami zamawianych badań powinny być publikowane w dostępnym formacie. Rekomendowane jest opracowanie najważniejszych wyników badań w języku prostym i języku migowym.

UDZIAŁ OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ W PRACACH ZESPOŁU BADAWCZEGO

Zgodnie z zasadą włączenia i *empowermentu* – udział osób z niepełnosprawnością w pracach zespołów prowadzących ewaluację wpłynie na jej większą trafność i użyteczność zarówno na etapie stawiania pytań badawczych, konstruowania narzędzi, jak i samego prowadzenia badań i formułowania wniosków.

Takie prowadzenie ewaluacji zasady dostępności pozwoli na rzetelną ocenę sposobu jej wdrożenia.

7. MAPA FORM WSPARCIA FUNDUSZY UNIJNYCH A STANDARDY DOSTĘPNOŚCI DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

Sylwia Daniłowska, Agata Gawska, Justyna Kosuniak, Piotr Kowalski, Paweł Kubicki, Karolina Włodarczyk, Marek Wysocki, Jacek Zadrożny, Przemysław Żydok

SZKOLENIA/KURSY/WARSZTATY/DORADZTWO/KSZTAŁCENIE (WIODĄCE CELE TEMATYCZNE 8, 9, 10)

CEL TEMATYCZNY 8. PROMOWANIE TRWAŁEGO I WYSOKIEJ JAKOŚCI ZATRUDNIENIA ORAZ WSPARCIE MOBILNOŚCI PRACOWNIKÓW

Cel tematyczny 8 ukierunkowany jest na przedsięwzięcia mające na celu bardziej efektywne wykorzystanie zasobów na rynku pracy.

Projekty realizowane w ramach CT 8 powinny być skoncentrowane na wsparciu osób bezrobotnych, poszukujących pracy i biernych zawodowo, które znajdują się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy. Jedną z takich grup stanowią osoby z niepełnosprawnościami, w przypadku których na problemy wynikające z pozostawania bez zatrudnienia nakładają się te związane z niepełnosprawnością. Dlatego niezwykle istotne jest, aby przedsięwzięcia realizowane w obszarze rynku pracy były dostępne dla osób z niepełnosprawnościami i aby wsparcie, które jest w ich ramach świadczone, było dostosowane do indywidualnych potrzeb tych osób – nie tylko w zakresie zasadniczym (np. doradztwo), ale także pomocniczym (np. asystentura, dostosowane materiały szkoleniowe). Wsparcie powinno także być projektowane w sposób zapewniający osobom z niepełnosprawnościami podjęcie zatrudnienia na wszystkich stanowiskach pracy, adekwatnych do ich kompetencji i kwalifikacji, a nie tylko na stanowiskach nisko płatnych i dla osób o niskich kwalifikacjach. Kluczowa będzie także dostępność miejsc świadczonego wsparcia, w tym staży i praktyk.

Wśród najważniejszych form wsparcia udzielanego w projektach realizowanych w CT 8 są:

- identyfikacja potrzeb uczestników projektów,
- poradnictwo zawodowe,
- pośrednictwo pracy,
- szkolenia otwarte i zamknięte,
- staże zawodowe,

- zatrudnienie subsydiowane,
- zatrudnienie wspomagane.

Wsparciem bezpośrednio skierowanym do osób z niepełnosprawnościami jest zatrudnienie wspomagane, rozumiane jako „forma zintegrowanego, zindywidualizowanego wsparcia osób z niepełnosprawnościami, mająca na celu uzyskanie oraz utrzymanie zatrudnienia poprzez wsparcie trenera pracy, obejmująca działania motywacyjne, pomoc w określeniu rozwoju zawodowego, umiejętności miękkie, pośrednictwo pracy oraz wsparcie w miejscu pracy i poza pracą”⁷⁷. Ze względu na fakt, że nie każda osoba niepełnosprawna wymaga zatrudnienia wspomagane, projektodawca powinien na etapie planowania działań oszacować (na podstawie analizy potrzeb grupy docelowej), dla ilu uczestników projektu skorzystanie z tej formy wsparcia będzie warunkiem niezbędnym do pokonania barier utrudniających lub uniemożliwiających aktywność na rynku pracy.

Źródło szczegółowych informacji dotyczących zatrudnienia wspomagane stanowią m.in. produkty wypracowane w ramach projektów innowacyjnych PO KL. Jeden z takich produktów ramach jest efektem projektu „Trener pracy jako sposób na zwiększenie zatrudnienia osób niepełnosprawnych”, realizowanego w ramach Działania 1.3 Ogólnopolskie programy integracji i aktywizacji zawodowej przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Polską Organizację Pracodawców Osób Niepełnosprawnych oraz Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych⁷⁸.

Zatrudnienie wspomagane osób z niepełnosprawnościami nie jest jedyną formą wsparcia, z której mogą one korzystać, uczestnicząc w projektach realizowanych w obszarze rynku pracy. Należy podkreślić, że osoby te mają możliwość udziału we wszystkich formach wsparcia świadczonych w projekcie. Zapewnienie ich dostępności jest obowiązkiem projektodawcy. Może zostać to osiągnięte m.in. przez:

- realizację poszczególnych działań w miejscach dostępnych dla osób z niepełnosprawnościami,
- zapewnienie dostępności materiałów informacyjno-promocyjnych, rekrutacyjnych, szkoleniowych, a także dokumentów służących monitoringowi i ewaluacji,
- zapewnienie uczestnikom projektu z niepełnosprawnościami wsparcia asystentów, świadczących pomoc zarówno w aspektach logistycznych (np. w dotarciu na zajęcia), jak i merytorycznych (np. w robieniu notatek podczas szkoleń, w powtarzaniu materiału),
- dostosowanie czasu trwania poszczególnych form wsparcia do indywidualnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami (np. wydłużenie czasu konsultacji doradczych)

⁷⁷ Wytoczne w zakresie realizacji przedsięwzięć z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego w obszarze rynku pracy na lata 2014-2020, Podrozdział 2.2, pkt 16.

⁷⁸ Strona internetowa projektu: <http://www.trenerpracy.eu> (dostęp: 17.10.2015).

lub zwiększenie ich liczby, realizacja szkoleń w dłuższym okresie, ale przy zmniejszonej dziennej liczbie godzin zajęć, wydłużenie czasu przewidzianego na egzamin weryfikujący zdobyte podczas szkolenia kwalifikacje),

- zapewnienie transportu lub zwrotu środków na transport specjalistyczny, o ile taki jest wymagany,
- organizację staży zawodowych u pracodawców posiadających doświadczenie w zatrudnianiu osób z niepełnosprawnościami lub zapewnienie w ramach projektu przygotowania (szkolenia/warsztaty) pracodawcy i współpracowników na przyjęcie niepełnosprawnych stażystów. Sprawdzonej formą jest także wyznaczenie opiekuna stażu – pracownika w zakładzie pracy, który nie tylko będzie wsparciem podczas wykonywania zadań, ale także pomoże wprowadzić nowego pracownika do zespołu.

Sposoby zapewniania dostępności poszczególnych form wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami muszą wynikać z indywidualnych potrzeb uczestników projektu i być dostosowane do charakteru realizowanych działań.

CEL TEMATYCZNY 9. WSPIERANIE WŁĄCZENIA SPOŁECZNEGO I WALKA Z UBÓSTWEM

W ramach CT 9 realizowane są przedsięwzięcia mające na celu przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. Podobnie jak w przypadku CT 8, jedną z grup, której dotyczy wsparcie w projektach realizowanych w ramach CT 9, są osoby z niepełnosprawnościami. Wynika to z faktu, że niepełnosprawność w znaczący sposób zwiększa ryzyko ubóstwa, marginalizacji i wykluczenia społecznego.

Wśród najważniejszych form wsparcia udzielanego w projektach realizowanych w CT 9 są:

- usługi aktywnej integracji o charakterze społecznym, zawodowym, edukacyjnym, zdrowotnym – mogące mieć charakter wsparcia indywidualnego adresowanego do osoby, rodzinnego (przeznaczonego dla rodziny) oraz środowiskowego (adresowanego do określonego środowiska),
- usługi społeczne, w tym usługi asystenckie, opiekuńcze, usługi wspierania rodziny (m.in. praca z rodziną, pomoc w opiece i wychowaniu dziecka), usługi systemu pieczy zastępczej, usługi w postaci mieszkań wspomaganych.

Projektodawcy planujący realizację przedsięwzięć w ramach CT 9 powinni mieć na uwadze, że preferowane do wsparcia w obszarze włączenia społecznego i walki z ubóstwem są osoby o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, a także z niepełnosprawnościami sprzężonymi, niepełnosprawnością intelektualną oraz z zaburzeniami psychicznymi. Konieczne więc będzie uwzględnienie ich specyficznych potrzeb wynikających

z niepełnosprawności w celu zapewnienia im równego dostępu do wsparcia świadczonego w projekcie.

Zapewnienie dostępności projektów w obszarze CT 9 może zostać osiągnięte m.in. przez:

- skierowanie działań nie tylko do osób z niepełnosprawnościami, ale także do ich rodzin, co ma kluczowe znaczenie dla przebiegu procesu aktywizacji społecznej i zawodowej – praca z rodziną powinna polegać m.in. na edukowaniu rodziny, jak wspierać proces usamodzielniania się osoby z niepełnosprawnością,
- nawiązanie współpracy z instytucjami i organizacjami pomocowymi działającymi w środowisku niepełnosprawnych uczestników projektu, mogącymi wesprzeć projektodawcę w realizacji kompleksowych działań służących przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu osób z niepełnosprawnościami,
- korzystanie z mechanizmu racjonalnych usprawnień (np. zapewnienie niepełnosprawnym uczestnikom projektu wsparcia asystentów, zapewnienie transportu lub zwrotu środków na transport specjalistyczny, o ile taki jest wymagany),
- zapewnienie rodzinom osób z niepełnosprawnościami wsparcia asystentów rodziny,
- realizację poszczególnych działań w miejscach dostępnych dla osób z niepełnosprawnościami – co jest *de facto*, zgodnie z *Wytycznymi*, obowiązkiem wszystkich projektodawców.

Należy podkreślić, że zapewnienie dostępności przedsięwzięć realizowanych w obszarze CT 9 wymaga od projektodawców zdiagnozowania nie tylko potrzeb uczestników z niepełnosprawnościami, ale także przeprowadzenia analizy określającej wpływ środowiska rodzinnego i społecznego na te osoby. Wspieranie włączenia społecznego osób z niepełnosprawnościami nie będzie bowiem możliwe bez zaangażowania w ten proces poszczególnych uczestników systemu, w którym funkcjonują one na co dzień.

CEL TEMATYCZNY 10. INWESTOWANIE W KSZTAŁCENIE, SZKOLENIE ORAZ SZKOLENIE ZAWODOWE NA RZECZ ZDOBYWANIA UMIEJĘTNOŚCI I UCZENIA SIĘ PRZEZ CAŁE ŻYCIE PRACOWNIKÓW

Zgodnie z Umową Partnerstwa priorytety CT 10 powinny koncentrować się na:

- zwiększeniu powiązania systemu edukacji i umiejętności osób z potrzebami rynku pracy,
- lepszym dostępem do wysokiej jakości usług edukacyjnych dostarczanych na rzecz grup o specjalnych potrzebach,
- poprawie jakości kształcenia (w tym dostępności, efektywności i innowacyjności edukacji,

a także jakości kadry i systemu zarządzania oświatą),

- zwiększeniu dostępności infrastruktury obiektów edukacyjnych (większa efektywność i elastyczność realizacji programów edukacyjnych).

CT 10 należy wiązać z CT 8 i CT 9, bowiem efektem działań realizowanych w CT 10 powinno być zarówno zwiększenie kompetencji pracowników, jak i zmniejszenie ryzyka wykluczenia społecznego na skutek wyrównywania szans edukacyjnych. W przypadku osób z niepełnosprawnościami, zgodnie z art. 24 *Konwencji*, celem wszelkich działań powinno być zapewnienie im prawa do edukacji bez dyskryminacji i na zasadach równych szans, przede wszystkim poprzez włączający system kształcenia.

Formy wsparcia udzielane w projektach realizowanych w CT 10 powinny być kierowane zarówno do osób/uczniów z niepełnosprawnościami, jak też przygotowywać przedszkola, szkoły i placówki edukacyjne na pojawienie się takich osób, i obejmować m.in.:

- tworzenie nowych miejsc wychowania przedszkolnego, w tym dostosowanych do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami,
- kształcenie i szkolenie kadry pedagogicznej w zakresie pracy z uczniami/osobami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, jak również wczesnego wykrywania specjalnych potrzeb u uczniów,
- tworzenie szkoleń i programów skierowanych do osób z niepełnosprawnościami oraz zakup pomocy dydaktycznych dostosowanych do specyficznych potrzeb osób z niepełnosprawnościami,
- działania edukacyjne dla rówieśników z klas, do których uczęszczają uczniowie z niepełnosprawnościami,
- wspieranie instytucji promujących edukację włączającą, w tym pomagających szkołom i placówkom ogólnodostępnym, które nigdy wcześniej nie pracowały z uczniami z niepełnosprawnościami⁷⁹.

Zapewnienie dostępności projektów w obszarze CT 10 może zostać osiągnięte m.in. przez:

- nawiązywanie współpracy – w szczególności w ramach szkolenia zawodowego – z instytucjami i pracodawcami mającymi doświadczenie w pracy z osobami z niepełnosprawnościami,
- przygotowywanie usług edukacyjnych w oparciu o zasady uniwersalnego projektowania lub uwzględnienie w projekcie i jego budżecie możliwości zastosowania racjonalnych usprawnień,

⁷⁹ Np. Edukacyjne Centrum Konsultacji: <http://www.sosw1.czyst.pl/> (dostęp: 06.11.2015).

- realizowanie projektów zgodnych z koncepcją edukacji włączającej⁸⁰.

KAMPANIE MEDIALNE I SPOTKANIA INFORMACYJNO-PROMOCYJNE (WSZYSTKIE CELE TEMATYCZNE)

Działania promocyjno-informacyjne powinny być projektowane tak, aby budować pozytywny, niestereotypowy wizerunek osób z niepełnosprawnościami, zapewniać dotarcie z przekazem do różnych grup odbiorców, w tym osób niepełnosprawnych, oraz umożliwiać im udział w konferencjach, wydarzeniach i innych przedsięwzięciach komunikacyjnych.

Dostępność realizowanych kampanii medialnych może zostać osiągnięta m.in. poprzez:

- nieużywanie w materiałach filmowych, graficznych i publikacjach jakichkolwiek elementów dyskryminujących czy ośmieszających osoby z niepełnosprawnością, na przykład nieprzedstawianie ich jako nieaktywnych, wymagających stałego wsparcia opiekunów czy też biernych zawodowo i społecznie,
- łamanie stereotypowego postrzegania niepełnosprawnych jako osób z widoczną niepełnosprawnością – niepełnosprawność niewidoczna wiąże się np. ze schorzeniami układu oddechowego lub krążenia (np. astma, wada serca, czy miażdżyca),
- pokazywanie osób z niepełnosprawnościami w aktywnych i zróżnicowanych rolach społecznych, na przykład jako sportowców, pracowników wykonujących interesujący zawód czy artystów,
- zatrudnianie aktorów niepełnosprawnych w kampaniach medialnych, a także pokazywanie prawdziwych historii osób niepełnosprawnych,
- używanie w przekazie prostego języka, łatwego do zrozumienia przez różne grupy odbiorców,
- stosowanie narzędzi zwiększających dostępność materiałów multimedialnych, m.in. napisów dla osób głuchych lub słabosłyszących, tłumaczenia na język migowy, audiodeskrypcji lub skryptu materiału,
- promowanie dobrych praktyk w zakresie stosowania zasad projektowania uniwersalnego w kształtowaniu produktów i środowiska zabudowanego (architektonicznego), np. przy realizacji konkursów na najlepszy produkt lub obiekt należy wprowadzić do kryteriów oceny obligatoryjny punkt dotyczący dostępności i zastosowania zasad projektowania uniwersalnego.

⁸⁰ Np. http://men.gov.pl/wp-content/uploads/2014/07/edukacja_wlaczajaca_uczniow_niepelnosprawnych1.pdf (dostęp: 06.11.2015); zob. też edukacja ucznia z niepełnosprawnością z perspektywy rodzica: <http://www.pomocdlarodzicow.pl/component/phocadownload/category/2> (dostęp: 06.11.2015) i w praktyce szkolnej, o którą można zapytać np. kadre Zespołu Szkół w Łajskach: <http://splajski.edupage.org/contact/> (dostęp: 06.11.2015).

Dobre praktyki: Kampania „Postaw na pracę”, w ramach której zostały zrealizowane dwa spoty telewizyjne, pokazujące aktywne zawodowo osoby z niepełnosprawnościami:

Źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=ZgaFp99-jDs>

Źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=xmxqV8B-do>

Dostępność spotkań informacyjno-promocyjnych dla osób z niepełnosprawnościami może zostać osiągnięta m.in. poprzez:

- realizację wydarzeń w miejscach dostępnych architektonicznie oraz dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnością, na przykład z łatwym dojazdem komunikacją miejską,
- zapewnienie transportu lub zwrotu środków na transport specjalistyczny, o ile taki jest wymagany, a także wsparcia logistycznego podczas samego wydarzenia,
- prowadzenie z uczestnikami komunikacji spełniającej standardy dostępności – zarówno przed spotkaniem, w trakcie, jak i po nim,
- zapewnienie dostępności materiałów informacyjno-promocyjnych – zarówno w wersji drukowanej, jak i elektronicznej, na przykład powiększona czcionka, tekst alternatywny w materiałach graficznych,
- wykorzystanie narzędzi technologicznych umożliwiających uczestnikom spotkania odpowiedni dostęp i odbiór informacji, na przykład pętli indukcyjnej, transmisji online wydarzenia.

Dobre praktyki: Kampania Narodowego Banku Polskiego „NBP nie wyklucza”, zrealizowana w 2013 r.

Zgodnie ze standardami dostępności wszystkie materiały kampanii społecznej NBP zostały przetłumaczone na język migowy, opatrzone audiodeskrypcją, a także przygotowane w formie tekstu łatwego do czytania i zrozumienia. Strona internetowa kampanii <http://www.nbpniewyklucza.pl/> została przygotowana w wersji dostępnej dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności (według kryteriów WCAG 2.0).

Dobre praktyki: Orange Warsaw Festival 2015

Organizatorzy zapewnili osobom z niepełnosprawnościami:

- dostępność pętli indukcyjnej dla osób słabosłyszących oraz obecność tłumacza polskiego języka migowego w Punkcie Obsługi Priorytetowej dla osób głuchych,
- audiodeskrypcję wybranych koncertów dla osób niewidomych i słabowidzących,
- mapy terenu festiwalu z zaznaczonymi miejscami, które są przystosowane dla osób

z niepełnosprawnościami, i drogami utwardzonymi specjalnie dla osób poruszających się na wózkach,

- utwardzenie kluczowych ciągów komunikacyjnych, ułatwiających poruszanie się po terenie festiwalu.

Źródło: <https://orangewarsawfestival.pl/osoby-z-niepelnosprawnosciami/komunikat-ogolny/>

ZAKUP I MODERNIZACJA TABORU TRANSPORTOWEGO (WIODĄCE CELE TEMATYCZNE 4 I 7)

Sieć transportowa oraz środki transportu silnie powiązane są z wieloma celami tematycznymi wynikającymi z Umowy Partnerstwa i założeń Strategii Europa 2020.

Zgodnie z Umową Partnerstwa priorytety CT 4 w odniesieniu do taboru transportowego nakierowane są na ograniczenie emisji spalin i zwiększenie efektywności energetycznej zastosowanych rozwiązań transportowych, natomiast aby zachować zgodność z CT 7, środki transportu powinny być dostosowane do lokalnego układu komunikacyjnego (więcej w kolejnym rozdziale) i mieć charakter transportu zrównoważonego.

Należy podkreślić, że zrównoważony rozwój powszechnie powiązany jest „ze sferą ochrony środowiska naturalnego, ale jego definicja⁸¹ obejmuje szeroko pojęte środowisko człowieka. Projektowanie zrównoważone dotyczy więc wielu sfer życia i zakłada prawo do godnego życia pojedynczych osób i całych społeczeństw w przyszłości”. Jego istota zakorzeniona jest w głębokich demokratycznych procesach, podobnie jak ma to miejsce w przypadku *Konwencji ONZ* czy idei projektowania uniwersalnego. Celem zrównoważonego rozwoju jest integracja i równoważne traktowanie aspektów środowiskowych, ekonomicznych oraz społecznych. Dlatego projektowanie zrównoważone, zawierające aspekt projektowania uniwersalnego, ma „istotny wpływ na rozwój integracji społecznej i relacji obywatelskich opartych na równości praw i swobód wszystkich członków społeczności”⁸².

Warto zwrócić uwagę, że w aspekcie zrównoważonego rozwoju dzisiejsze decyzje będą odczuwalne nie tylko przez przyszłe pokolenia, ale także przez nas samych, gdyż w okresie starości możemy potrzebować takiego otoczenia, które będzie spełniać nasze indywidualne potrzeby w zakresie mobilności i percepcji. Gdy ta sprawność będzie niska, a będziemy chcieli zachować samodzielność, to prawdopodobnie ze swoich samochodów przesiądziemy się do komunikacji zbiorowej.

81 Definicja zrównoważonego rozwoju została przedstawiona przez Światową Komisję do Spraw Środowiska i Rozwoju ONZ w raporcie *Nasza wspólna przyszłość – rozwój zrównoważony to „rozwój zdolny do zaspokojenia potrzeb współczesnych w sposób nie naruszający możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń”*, zob. *Our Common Future*, [w:] *Report from the UN World Commission on Environment and Development (WCED)*, 1987, s. 8.

82 Wysocki M., 2010, s. 23-24.

W kontekście potrzeb osób z niepełnosprawnościami transport publiczny staje się jednym z podstawowych środków komunikacji. Trudno sobie wyobrazić, aby w najbliższej perspektywie osoby niewidome mogły używać samodzielnie indywidualnych środków transportu⁸³. Większość z nich korzysta i będzie korzystać z komunikacji zbiorowej. Z tego powodu pojazdy zakupione w ramach projektów finansowanych z EFSI powinny być dostępne dla tej grupy, jak również innych grup, np. osób z niepełnosprawnością ruchową i poruszających się na wózkach inwalidzkich.

Oznacza to, że zakupiony tabor powinien zapewniać:

- przynajmniej w części pojazdu obniżoną podłogę, co w zestawieniu z tzw. przykłąkiem pojazdu umożliwi samodzielny wjazd do jego wnętrza osobie poruszającej się na wózku inwalidzkim,
- w przypadku taboru kolejowego dostęp powinien być uwzględniony bezpośrednio z poziomu peronu,
- w ramach racjonalnych usprawnień wejście do pojazdu dla osób z dysfunkcjami ruchu powinno być zapewnione przez zamontowane windy lub podnośniki,
- miejsca we wnętrzu pojazdu na zaparkowanie i odpowiednie zabezpieczenie podczas podróży osoby poruszającej się na wózku,
- we wnętrzach uchwyty, kasowniki i inne elementy wyposażenia skonstrastowane z otoczeniem,
- we wnętrzach wysokie i szerokie miejsca siedzące,
- we wnętrzach przejścia pojazdów powinny umożliwić swobodne przemieszczanie się,
- na zewnątrz i wewnątrz pojazdów oraz taboru szynowego czytelne oznakowanie wizualne (numery linii, kierunki jazdy, miejsca przesiadek itp.) oraz informację głosową i świetlną, dostosowaną do potrzeb osób z dysfunkcjami słuchu i wzroku (czytelne tablice informacyjne, informacja głosowa, zamontowana pętla indukcyjna),
- systemy kupowania i kasowania biletów w sposób intuicyjny, a automaty do sprzedaży /kasowania biletów powinno się umieszczać na odpowiedniej wysokości, dostępnej dla wszystkich,
- w pojazdach, w których istnieje obowiązek zapewnienia pomieszczeń sanitarnych, powinny być one zaprojektowane w sposób uniwersalny, dostępny dla osób z niepełnosprawnością, odpowiednio przygotowane dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich.

⁸³ Koncern Google w 2014 r. rozpoczął produkcję elektrycznego samochodu autonomicznego, który może służyć jako wspomaganie indywidualnego transportu osób starszych i z dysfunkcjami wzroku, <http://moto.wp.pl/kat,55194,title,Koniec-prac-nad-prototypowym-samochodem-Google,wid,17169185,wiadomosc.html> (dostęp: 20.10.2015).

W ramach projektów finansowanych z EFSI należałoby wprowadzać do systemu komunikacji zbiorowej – w pojazdach i infrastrukturze otoczenia – rozwiązania z zakresu ITC/TIK, umożliwiające pozyskiwanie informacji o rozkładach jazdy, numerach linii podjeżdżających pojazdów i dostępnych powiązaniach komunikacyjnych. Interfejs użytkownik pojazd powinien być opracowany zgodnie z koncepcją projektowania uniwersalnego, w tym w sposób ograniczający potencjalną stygmatyzację osób z niepełnosprawnością.

Rozwinięcie systemów transportu zbiorowego z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami wymaga wprowadzenia dostępności pojazdów:

- komunikacji miejskiej (trolejbusy, tramwaje, autobusy),
- komunikacji kolejowej (metro, pociągi podmiejskie i dalekobieżne),
- komunikacji promowej (śródlądowej, morskiej).

Dobłą praktyką powinno być sporządzanie SIWZ z uwzględnieniem kryterium dostępności i zastosowania koncepcji projektowania uniwersalnego dla wszystkich pojazdów komunikacji zbiorowej. W wyjątkowych sytuacjach można zezwolić na zastosowanie mechanizmu racjonalnych usprawnień.

Jako regułę należałoby przyjąć, że każdy kupowany w ramach projektu pojazd do sieci komunikacji publicznej (usługi transportowe), mieszczący powyżej 9 pasażerów, powinien mieć możliwość przewozu osoby na wózku inwalidzkim, w tym na wózku elektrycznym. Dobrą praktyką byłoby, aby istniała możliwość elastycznego zwiększania liczby przewożonych osób poruszających się na wózkach poprzez demontaż foteli w pojeździe.

Sieciowanie połączeń komunikacyjnych może w sposób istotny poprawić przepustowość komunikacji publicznej i zachęcić do korzystania z niej szerszej grupy użytkowników, dlatego należy tak korelować rozkłady jazdy różnych środków komunikacji, aby osoby z niepełnosprawnościami mogły korzystać z jak największej oferty połączeń. Istotne, by przewidzieć możliwości zmiany pojazdów (dokonania przesiadki) na węzłach komunikacyjnych i dostosować je do możliwości osób z różnymi niepełnosprawnościami, w tym do czasu przejść pomiędzy stanowiskami/peronami.

W systemach zrównoważonego transportu przy wprowadzaniu systemów rowerów miejskich część z nich (min. 10%) powinna uwzględniać potrzeby osób z dysfunkcjami ruchu, wzroku oraz seniorów (mogą to być rowery typu handbike, tandemy czy rowery trójkołowe).

Jako dobrą praktykę przy zakupie środków transportu zbiorowego, w ramach którego prowadzone są szkolenia kierowców i obsługi, należy wprowadzić konieczność edukowania pracowników przedsiębiorstw komunikacyjnych z udzielania pomocy osobom z różnymi

niepełnosprawnościami oraz osobom starszym.

BUDOWA I MODERNIZACJA INFRASTRUKTURY KOMUNIKACYJNEJ (WIODĄCE CELE TEMATYCZNE 4 I 7)

W ramach FS realizowane będą krajowe inwestycje transportowe o znaczeniu europejskim (sieć TEN-T) wraz multimodalnymi węzłami integracyjnymi, a także wspierany będzie rozwój sieci regionalnych i lokalnych (współfinansowanych z EFRR) w celu poprawy jakości połączeń transportowych w kraju i ich integracji w ramach Jednolitego Europejskiego Obszaru Transportowego.

Zintegrowana sieć transportu ma szczególne znaczenie dla zwiększenia mobilności osób z niepełnosprawnościami. Wskazuje na to wyraźnie art. 20 *Konwencji ONZ*, gdzie podkreślona została konieczność podejmowania takich działań, które ułatwią przemieszczanie się osobom z niepełnosprawnością w sposób samodzielny i niezależny, w czasie przez nie wybranym oraz po przystępnej cenie. Sieć transportowa odgrywa tu szczególną rolę, gdyż poprzez odpowiednie dostosowanie wspomaga i zwiększa różne obszary aktywności takich osób (edukacja, praca zawodowa, dostęp do kultury, rekreacji itp.). Z tego powodu tworzona i modernizowana w ramach funduszy unijnych (FS, EFRR) infrastruktura transportowa powinna odpowiadać potrzebom osób z niepełnosprawnościami – a jej realizacja ma być zgodna z koncepcją projektowania uniwersalnego.

Umowa Partnerstwa przewiduje – w ramach programów rewitalizacyjnych sieci kolejowych i infrastruktury dworcowej o znaczeniu regionalnym – finansowanie działań mających na celu kompleksowe dostosowanie infrastruktury do potrzeb wszystkich pasażerów, w tym osób z niepełnosprawnościami (Umowa Partnerstwa, s.123).

Układ sieci komunikacyjnych wraz z taborem transportowym powinien być dostosowany do potrzeb wszystkich użytkowników, w tym osób z niepełnosprawnościami, i zapewnić dojazd do kluczowych miejsc z perspektywy lokalnej (np. szpitali, przychodni, parków, centrów handlowych, szkół, przedszkoli), a także z uwzględniać usługi o znaczeniu regionalnym (np. teatr, opera, muzea, uczelnie, sanatoria) czy ponadregionalnym i międzynarodowym (np. dostęp do dziedzictwa kulturowego, wypoczynku czy zwiększenia mobilności na globalnym rynku pracy).

Oprócz samej sieci transportowej (kolejowej, drogowej, wodnej czy lotniczej) szczególną rolę w zapewnieniu możliwości samodzielnego podróżowania osobom z niepełnosprawnościami ma pełna dostępność infrastruktury transportu publicznego (przystanki, dworce, stacje kolejowe, terminale pasażerskie, miejsca odpoczynku podróżnych itp.). Infrastruktura ta musi być zaprojektowana zgodnie z zasadami projektowania uniwersalnego – i tak:

- Przystanki i węzły przesiadkowe powinny być dobrze oznakowane w warstwie wizualnej (czytelna i zrozumiała informacja). Rozkłady jazdy muszą być czytelne, napisane

odpowiednio dużą czcionką i łatwo dostępne, umieszczone na odpowiedniej wysokości, posiadać wyraźne oznaczenia tras i pojazdów dostępnych dla osób z niepełnosprawnościami. Przestrzenie oczekiwania dla podróżnych powinny być dobrze oświetlone i powinny zapewniać komfort oczekiwania (np. zadaszenia wiat przystankowych czy szeroki zakres usług obsługi pasażerów na dworcach).

- Przystanki i perony oraz pojazdy zatrzymujące się przy nich muszą być tak skonstruowane i kompatybilne ze sobą, aby umożliwić swobodny dostęp do pojazdu osobie o ograniczonej sprawności ruchowej. Infrastruktura transportu publicznego musi być wyposażona – tam, gdzie to konieczne – w podjazdy, ruchome schody, windy, łatwo dostępne toalety publiczne.
- Należy zapewnić odpowiednio dostosowane narzędzia komunikacji i informacji, uwzględniające różnorodne potrzeby osób z niepełnosprawnościami. Informacje muszą być udostępniane w różnej formie i w różnych miejscach. Należy stosować alternatywne formy publikacji, rozwiązania technologiczne uwzględniające różnorodne potrzeby osób z niepełnosprawnościami (wynikające z różnych rodzajów niepełnosprawności). Informacje muszą być udostępniane w różnej formie i w różnych miejscach, np. komunikaty głosowe i informacja w piśmie wypukłym lub alfabecie Braille’a dla osób z dysfunkcją wzroku, sygnały świetlne oraz montaż przestrzennych i stanowiskowych pętli indukcyjnych dla osób z dysfunkcją słuchu czy uniwersalne i czytelne piktogramy, z których będą mogły skorzystać np. osoby z niepełnosprawnością intelektualną czy osoby z zaburzeniami pamięci i orientacji⁸⁴.
- Należy projektować specjalne miejsca parkingowe dla osób z niepełnosprawnościami, o określonych parametrach i w ilości uwzględniającej funkcję obsługiwanych obiektów. Więcej miejsc parkingowych niż wartości minimalne przewidziane ustawą⁸⁵ należy lokalizować przy szpitalach, przychodniach czy innych punktach usługowych, zapewniających obsługę osób niepełnosprawnych lub seniorów. Parkometry, automaty biletowe i inne urządzenia do obsługi parkingu powinny znajdować się w pobliżu miejsca parkingowego dla osób z niepełnosprawnością, być dobrze oznakowane i łatwo dostępne. Takie miejsca postojowe powinny być lokalizowane w najbliższej odległości od głównych wejść do budynku (do 10 metrów). Nawierzchnia miejsca parkingowego i przylegającego do niego chodnika powinna być gładka, antypoślizgowa i bez wysokich krawężników, uniemożliwiających dostanie się osobie poruszającej się na wózku na ciąg pieszki.

84 Na dobrym poziomie dostępności zrealizowana została modernizacja Dworca Głównego w Krakowie. Przewidziano tam zarówno informacje fakturowe dla osób niewidomych, jak i odpowiednią kolorystykę z zastosowaniem kontrastów barwnych dla osób słabowidzących. Komunikacja pozwala na poruszanie się w obszarze dworca i przyległego do niego centrum handlowego, chociaż są miejsca, które odchodzą od koncepcji projektowania uniwersalnego na rzecz mechanizmu racjonalnych usprawnień.

85 Zgodnie z Ustawą z 21 marca 1985 r. o drogach publicznych (Dz. U. z 2013 r., poz. 260 i 843 z późn. zm.) określa się w art. 12a, pkt 2, że ilość miejsc postojowych dla osób z niepełnosprawnością powinna być wyznaczona w liczbie nie mniejszej niż:

- 1) 1 stanowisko – jeżeli liczba stanowisk wynosi 6–15;
- 2) 2 stanowiska – jeżeli liczba stanowisk wynosi 16–40;
- 3) 3 stanowiska – jeżeli liczba stanowisk wynosi 41–100;
- 4) 4% ogólnej liczby stanowisk.

- Przy projektowaniu infrastruktury drogowej należy brać pod uwagę dostępność dla osób z niepełnosprawnościami, w tym dostosować system sygnalizacji dźwiękowej i świetlnej na przejściach dla pieszych – zielone światła dla pieszych powinny być włączone przez taki czas, aby osoby z ograniczoną sprawnością ruchową mogły swobodnie przedostać się na drugą stronę. Sygnalizacja świetlna powinna być wyposażona w systemy dźwiękowe, umożliwiające osobom z niepełnosprawnością narządu wzroku bezpieczne przedostanie się na drugą stronę ulicy⁸⁶, w miejscach, gdzie będzie to wykonalne. Wszystkie przejścia dla pieszych powinny być wyposażone w system informacji fakturowej, pozwalającej na bezpieczne przekraczanie ulicy osobom z dysfunkcją wzroku⁸⁷.
- Należy wyznaczać ciągi piesze w taki sposób, aby zapewniały bezpieczne i wygodne poruszanie się osobom z różnymi niepełnosprawnościami (trasy oznaczone fakturowo, by zapewnić bezpieczne poruszanie się osobom z dysfunkcjami wzroku, równe i szorstkie nawierzchnie dla osób poruszających się o kulach lub na wózkach inwalidzkich, brak kolizji w skrajni ruchu pieszego, dobre oświetlenie ciągów pieszych, miejsca odpoczynku wyposażone w ławki z podłokietnikami itp.).
- Elementy pionowe i poziome małej architektury oraz chodniki powinny być dobrze oznakowane kolorystycznie i fakturowo, a także ograniczane krawężnikami lub opaskami o odmiennym fakturze i kolorystyce.
- Usytuowane przy drogach Miejsca Obsługi Podróżnych (dalej: MOP) powinny być zaprojektowane zgodnie z koncepcją projektowania uniwersalnego, tak aby zapewnić wszystkim użytkownikom (osobom z niepełnosprawnościami, seniorom, opiekunom małych dzieci itd.) możliwość pełnego skorzystania ze wszystkich ich funkcji. W szczególności należy przewidzieć toalety dla osób z niepełnosprawnościami, a także dostępne dla wszystkich prysznice oraz pomieszczenia lub wydzielone miejsca dla kobiet karmiących piersią oraz tzw. przewijaki.

Zastosowanie rozwiązań zgodnych z zasadami projektowania uniwersalnego sprzyja wszystkim użytkownikom, w tym np. obcokrajowcom, jak również realizuje działanie w zakresie równości płci, jeżeli obiekty będą miały rozwiązania przeznaczone dla rodziców małych dzieci – obecnie najczęściej, zamiast osobnego miejsca do przewijania dzieci, takie punkty zlokalizowane są w pomieszczeniach sanitarnych przeznaczonych dla kobiet.

⁸⁶ Parametry sygnalizacji dźwiękowej wprowadzone zostały Rozporządzeniem Ministra Infrastruktury i Rozwoju z 3 lipca 2015 r., zmieniającym Rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków technicznych dla znaków i sygnałów drogowych oraz urządzeń bezpieczeństwa ruchu drogowego i warunków ich umieszczania na drogach, tj. zał. nr 3, pkt 3.3.5.2 „Sygnalizatory akustyczne dla pieszych” uzyskał nowe brzmienie, dostosowujące parametry sygnalizacji dźwiękowej do potrzeb osób niewidomych. Pierwowzorem tego zapisu były wnioski z badań prowadzonych przez Instytut Akustyki UAM w dokumencie *Propozycje ujednoczenia sygnalizacji akustycznej na przejściach dla pieszych w Polsce*, http://www.staff.amu.edu.pl/~henrykl/sygnalizacja_akustyczna/ (dostęp: 03.11.2015).

⁸⁷ Dobrze te rozwiązania ujmują Standardy Dostępności dla Miasta Gdyni, Karta nr 5, <http://www.zdiz.gdynia.pl/dokumenty/ud/standardy.pdf> (dostęp: 30.10.2015).

BUDOWA I MODERNIZACJA BUDYNKÓW UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ I TERENÓW OGÓLNODOSTĘPNYCH (WIODĄCE CELE TEMATYCZNE 6, 9, 10)

Dostępność środowiska fizycznego jest jednym z elementów kształtowania przestrzeni sprzyjającej integracji i aktywności osób z niepełnosprawnościami. Państwo powinno zapewnić wsparcie tej grupy społecznej w zbiorowym i indywidualnym rozwoju, wykorzystując efektywnie gospodarując zasobami. Te zasoby to, oprócz potencjału środowiskowego, również dziedzictwo kulturowe i kapitał ludzki. Infrastruktura środowiska zbudowanego⁸⁸ odgrywa tu szczególną rolę, gdyż jest miejscem aktywności ludzi.

Z tego powodu w ramach CT 6 i CT 9 szczególnego znaczenia nabierają wszelkie procesy rewitalizacyjne, mające na celu ochronę dziedzictwa kulturowego, ale także wsparcie procesów społecznych na terenach kryzysowych⁸⁹.

Ważnym dokumentem rządowym, przywołanym przez Umowę Partnerstwa, jest Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020⁹⁰ (dalej SRKS), która określa priorytety działań zmierzające do „tworzenia, utrzymywania i doskonalenia warunków rozwoju kapitału społecznego w Polsce przez wspieranie działań na rzecz aktywności i kreatywności obywateli oraz ich współpracy dla dobra wspólnego” (SRKS, s. 37). W SRKS jako zasady horyzontalne przyjęto m.in.:

- zwalczanie wszelkiej dyskryminacji, w tym ze względu na niepełnosprawność,
- wyrównywanie szans grup i środowisk wykluczonych społecznie lub zagrożonych społeczną marginalizacją.

W odniesieniu do zasady horyzontalnej dotyczącej zwalczania wszelkiej dyskryminacji wszystkie działania projektowe podejmowane na poziomie implementacji SRKS będą brały pod uwagę – przy ich planowaniu i realizacji – konieczność zapewnienia równego dostępu do usług, towarów i środowiska zbudowanego dla osób z niepełnosprawnościami. Jest to zbieżne z art. 9.

Dostępność *Konwencji ONZ – Dostępność*. W jej świetle odpowiednio przystosowane budynki użyteczności publicznej gwarantują realizację podstawowych praw osób z niepełnosprawnościami do korzystania – na równi z innymi obywatelami – z: wymiaru sprawiedliwości (art. 13), edukacji (art. 24), ochrony zdrowia (art. 25 i 26), zatrudnienia na otwartym rynku pracy (art. 27), udziału w życiu publicznym (art. 29), dostępu do usług w zakresie kultury, rekreacji, wypoczynku i sportu (art. 30).

88 O środowisku zbudowanym zob.: M. Wysocki, *Przestrzeń publiczna przyjazna seniorom*, Rzecznik Praw Obywatelskich, 2015, s. 8-9, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Poradnik_Przestrzen_publiczna_przyjazna_seniorom_2015.pdf (dostęp: 02.12.2015).

89 Ustawa o rewitalizacji wskazuje w art. 3, że: „Przygotowanie, koordynowanie i tworzenie warunków do prowadzenia rewitalizacji, a także jej prowadzenie w zakresie właściwości gminy, stanowią jej zadania własne, [które] gmina realizuje [m.in.] z uwzględnieniem zasad uniwersalnego projektowania”. Ustawa została podpisana przez Prezydenta RP 27 października 2015 r., <https://www.mir.gov.pl/strony/zadania/polityka-rozwoju-kraju/rewitalizacja/> (dostęp: 04.11.2015).

90 SRKS stanowi załącznik do uchwały nr 61 Rady Ministrów z 26 marca 2013 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (MP z 16.05.2013 r., poz. 378).

Umowa Partnerstwa wskazuje, że środki EFSI w ramach CT 6 będą m.in. skoncentrowane na realizacji projektów mających na celu ochronę dziedzictwa kulturowego. Odpowiednie wykorzystanie zarówno zasobów naturalnych, jak i kulturowych oraz rozwój powiązanej z tym oferty przyczyniają się do podnoszenia krajowego i regionalnego potencjału turystycznego, co ma pozytywny wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy Polski i jej regionów.

Mając na uwadze *Konwencję ONZ, SRKS, Wytyczne* i wspomnianą Ustawę o rewitalizacji czy Krajową Politykę Miejską (opisaną w poprzednim rozdziale), należy we wszystkich obiektach i na terenach użyteczności publicznej uwzględnić potrzeby osób z niepełnosprawnościami. Polskie dokumenty prawne⁹¹, jak również opracowane normy ISO⁹² wskazują na parametry rozwiązań przestrzennych, jednak to twórcze i efektywne wdrażanie koncepcji projektowania uniwersalnego lub mechanizmów racjonalnych usprawnień⁹³ prowadzi do osiągnięcia pełnej dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

Przy wyborze projektów do dofinansowania w omawianym obszarze, obok elementów, takich jak analiza ekonomiczna, analiza finansowa czy analiza ryzyka, w kryteriach wyboru projektów powinna znaleźć się także analiza dostępności – zbieżna z priorytetami w poszczególnych celach tematycznych, zorientowana na poprawę dostępności do obiektów użyteczności publicznej i jakości przestrzeni ogólnodostępnych.

W zakresie udostępniania nowych i modernizowanych obiektów użyteczności publicznej należy uwzględnić następujące warunki dostępności:

- Do budynku muszą prowadzić wejścia dostosowane do potrzeb osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności. Powinno być to przede wszystkim wejście główne, co pozwoli zachować zgodność z zasadą 8 projektowania uniwersalnego (percepcja równości). W ramach racjonalnych usprawnień dopuszcza się brak dostępności niektórych wejść do obiektu, jednak należy ograniczyć do minimum wysiłek ze strony osób z niepełnosprawnościami w dotarciu do wejścia, które będzie spełniało wymogi dostępności. Należy jednak wprowadzić czytelną dla wszystkich informację o sposobie dotarcia do tego wejścia.
- Wnętrze budynku musi pozwalać osobom z niepełnosprawnościami na dostęp do każdego miejsca w budynku. Należy tak kształtować ciągi komunikacyjne wewnątrz obiektu, aby osoby z niepełnosprawnościami poruszały się w sposób samodzielny i na równi z innymi,

91 Szczególnie dotyczy to Rozporządzeń: Ministra Infrastruktury z 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. 2002 nr 75, poz. 690 z późn. zm.); Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z 30 maja 2000 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogowe obiekty inżynierskie i ich usytuowanie (Dz. U. 2000 nr 63, poz. 735); Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z 2 marca 1999 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie (Dz. U. 1999 nr 43, poz. 430); Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 15 listopada 2007 r. w sprawie turnusów rehabilitacyjnych (Dz. U. nr 230, poz. 1694).

92 Norma ISO 21542 (2011) Building construction — Accessibility and usability of the built environment dotyczy parametrów obiektów dostępnych dla osób z niepełnosprawnością, a norma ISO 23599 (2012) Assistive products for blind and vision-impaired persons określa zasady systemu informacji fakturowej.

93 Mechanizm racjonalnych usprawnień powinien mieć zastosowanie jedynie do obiektów istniejących i tylko po uprzednio przeprowadzonym audycie dostępności, stwierdzającym brak możliwości zastosowania zasad projektowania uniwersalnego.

tj. miały możliwość poruszania się tą samą trasą co inni użytkownicy (np. należy projektować dojście do pomieszczeń tak, aby były dostępne dla wszystkich, bez względu na sprawność fizyczną i sensoryczną). Windy i pochylnie powinny służyć wszystkim użytkownikom i tylko w uzasadnionych przypadkach należy stosować inne urządzenia techniczne, poprawiające dostępność obiektu dla osób z niepełnosprawnościami.

- Drzwi wejściowe do budynku, drzwi wewnętrzne, a także kształt i wymiary pomieszczeń oraz korytarzy muszą zapewniać dogodne warunki ruchu dla osób z niepełnosprawnościami. Należy wprowadzić we wnętrzach odpowiednie rozwiązania kolorystyczne i fakturowe, poprawiające bezpieczeństwo poruszania się osób z różnymi niepełnosprawnościami.
- Przynajmniej jedno pomieszczenie higieniczno-sanitarne na każdej kondygnacji danego budynku musi być dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Pomieszczenie powinno mieć odpowiednie wymiary, aby zapewnić przestrzeń manewrową, miski ustępowe, umywalki, lustro i baterie prysznicowe (umywalkowe) powinny być zamontowane na odpowiedniej wysokości. Pomieszczenia powinny być wyposażone w uchwyty, poręcze i siedziska, ułatwiające korzystanie z urządzeń higieniczno-sanitarnych osobom z różnymi niepełnosprawnościami, oraz instalację alarmowo-przywoławczą na wypadek konieczności skorzystania z pomocy personelu obiektu.
- Wnętrze budynku (komunikacja i poszczególne pomieszczenia) powinny być dostosowane kolorystycznie do potrzeb osób z dysfunkcjami wzroku. Należy wprowadzić elementy kontrastowe, w szczególności na dużych przeszkleniach, w celu zwiększenia bezpieczeństwa osób słabowidzącym.
- Informacja o dostępności budynków i przestrzeni publicznych powinna być prawidłowo przygotowana i dostosowana do percepcji poszczególnych grup osób z niepełnosprawnościami. W szczególności oznaczenia i napisy powinny być wykonywane również w alfabecie Braille'a lub pisane pismem wypukłym. Tablice informacyjne, szyldy, numery pokoi itp. powinny być czytelne dla osób słabowidzących oraz znajdować się na odpowiedniej wysokości dla osób niskich i poruszających się na wózkach. Aby zwiększyć samodzielność poruszania się osób z dysfunkcją narządu wzroku należy przygotowywać plany budynków i przestrzeni zewnętrznych w wersji dotykowej. Plany powinny być ustawione w łatwo dostępnych miejscach – blisko wejścia do obiektu lub na dojściu do określonej przestrzeni zewnętrznej (park, rynek, ciąg pieszy itp.). Do miejsc ustawienia informacji dla osób z niepełnosprawnościami (Systemy Informacji Miejskiej, plany, makiety itp.), z których mogą skorzystać osoby z dysfunkcjami wzroku, powinny prowadzić czytelne oznaczenia fakturowe i kolorystyczne, zgodne z normą ISO⁹⁴ lub ustalonymi standardami dostępności informacji fakturowej, takimi jak Standardy Dostępności dla Miasta Gdyni⁹⁵.

94 Norma ISO 23599 (2012).

95 Załącznik „Standardy Dostępności dla Miasta Gdyni” do Zarządzenia Prezydenta Miasta Gdyni nr 10740/13/VI/U z dn. 17 maja 2013 r., <http://www.zdiz.gdynia.pl/dokumenty/ud/standardy.pdf> (dostęp: 30.08.2015).

- Wewnątrz obiektów trasy poruszania się dla osób niewidomych powinny być oznaczone odpowiednią fakturą posadzki i wytyczone w sposób zapewniający bezpieczną skrajnię ruchu pieszego (bez elementów wystających i wchodzących w obszar poruszania się na poziomie posadzki i do wysokości min. 220 cm).
- W budynkach użyteczności publicznej, w tym w obiektach komunikacyjnych (lotniska, dworce kolejowe lub autobusowe itp.), należy wykorzystywać pętle indukcyjne zapewniające zrozumiałą komunikację dla osób niedosłyszących i rozwiązania technologiczne (np. napisy w materiałach multimedialnych, takich jak filmy) lub organizacyjne (np. odpowiednio przeszkoleni pracownicy) do wspomagania komunikacji z osobami głuchymi przy pomocy PJM (polskiego języka migowego).
- Należy zapewnić rozwiązania techniczne, przestrzenne i informacyjne zapewniające bezpieczną ewakuację osób z różnymi niepełnosprawnościami (np. kierunkowa sygnalizacja ewakuacji – dźwiękowa i świetlna, informacja dotykowa na drogach ewakuacji, systemy ostrzegania, pomieszczenia przetrwania). W szczególności w obiektach zamieszkania zbiorowego należy przygotować plany ewakuacji w wersjach dostępnych dla osób z różnymi niepełnosprawnościami (plany tyflograficzne, plany ewakuacji w języku łatwym do zrozumienia lub w postaci piktogramów). Personel obiektu powinien być przygotowany do przeprowadzenia ewakuacji i pomocy osobom z różnymi niepełnosprawnościami.
- Planując inwestycje z zakresu rewitalizacji obszarów zurbanizowanych – np. rozwój miejskich obszarów zielonych, przebudowę i modernizację istniejących struktur miejskich – należy założyć prowadzenie procesu konsultacji społecznych, z uwzględnieniem grupy osób z różnymi niepełnosprawnościami. Przede wszystkim trzeba zbadać, jak wygląda struktura użytkowników projektowanych zmian – ze względu na wiek, niepełnosprawność, a także w jaki sposób te grupy społeczne spędzają wolny czas, jakie są oczekiwania mieszkańców co do terenu itd. Pozwoli to na ustalenie typu zagospodarowania obszaru, np. wyposażanie w ławki do odpoczynku dla osób starszych⁹⁶ lub z ograniczoną sprawnością ruchową.
- We wszystkich obiektach i na terenach użyteczności publicznej należy uwzględniać rozwiązania pozwalające na korzystanie z nich kobietom i mężczyznom posiadającym dzieci w różnym wieku, w tym dzieci z niepełnosprawnościami (np. odpowiednie dopasowanie infrastruktury do wózków dziecięcych, kącki zabaw, integracyjne place zabaw).
- Wszelkie obiekty rekreacyjne i sportowe powinny być zaplanowane tak, aby dawać możliwość korzystania z nich wszystkim użytkownikom, bez względu na niepełnosprawność, wiek czy też płeć. Jednocześnie powinny umożliwiać różnego

⁹⁶ Zalecenia co do standardu wyposażenia ciągów pieszych przedstawiono w Karcie nr 3 Standardów Dostępności dla m. Gdyni. Zagadnienia dostępności przestrzeni publicznej do potrzeb osób starszych omówiono szerzej w poradniku wydanym przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich „Przestrzeń publiczna przyjazna seniorom” do pobrania ze strony: https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Poradnik_Przestrzen_publiczna_przyjazna_seniorom_2015.pdf (dostęp: 30.10.2015 r.)

rodzaju aktywność (lepsze będzie np. wybudowanie wielofunkcyjnego boiska zamiast ograniczenia się do budowy boiska przeznaczonego wyłącznie do gry w piłkę nożną).

WSPARCIE SEKTORA B+R ORAZ MŚP (WIODĄCE CELE TEMATYCZNE 1, 3)

Rozwój społeczno-gospodarczy nie jest możliwy bez wdrażania innowacyjnych rozwiązań, które powstają w wyniku prac badawczo-rozwojowych (dalej B+R). Również w tym obszarze działania ukierunkowane na wsparcie osób z niepełnosprawnościami wymagają poszukiwania nowych, innowacyjnych rozwiązań produktowych i procesowych, które zwiększą możliwości aktywizacji osób z ograniczeniami funkcjonalnymi. W ramach CT 1 w Umowie Partnerstwa przewiduje się możliwość finansowania projektów również z zakresu innowacji społecznych, których celem ma być rozwiązanie problemów typowych dla pewnych grup ludności, m.in. osób starszych, bezrobotnych, niepełnosprawnych.

Obszar i intensywność aktywności osób z niepełnosprawnościami wzrastają wraz z zastosowaniem technologii oraz urządzeń wspomagających i kompensujących ograniczenia funkcjonalne, tj. w mobilności i percepcji człowieka. Rozwój techniki medycznej pozwala na ratowanie życia i zdrowia, stosowanie nowych procedur rehabilitacyjnych pomaga w odzyskaniu funkcjonalności, ale nie zawsze udaje się to w pełnym zakresie. Pozostają pewne ograniczenia, które należy kompensować poprzez zastosowanie urządzeń technicznych, tak aby osoba z niepełnosprawnością mogła pozostawać pełnoprawnym członkiem społeczności i mogła korzystać z przysługujących praw. Działalność B+R dotyczy szczególnie poszukiwania i wdrażania technologii kompensacyjnych, które mogą być wykorzystywane w codziennym życiu osób mających trudności w poruszaniu się lub mających ograniczenia sensoryczne (np. wady wzroku, słuchu, orientacji przestrzennej).

Warunkiem *ex-ante* wsparcia finansowanego z EFSI w ramach CT 1 jest kompatybilność z krajowymi (KIS) lub regionalnymi (RIS) inteligentnymi specjalizacjami (Umowa Partnerstwa, rozdz. 1.3.1 *Strategia wykorzystania EFSI w ramach poszczególnych celów tematycznych*). Działania w ramach KIS i RIS powinny wspierać rozwój technologii i produktów również w zakresie wzornictwa przemysłowego, ale także technologie transportowe i infrastrukturę, która ma być przyjazna użytkownikowi, w tym osobom z ograniczeniami funkcjonalnymi. Rozwój technologii kompensacyjnych wspierających osoby z niepełnosprawnością został wpisany do obszarów Krajowych Inteligentnych Specjalizacji⁹⁷. Zapis taki wskazano w kilku krajowych specjalizacjach:

- **KIS 1:** Technologie inżynierii medycznej, w tym biotechnologie medyczne w dziale Zdrowe Społeczeństwo. Obszar wskazany do realizacji w KIS 1 obejmuje zmniejszenie skutków ograniczeń funkcjonalnych poprzez „Rozwój i wdrażanie rozwiązań

⁹⁷ <http://www.mg.gov.pl/Wspieranie+przedsiębiorczosci/Polityki+przedsiębiorczosci+i+innowacyjnosci/Krajowa+inteligentna+specjalizacja> (dostęp: 01.12.2015).

technologicznych umożliwiających realizację nowych metod: leczenia, kompensacji ograniczeń funkcjonalności, w tym niepełnosprawności w zakresie mobilności i percepcji, rehabilitacji, profilaktyki lub poprawę skuteczności metod istniejących w tych dziedzinach”.

- **KIS 8:** Inteligentne i energooszczędne budownictwo – wskazuje na rozwój aplikacji i systemów interfejsów budynek – człowiek (BMS/HMS), poprawiających bezpieczeństwo, wspierających obsługę budynków oraz podnoszących jakość życia zarówno osób starszych o częściowym stopniu niepełnosprawności, jak i osób z niepełnosprawnościami (osoby głuche, z niepełnosprawnością wzrokową, ruchową).
- **KIS 14:** Sensory (w tym biosensory) i inteligentne sieci sensorowe – wskazują na „rozwój inteligentnych sieci sensorowych dla potrzeb osób niepełnosprawnych i dla rehabilitacji”.
- **KIS 15:** Inteligentne sieci i technologie geoinformacyjne – obejmuje opracowanie innowacyjnych produktów, technologii, procesów (lub istotne udoskonalenie istniejących) w obszarze inteligentnych sieci, w zakresie inteligentnych usług dla mieszkańców, w tym usług zdrowotnych i edukacyjnych (ang. *smart healthcare, smart education*) jako wsparcie dla osób niepełnosprawnych. Inteligentne technologie geoinformacyjne pozwalają na rozwinięcie technologii pojazdów autonomicznych jako wsparcia indywidualnego transportu dla osoby z niepełnosprawnością.
- **KIS 19:** Inteligentne technologie kreatywne w dziale Gry – wskazywany jest potencjał w rozwoju „nowoczesnych narzędzi do wykorzystania innowacyjnych interfejsów i mechanizmów interakcji z grą i otoczeniem, ich adaptacji do nowych platform sprzętowych i dostosowania do potrzeb osób niepełnosprawnych”.

Oprócz powyższych specjalizacji krajowych należy również w ramach realizacji specjalizacji regionalnych stosować zasady koncepcji projektowania uniwersalnego w nowo tworzonych produktach i procesach powstających w wyniku prac B+R.

Zwiększenie konkurencyjności gospodarki poprzez rozwój technologii kompensacyjnych i produktów zgodnych z koncepcją projektowania uniwersalnego może mieć znaczący wpływ na ograniczenie kosztów społecznych funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami z jednej strony, a z drugiej strony – może rozszerzyć zakres wykorzystania produktów przez większą liczbę użytkowników. Produkt zaprojektowany zgodnie z koncepcją projektowania uniwersalnego będzie jakościowo lepszy, a tym samym może zwiększyć konkurencyjność i szanse na sukces ekonomiczny danego podmiotu gospodarczego.

Oferta proinnowacyjnych usług świadczonych przez instytucje otoczenia biznesu w ramach Programu Operacyjnego Inteligentny Rozwój, które wspierają MŚP w procesie opracowania i wdrożenia innowacji produktowych lub procesowych o charakterze technologicznym, realizowanych w obszarach KIS, powinna obejmować także rozwiązania oparte na filozofii projektowania

dla wszystkich.

Środki z EFSI powinny wspierać rozwój nowych produktów i technologii, które uwzględniać będą zmieniające się potrzeby użytkowników. Przy tego typu działaniach powinny być wykorzystywane zasady projektowania uniwersalnego. Jednakże nie należy finansować projektów, które mogą mieć wpływ na dyskryminację potencjalnych użytkowników ze względu na ich niepełnosprawność. W celu pełnej realizacji zasady dostępności zaleca się ujęcie zagadnień związanych z uniwersalnym projektowaniem, o ile dopuszcza to zakres interwencji przewidziany w PO.

Efekty interwencji w zakresie B+R, realizowane zgodnie z zasadami projektowania uniwersalnego, mogą przyczynić się również do pełniejszej realizacji innych celów tematycznych Umowy Partnerstwa. Przede wszystkim – poprzez rozwijanie nowych przewag konkurencyjnych opartych na zastosowaniu projektowania uniwersalnego – będą wspierać cel odnoszący się do zwiększenia konkurencyjności przedsiębiorstw (CT 3). Wyniki prac badawczych i rozwojowych prowadzonych w obszarze TIK, ochrony środowiska czy przemysłów kreatywnych przyczynią się do realizacji CT 2, CT 4, CT 5, CT 6, CT 7. Pośrednio zaś, poprzez wpływ na rozwój gospodarczy, a w konsekwencji na wzrost zatrudnienia osób z niepełnosprawnością oraz poprawę jakości życia (funkcjonowania osób z niepełnosprawnością i osób starszych w życiu lokalnej społeczności), przyczynią się do realizacji CT 8 i CT 9. Natomiast nowe rozwiązania organizacyjne i techniczne dostosowane do potrzeb osób z ograniczeniami funkcjonalnymi możliwe będą również do zastosowania w działaniach służących osiągnięciu celów CT 10 i CT 11.

Podobnie usługi instytucji otoczenia biznesu, w tym inkubatorów przedsiębiorczości, w ramach CT 3 powinny odpowiadać na potrzeby przedsiębiorców w zakresie uwzględniania zasad uniwersalnego projektowania w różnych procesach i obszarach innowacji, ukierunkowanych na użytkownika i związanych np. z działaniami B+R, dotyczącymi nowego wzornictwa produktów, które dostosowane będą do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. W ramach działań B+R należy umożliwić osobom z niepełnosprawnościami udział w prowadzeniu badań i analiz, co znaczy, że przy tworzeniu zespołów badawczych należy stosować zasady wyrównywania szans i niedyskryminacji osób z niepełnosprawnościami. Infrastruktura badawcza powinna być dostępna również dla osób z ograniczeniami funkcjonalnymi, w miarę możliwości zgodna z koncepcją projektowania uniwersalnego. Prowadzone badania powinny uwzględniać wpływ badanych zjawisk i wytworzonych produktów na sytuację osób z niepełnosprawnościami.

W przypadku realizacji projektów w ramach działalności B+R trzeba respektować specjalne potrzeby osób z niepełnosprawnościami, będących członkami kadry naukowej, związane np. ze skróconym czasem pracy czy koniecznością dostosowania stanowiska pracy choćby poprzez zastosowanie mechanizmów racjonalnych usprawnień.

Wsparcie w ramach CT 3 jest ukierunkowane przede wszystkim na wdrażanie innowacji produktowych, procesowych, a także marketingowych i organizacyjnych, w szczególności

wypracowanych w ramach CT 1, które – zgodnie z *Wytycznymi* – powinny uwzględniać zasady projektowania uniwersalnego. MŚP, dzięki elastyczności organizacyjnej, mogą reagować szybciej na zmieniające się potrzeby użytkowników poprzez uwzględnienie w swojej ofercie zaawansowanych i wyspecjalizowanych produktów lub usług, które jednak powinny być zaprojektowane w sposób uniwersalny, tak aby odpowiadały potrzebom jak największej liczby użytkowników. Takie działania przyczynić się mogą do wzrostu konkurencyjności MŚP na lokalnym, a także globalnym rynku. Umowa Partnerstwa wskazuje, że w ramach CT 3 wsparcie może obejmować np. usługi w sektorze kreatywnym, związanym z tzw. srebrną gospodarką, uwzględniającą potrzeby osób w podeszłym wieku, wśród których jest wiele osób z niepełnosprawnościami (rozdz. 1.3.1 Strategia wykorzystania EFSI w ramach poszczególnych celów tematycznych).

Umowa Partnerstwa wskazuje, że badania naukowe, nowe technologie i innowacje realizowane w ramach CT 1 są istotnym sposobem zapewnienia zrównoważonego rozwoju kraju, a także wzrostu konkurencyjności MŚP w ramach CT 3. Efektywne wykorzystanie EFRR będzie możliwe przy zaangażowaniu szerokiego grona interesariuszy: samorządu terytorialnego, przedsiębiorców, jednostek naukowych, organizacji społecznych, w tym organizacji reprezentujących i wspierających osoby z niepełnosprawnościami. Dużego znaczenia nabiera również edukacja w zakresie wdrażania w działaniach B+R zasad projektowania uniwersalnego i stosowania mechanizmu racjonalnych usprawnień.

WYKORZYSTANIE NOWYCH TECHNOLOGII (WIODĄCY CEL TEMATYCZNY 2) ORAZ ZAKUP SPRZĘTU

Tworząc lub zamawiając serwis internetowy, usługę webową lub aplikację, należy zawsze zapewnić ich dostępność dla osób z niepełnosprawnościami. Oznacza to spełnienie wymagań zawartych w specyfikacji Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0 przynajmniej na poziomie AA⁹⁸. Od wykonawcy każdorazowo należy wymagać staranności w realizacji tego zadania oraz potwierdzenia poprzez przeprowadzenie audytu. Analogicznie – zamawiając multimedia, na przykład film promocyjny, trzeba zawsze uwzględnić usługi dodatkowe: napisy dla osób głuchych, audiodeskrypcję i tłumaczenia na język migowy. Powyższe kryteria dotyczą także aplikacji komputerowych i mobilnych, publikacji elektronicznych, kursów i platform e-learningowych oraz innych treści elektronicznych.

Udostępniając zasoby cyfrowe sektora publicznego, należy pamiętać, by system (np. API) uwzględniał rozwiązania dostępnościowe. Na przykład: przy udostępnianiu zasobów fotografii musi zostać uwzględniona możliwość pobrania także metainformacji i tekstów alternatywnych. W procesie digitalizacji dóbr kultury i nauki również należy wziąć pod uwagę potrzeby osób z niepełnosprawnościami i stosować wymagania WCAG 2.0 oraz usługi dostępne. Zdigitalizowane zasoby powinny być dostępne dla osób z niepełnosprawnościami

⁹⁸ Specyfikacja w języku angielskim dostępna jest pod adresem: <http://www.w3.org/TR/WCAG20/>. Polskie tłumaczenie można znaleźć pod adresem <http://fdc.org.pl/wcag2/> (dostęp: 30.10.2015).

w tym samym czasie co dla wszystkich innych odbiorców. Trzeba podkreślić fakt, że informacja taka powinna być ekwiwalentna i nie może być ograniczona w stosunku do informacji pierwotnej.

Zwiększenie kompetencji cyfrowych osób z niepełnosprawnościami pozwoli na ich włączenie cyfrowe oraz na większą integrację ze społeczeństwem. Jednak korzystanie z ICT przez tę grupę wiąże się z wyzwaniami, z którymi musi zmierzyć się realizator projektu. Każde szkolenie należy realizować w miejscu dostępnym architektonicznie i z łatwym dojazdem transportem publicznym. Możliwe jest także zapewnienie transportu specjalistycznego z miejsca zamieszkania do miejsca szkolenia. Również materiały edukacyjne, ogłoszenia o projekcie, formularze zgłoszeniowe oraz procedura rekrutacyjna powinny zostać przygotowane w dostępny sposób.

Szkolenia, w jakich biorą udział osoby z niektórymi rodzajami niepełnosprawności, muszą być dostosowane do ich potrzeb w ramach racjonalnych usprawnień:

- osobom głuchym należy zapewnić tłumacza języka migowego,
- osobom z niepełnosprawnością intelektualną należy zapewnić asystenta tłumaczącego na język łatwy do zrozumienia,
- część osób z niepełnosprawnościami ruchowymi może wymagać asystenta wykonującego czynności, których same nie mogą wykonać,
- dla osób niewidomych i słabowidzących mogą być niezbędne odpowiednio przygotowane materiały szkoleniowe,
- dla osób słabosłyszących należy przygotować sale wyposażone w pętle indukcyjne lub inne systemy wspomagania informacji głosowej.

Trzeba też pamiętać, że osoby niewidome, a także niektóre z innymi niepełnosprawnościami, stosują niekiedy odmienne techniki pracy z komputerem lub urządzeniem dotykowym – a szkoleniowiec powinien być na to przygotowany. Należy także zapewnić podczas szkolenia odpowiednie technologie asystujące, zgodnie z rodzajem niepełnosprawności i preferencjami uczestnika.

Budując i modernizując systemy powiadamiania ratunkowego i kryzysowego, należy uwzględnić potrzeby osób głuchych i niewidomych. Standardowe sposoby powiadamiania mogą być dla nich niedostępne i generować zagrożenie dla życia lub zdrowia. W szczególnie trudnej sytuacji są osoby głuche, które nie są w stanie wezwać służb ratunkowych przez telefon czy usłyszeć syreny alarmowej. Natomiast osoby niewidome nie zobaczą komunikatu ostrzegawczego wyświetlanego na ekranie telewizora, a za to mogą usłyszeć informację głosową.

Zakup sprzętu komputerowego zawsze powinien być poprzedzony analizą, czy będzie on dostępny dla osób z niepełnosprawnościami. Nie ma potrzeby wyposażać go od razu w technologie asystujące, jednak musi być do tego przystosowany. Należy przyjąć, że im popularniejszy system operacyjny, tym więcej lepszych technologii asystujących dla niego przygotowano. Stosuje się je w ramach racjonalnych usprawnień, gdy zachodzi potrzeba doposażenia zestawu.

Komputer przeznaczony dla osoby z niepełnosprawnością powinien być zaopatrzony w odpowiednie dla danego użytkownika technologie asystujące. Należy dobrać je indywidualnie, konsultując się z samym użytkownikiem lub odpowiednim specjalistą. Osoba niewidoma będzie potrzebowała czytnika ekranu, osoba słabowidząca dużego monitora lub programu powiększającego, a osoba z niesprawnymi rękoma może wymagać specjalnych urządzeń do wprowadzania danych (klawiatura, mysz itp.). Ze względu na konieczność dostosowywania ustawień systemu operacyjnego, instalacji dodatkowego oprogramowania oraz podłączania urządzeń zewnętrznych komputer nie powinien mieć zabezpieczeń utrudniających takie operacje. Niektóre technologie asystujące są wbudowane w systemy operacyjne – zarówno dla komputerów, jak i urządzeń mobilnych.

Zakup innego sprzętu, na przykład aparatury medycznej, powinien być zawsze poprzedzony analizą, czy będzie możliwość użycia go w razie badania lub leczenia osoby z niepełnosprawnością. W szczególności należy zwrócić uwagę, czy możliwe będzie zastosowanie go w przypadku osoby siedzącej na wózku inwalidzkim, która nie może stać, oraz osób niemogących samodzielnie utrzymać w jednej pozycji kończyn lub głowy. W odniesieniu do osób poruszających się na wózkach istotne jest także, by rozmieszczenie urządzeń pozwalało na swobodny dostęp do nich.

TWORZENIE I WDRAŻANIE NOWYCH ROZWIĄZAŃ SYSTEMOWYCH/ STANDARDÓW/REKOMENDACJI DLA POLITYK PUBLICZNYCH (WIODĄCE CELE TEMATYCZNE 8, 9, 10, 11)

Przy tworzeniu z wykorzystaniem środków EFS nowych rozwiązań systemowych, standardów czy rekomendacji dla polityk publicznych w obszarze rynku pracy, włączenia społecznego, edukacji lub zdrowia na poziomie centralnym należy każdorazowo uwzględniać perspektywę osób z niepełnosprawnościami.

Kwestia niepełnosprawności jest jednym z kluczowych wyzwań społecznych adresujących szereg poszczególnych polityk publicznych (edukacji, zdrowia, polityki społecznej, zabezpieczenia społecznego, praw obywatelskich). Dlatego też ważnym elementem procesu tworzenia nowych rozwiązań systemowych staje się pozyskanie maksymalnej wiedzy na temat funkcjonowania i potrzeb osób z różnymi niepełnosprawnościami w danym kontekście. Służyć do tego może literatura fachowa (bogatą bibliografię posiada niniejszy poradnik), ale przede

wszystkim szeroko rozumiane konsultacje społeczne i badania – prowadzone bezpośrednio w środowisku osób z niepełnosprawnościami lub też we współpracy z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz tych osób⁹⁹.

Poniżej prezentujemy kilka pomysłów na włączenie perspektywy osób z niepełnosprawnościami w tworzenie nowych rozwiązań systemowych/standardów/rekomendacji dla polityk publicznych w ramach celów tematycznych 8, 9, 10 i 11¹⁰⁰:

1. Cel tematyczny 8:

- **Poprawa jakości świadczenia usług i instrumentów rynku pracy, zwłaszcza w zakresie dostępności i efektywności tych form wsparcia** – należy dostrzegać specyficzne potrzeby osób z bardzo różnymi niepełnosprawnościami, a tworzone rozwiązania systemowe czy sposób realizacji tych usług powinien uwzględniać dostępność ich świadczenia oraz potrzebę indywidualizacji pod dla osób z niepełnosprawnościami.
- Wszelkie rozwiązania o charakterze horyzontalnym w tym obszarze powinny **zapewniać niepełnosprawnym klientom** instytucji rynku pracy dostęp do **usług o zindywidualizowanych, uwzględniających różnorodność dysfunkcji parametrach**, do racjonalnych usprawnień oraz do formularzy/dokumentów/aplikacji internetowych związanych z tymi usługami.
- Z efektywnym wsparciem prozatrudnieniowym dla tego środowiska znacznie lepiej radzą sobie **wyspecjalizowane organizacje pozarządowe**. Warto uwzględnić ich doświadczenia przy projektowaniu nowych rozwiązań, a także należy szukać systemu skutecznie angażującego organizacje pozarządowe w realizację usług rynku pracy (np. poprzez lepsze zapisy dotyczące kontraktowania, łatwiejsze procedury rozliczania tego typu działań).

2. Cel tematyczny 9:

- **Procesy standaryzacji** – w opracowywanie nowych rozwiązań należy angażować specjalistyczne organizacje pozarządowe oraz w możliwie szerokim zakresie samych odbiorców usług.
- **Proces standaryzacji usług społecznych** – należy brać pod uwagę problematykę niepełnosprawności, a także osób o różnych potrzebach funkcjonalnych (np. seniorów) na każdym etapie procesu, m.in. poprzez uwzględnienie odpowiednich poziomów niesamodzielności, wskazanie komponentów usług, określenie kompetencji personelu

⁹⁹ Odpowiednią organizację pozarządową można znaleźć na wiele sposobów, m.in. poprzez ogólnopolskie lub regionalne federacje NGO, poprzez reprezentantów organizacji pozarządowych w komitetach monitorujących czy Radach Pożytku Publicznego, poprzez kontakt z autorami niniejszego poradnika lub za pomocą wyszukiwarki organizacji pozarządowych stworzonej przez Stowarzyszenie Klon/Jawor, <http://bazy.ngo.pl/> (dostęp: 06.11.2015) – można w niej odpowiednio sprofilować kryteria wyszukiwania poprzez wybór województwa oraz obszaru: „Działalność na rzecz osób niepełnosprawnych”.

¹⁰⁰ Programowanie perspektywy finansowej 2014 -2020 – Umowa Partnerstwa, CT 8-11 – zob. s. 128-155, https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/881/Umowa_Partnersstwa_pl.pdf (dostęp: 06.11.2015).

medycznego, asystentów i opiekunów.

- **Konieczność dostosowania infrastruktury i wyposażenia do potrzeb osób niepełnosprawnych** – oznacza to, że ilekroć w projektowanych rozwiązaniach systemowych (np. standardach usług) pojawiają się zapisy odnośnie do infrastruktury, sprzętu etc., muszą one uwzględniać zasadę dostępności, a w szczególności muszą być zgodne z koncepcją uniwersalnego projektowania.

3. Cel tematyczny 10:

- **Poprawa jakości kształcenia (w tym poprawa dostępności, efektywności i innowacyjności edukacji)** – należy dostrzegać specyficzne potrzeby uczniów i studentów z bardzo różnymi niepełnosprawnościami – tworzone rozwiązania systemowe, narzędzia czy modele powinny uwzględniać dostępność materiałów i treści edukacyjnych oraz potrzebę indywidualizacji usług edukacyjnych.
- **Rozwój współpracy szkół i placówek oświatowych oraz szkół wyższych z ich otoczeniem, zwłaszcza pracodawcami i instytucjami rynku pracy** – tworząc modele współpracy, należy mieć na uwadze potrzeby uczniów i studentów z niepełnosprawnościami oraz uwzględnić doświadczenia organizacji pozarządowych.

4. Cel tematyczny 11:

- **Poprawa jakości planowania przestrzennego oraz usprawnienie procesu inwestycyjno-budowlanego** – na różnych etapach prac (szkolenia, opracowania) należy uwzględniać zasady wynikające z koncepcji uniwersalnego projektowania, a także zapewnić na gruncie prawa praktyczne stosowanie zasady dostępności infrastruktury budowlanej.
- **System udzielania zamówień publicznych** – należy pomyśleć o uregulowaniu kwestii klauzul społecznych, z uwzględnieniem problematyki niepełnosprawności (np. wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami jako jedno z kryteriów oceny oferty).

INSTRUMENTY FINANSOWE

W perspektywie 2014-2020 instrumenty finansowe mogą być stosowane w odniesieniu do wszystkich obszarów tematycznych objętych PO oraz w ramach wszystkich funduszy, w przypadku których ich zastosowanie jest wydajne i efektywne.

Celem zastosowania instrumentów finansowych, podobnie jak i innych form wsparcia, oferowanych w ramach poszczególnych programów operacyjnych, jest rozwój gospodarczy państwa – zgodnie z celami *Strategii Europa 2020*. Szeroki zakres wsparcia udzielanego w ramach poszczególnych instrumentów finansowych może w sposób bezpośredni lub pośredni dotyczyć osób z niepełnosprawnościami.

W ramach katalogu wystandaryzowanych instrumentów finansowych, tzw. *off-the-shelf*¹⁰¹, które mogą służyć poprawie sytuacji osób z niepełnosprawnościami, wymieniane są:

- pożyczki dla MŚP,
- gwarancje dla MŚP,
- Fundusz Inwestycji Kapitałowych dla MŚP i start-upów,
- pożyczki na wsparcie efektywności energetycznej i odnawialnych źródeł energii w sektorze budownictwa¹⁰².

Dzięki ich zastosowaniu możliwe jest bowiem m.in. wsparcie przedsiębiorstw dążących do wytworzenia innowacyjnych rozwiązań oraz realizacja projektów inwestycyjnych ukierunkowanych na rozwój infrastruktury publicznej lub produkcji, z której korzystają również osoby z niepełnosprawnościami. Według Komisji Europejskiej takie instrumenty finansowe, jak pożyczki, gwarancje lub fundusze kapitałowe umożliwiają wsparcie przedsiębiorców w rozwoju ich pracowników oraz usług oferowanych klientom, sfinansowanie szkoleń specjalistycznych, ułatwiających im sprawne wejście na rynek lub usprawniających funkcjonowanie na nim, stworzenie nowych miejsc pracy oraz wytworzenie innowacyjnych technologii¹⁰³. Każdy ze wskazanych rezultatów może przyczynić się do poprawy sytuacji osób z niepełnosprawnościami – które mogą wystąpić zarówno w roli przedsiębiorców, jak i ich pracowników lub klientów.

Projektodawcy zainteresowani skorzystaniem z instrumentów finansowych lub już z nich korzystający powinni pamiętać, że nie ma obszarów działań, które nie dotyczą w jakimś stopniu osób z niepełnosprawnościami. Już na etapie planowania i przygotowania wykorzystania danego instrumentu finansowego powinni przeanalizować możliwości wystąpienia obszarów, w których niezbędne jest zapewnienie dostępności planowanych przez nich działań dla osób z niepełnosprawnościami. Przedmiotowa analiza powinna objąć zakres działań, formę oraz miejsca ich realizacji. Zarówno na etapie planowania, jak i ich realizacji zaleca się, by projektodawcy przeprowadzali konsultacje z osobami z niepełnosprawnościami.

Ważną formą wsparcia są również dotacje na założenie działalności gospodarczej. IZ RPO mogą wskazać grupy, do których będzie kierowana ta pomoc, adekwatnie do aktualnej sytuacji na rynku pracy w danym regionie. Dotacje mogą być przeznaczone dla osób z niepełnosprawnościami, które należą do grup defaworyzowanych na rynku pracy¹⁰⁴.

101 Zestandaryzowane instrumenty finansowe, określone w art. 38 ust. 3 lit. a Rozporządzenia PE i Rady (UE) 1303/2013, gotowe do użycia (*ready-to-use*).

102 Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, *Instrumenty finansowe w programach operacyjnych na lata 2014-2020*, Rynia 2014, s. 5, <http://ksfp.org.pl/wp-content/uploads/2011/10/Instrumenty-finansowe-w-programach-operacyjnych-na-lata-2013-2020.pdf> (dostęp: 06.11.2015).

103 European Commission, European Investment Bank, *The European Social Fund: Financial Instruments*, Brussels 2015, s. 4-5, https://www.fi-compass.eu/sites/all/themes/ficompass/images/ESF_factsheet.pdf (dostęp: 20.10.2015).

104 Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Krajowy Plan Działań na rzecz Zatrudnienia na lata 2015-2017 (KPDZ/2015-2017) (Projekt)*, Warszawa 2014, s. 16, <https://www.mpips.gov.pl/bip/projekty-aktow-prawnych/projekty-programow-i-inne/rajowegolanuziaanarzeczatrudnieniana-la2015-2017/> (dostęp: 20.10.2015).

Zaleca się zatem, aby w konkursach na bezzwrotne wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej IZ w ramach kryteriów wyboru projektów premiowały projekty składane przez osoby z niepełnosprawnościami. W celu zapewnienia jak najefektywniejszego wykorzystania środków na dotacje bezzwrotne zasadne wydaje się również przeprowadzenie konkursów ukierunkowanych na projekty, których elementem będzie przygotowanie osób z niepełnosprawnościami do zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej. Przykładem jest realizowany w perspektywie finansowej 2007-2013 projekt Fundacji Instytut Rozwoju Regionalnego „Pełnosprawna firma”¹⁰⁵.

Zaleca się, aby IOK – zarówno w dokumentacjach konkursowych, jak i przygotowywanych dla beneficjentów materiałach informacyjnych – podkreślały, że wszystkie produkty wytworzone w ramach projektów europejskich muszą obligatoryjnie spełniać zasadę dostępności.

¹⁰⁵ Szczegółowe informacje na temat projektu można znaleźć na stronie internetowej: <http://www.pelnosprawnafirma.pl> (dostęp: 06.11.2015).

INFORMACJE O AUTORACH

Sylwia Daniłowska

Absolwentka Polityki Społecznej i Europeistyki na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Ekspertka w zakresie polityki społecznej. Obecnie przygotowuje pracę doktorską na temat koncepcji *flexicurity* i jej wpływu na duńskie państwo dobrobytu. Doświadczenie w ocenie i realizacji projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej, skierowanych do osób z niepełnosprawnościami, zdobyła m.in. dzięki pracy w Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich oraz Państwowym Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Obecnie pracuje w Fundacji Aktywizacja na stanowisku Dyrektorki Pionu Usług. Od kilku lat współpracuje z Polsko-Japońską Akademią Technik Komputerowych. Ekspertka Fundacji Naukowej Norden Centrum. Autorka artykułów z zakresu polityki społecznej i współautorka książek: *Społeczeństwa i kultury Europy* (2010), *Polska prezydencja w Radzie Unii Europejskiej* (2011), *Europa socjalna. Iluzja czy rzeczywistość?* (2011).

Agata Gawska

Absolwentka Wyższej Szkoły Prawa i Administracji w Rzeszowie oraz podyplomowych studiów zarządzania projektami UE. Ekspertka w zakresie rynku pracy, aktywizacji zawodowej i społecznej osób z niepełnosprawnościami oraz zarządzania projektami. Z tematyką aktywizacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych związana od 1999 r. W latach 2003-2005 działała na rzecz pełnego wykorzystania możliwości włączania osób niepełnosprawnych w życie zawodowe i społeczne dzięki środkom Europejskiego Funduszu Społecznego poprzez wsparcie szkoleniowo-doradcze dla organizacji pozarządowych. Od 2009 r. związana z Fundacją Aktywizacja, gdzie obecnie pełni funkcję Prezeski Zarządu. Inicjatorka i koordynatorka wielu projektów aktywizacji społecznej i zawodowej i. Aktywnie działa w obszarze rzeczniczym w zakresie środków unijnych oraz aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych. Współautorka *Społecznego Raportu Alternatywnego z realizacji Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami w Polsce*. Działalność rzeczniczą realizuje m.in. poprzez udział w Radzie Rynku Pracy przy Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej oraz jako Przewodnicząca Sieci Pozarządowych Instytucji Rynku Pracy. Członkini Komitetu Umowy Partnerstwa, ekspertka Komitetu Monitorującego PO WER, Członkini Komisji Ekspertów ds. Osób z Niepełnosprawnością przy Rzeczniku Praw Obywatelskich. Współtworzyła i koordynuje pracę Grupy ON Inclusion 14-20, skupiającej pozarządowych i akademickich ekspertów z obszaru problematyki niepełnosprawności. Autorka wielu publikacji i opracowań z zakresu rynku pracy oraz aktywizacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami.

Magdalena Kocejko

Absolwentka psychologii i socjologii w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie. Posiada piętnastoletnie doświadczenie w pracy w organizacjach pozarządowych działających m. in. w obszarze aktywizacji zawodowej, społecznej i obywatelskiej osób z niepełnosprawnościami, gdzie obejmowała stanowiska eksperckie – prowadziła i współprowadziła duże procesy związane z wypracowywaniem innowacyjnych modeli wsparcia, a także współtworzyła szereg rozwiązań mających na celu lepsze włączenie osób z niepełnosprawnościami w rynek pracy. Od 2008 r. zawodowo zajmuje się przede wszystkim ewaluacją działań skierowanych do tej grupy, m.in. ogólnopolskich projektów systemowych i projektów innowacyjnych. Autorka licznych raportów ewaluacyjnych i badawczych. Współpracowniczka wielu organizacji pozarządowych, m.in. Fundacji Aktywizacja, Towarzystwa Pomocy Głuchoniewidomym, Fundacji Eudajmonia, Fundacji Instytut Rozwoju Regionalnego i Polskiej Fundacji Osób Słabosłyszących.

Bartosz Kostecki

Absolwent Wydziału Ekonomii Akademii Ekonomicznej w Krakowie. Od 2003 r. związany zawodowo z programami unijnymi – SPO RZL, ZPORR, PO KL, RPO WP. Od 2010 r. Kierownik Wydziału Integracji Społecznej w Wojewódzkim Urzędzie Pracy w Rzeszowie. Członek Zespołu ds. usług społecznych przy Radzie Pożytku Publicznego. Posiada wieloletnie doświadczenie w zakresie oceny projektów finansowanych z EFS – w obszarach, takich jak: rynek pracy, przedsiębiorczość, integracja społeczna. Organizator wielu imprez charytatywnych. Autor muzyki, perkusista. Na początku 2016 r. ukaże się najnowsza płyta jego zespołu Speculum, nagrana z Tymonem Tymańskim.

Justyna Kosuniak

Absolwentka Wydziału Nauk Ekonomicznych na Uniwersytecie Warszawskim, a także studiów podyplomowych z Metodyki i Psychologii Zarządzania Projektami w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie oraz Rozwoju w dobie globalizacji na Uniwersytecie Warszawskim. Posiada doświadczenie w obszarze public relations oraz społecznej odpowiedzialności biznesu, które zdobywała w sektorze biznesowym oraz organizacjach pozarządowych. Pracowała w firmie w Microsoft, gdzie koordynowała programy społecznego zaangażowania, a także zajmowała się promocją produktów oraz projektów społeczno-edukacyjnych. Współpracowała z międzynarodową organizacją społeczną Ashoka – Innowatorzy dla Dobra Publicznego. Od 2013 r. związana z Fundacją Aktywizacja, gdzie kieruje działem komunikacji i zajmuje się realizacją działań promocyjno-informacyjnych, m.in. w ramach projektów finansowanych z funduszy Unii Europejskiej.

Piotr Kowalski

Absolwent Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego. Specjalista ds. zarządzania projektami. Absolwent Programu Liderzy PAFW. Pracuje dla Polskiego Związku Głuchych. Koordynuje serwis wideotlumacz.pl. Jest autorem i redaktorem wydawnictw dotyczących sytuacji osób głuchych. W latach 2013-2015 członek rady społecznej PFRON, w latach 2004-2006 członek Komitetu Sterującego dla Priorytetu I SPO RZL. Kierował Wydziałem Pozyskiwania Środków w Głównej Kwaterze ZHP. Członek Zarządu Spółdzielni Socjalnej FADO, Prezes Fundacji KSK, Prezes Fundacji Rozwoju Edukacji Głuchych, Przewodniczący Komisji Dialogu Obywatelskiego w Łodzi ds. wdrażania *Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych*. Członek Komisji Ekspertów ds. Osób z Niepełnosprawnościami przy Rzeczniku Praw Obywatelskich. Członek grupy ON Inclusion 14-20.

Dr Paweł Kubicki

Doktor nauk ekonomicznych w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie i absolwent socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, adiunkt w Instytucie Gospodarstwa Społecznego SGH. Specjalizuje się w projektowaniu i realizacji badań społecznych, zarówno o charakterze jakościowym, jak i ilościowym. Współpracownik wielu organizacji pozarządowych działających na rzecz osób starszych i osób z niepełnosprawnościami. Od kilku lat zajmuje się monitoringiem wdrażania postanowień *Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych*. Członek grupy ON Inclusion 14-20.

Joanna Miela

Absolwentka Wydziału Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych Akademii Ekonomicznej w Krakowie. Od ponad 10 lat zajmuje się tematyką funduszy europejskich. Pracownica Departamentu Zarządzania Regionalnym Programem Operacyjnym Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego, wcześniej ponad 5 lat pracowała w Wojewódzkim Urzędzie Pracy w Rzeszowie w Wydziale Integracji Społecznej jako opiekun projektów. W latach 2003-2009 pracownica Urzędu Gminy Przecław, w którym zajmowała stanowisko ds. współpracy z organizacjami pozarządowymi i pozyskiwania środków zewnętrznych. Kilka lat była zaangażowana w jedną z podkarpackich Lokalnych Grup Działania. Zafascynowana ekonomią społeczną.

Dr Katarzyna Roszewska

Doktor nauk prawnych, adiunkt Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, ukończyła aplikację sędziowską, aplikację radcowską. Członek Komisji Ekspertów ds. Osób z Niepełnosprawnością przy Rzeczniku Praw Obywatelskich, członek Zespołu ds. Rozwiązań Systemowych na rzecz Osób Niepełnosprawnych przy Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, członek I Społecznej Rady Konsultacyjnej przy Zarządzie Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Autorka kilkudziesięciu

publikacji z zakresu prawa pracy i zabezpieczenia społecznego, m.in. dotyczących statusu osób niepełnosprawnych oraz ich opiekunów. Wykonuje zawód radcy prawnego. Członek grupy ON Inclusion 14-20.

Karolina Włodarczyk

Absolwentka kierunku Nauki o rodzinie Uniwersytetu Opolskiego, z dziesięcioletnim doświadczeniem zawodowym w sektorze pozarządowym. Od stycznia 2011 r. związana z Fundacją Aktywizacja, obecnie pracuje na stanowisku eksperta ds. rzecznictwa i projektów grantowych. Ma bogate doświadczenie w opracowywaniu oraz koordynacji projektów finansowanych z różnych źródeł, w tym przede wszystkim projektów skierowanych do osób z niepełnosprawnościami. Brała udział w pracach środowiska pozarządowego związanych z programowaniem nowej perspektywy – w obszarze zasad oceny i wyboru projektów.

Dr hab. inż. arch. Marek Wysocki

Pracownik naukowy Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej. Dyrektor Centrum Projektowania Uniwersalnego, pierwszego w Polsce centrum badawczo-rozwojowego realizującego cele wdrażania koncepcji projektowania uniwersalnego w projektowaniu środowiska fizycznego, produktów i usług. Ekspert z zakresu projektowania przestrzeni dostępnej dla osób z niepełnosprawnością i osób starszych. Autor ponad 70 publikacji z zakresu projektowania dla wszystkich oraz ekologii i zrównoważonego rozwoju. Audytor dostępności obiektów i przestrzeni publicznych. Jest pierwszym w Polsce *Access Officerem*, powołanym na to stanowisko w 2014 r. przez samorząd Miasta Gdyni. Twórca programu edukacyjnego „Projektowanie Przestrzeni Wspólnej”, realizowanego od 2004 r. na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej i w miastach województwa pomorskiego. Autor standardów dostępności przestrzeni publicznych dla Miasta Gdańska (2012) i Miasta Gdyni (2013). Członek Komisji Ekspertów ds. Osób z Niepełnosprawnością przy Rzeczniku Praw Obywatelskich. Współpracownik wielu organizacji pozarządowych działających na rzecz osób z niepełnosprawnością, członek grupy ON Inclusion 14-20. Zwolennik konsekwentnego wprowadzenia zapisów *Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych* do polskiego porządku prawnego. Propagator idei równoprawnego dostępu osób z ograniczeniami mobilności i percepcji do przestrzeni publicznej oraz powszechnej edukacji. Od ponad dekady konsekwentny popularyzator idei projektowania uniwersalnego, za co został nagrodzony m.in. w 2013 r. Medalem „Gdynia bez Barier”. Społecznik działający na rzecz środowiska osób z niepełnosprawnością.

Jacek Zadrożny

Absolwent Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego na kierunku Polityka społeczna. Od 1999 r. współpracuje z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych. W latach 2003-2005 pracował w Polskim Związku

Niewidomych, w latach 2006-2012 w Fundacji Instytut Rozwoju Regionalnego, a od 2013 r. związany z Fundacją Vis Maior. Autor licznych publikacji poświęconych dostępności informacji i włączeniu cyfrowemu osób niepełnosprawnych. Koordynator *Społecznego Raportu Alternatywnego z realizacji przez Polskę Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych*. Członek Komisji Ekspertów ds. Osób z Niepełnosprawnością przy Rzeczniku Praw Obywatelskich i Komitetu Monitorującego Program Operacyjny Polska Cyfrowa. Współzałożyciel Forum Dostępnej Cyberprzestrzeni. Członek grupy ON Inclusion 14-20. Właściciel i redaktor serwisu internetowego informaton.pl.

Przemysław Żydok

Absolwent Wydziału Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Posiada siedemnastoletnie doświadczenie w pracy w sektorze pozarządowym. Przez wiele lat związany z Towarzystwem Pomocy Głuchoniewidomym, współpracował z Fundacją Instytut Rozwoju Regionalnego, Polskim Forum Osób Niepełnosprawnych, Fundacją Eudajmonia, Fundacją Imago oraz Ogólnopolską Federacją Organizacji Pozarządowych. Od maja 2013 r. związany z Fundacją Aktywizacja – obecnie pełni w niej funkcję Członka Zarządu i Dyrektora Pionu Badań i Rozwoju. Ma doświadczenie w realizacji projektów oraz kreowaniu systemów zarządzania dla NGO. Ekspert w kilku projektach innowacyjnych PO KL dotyczących tematyki niepełnosprawności oraz współczesnych trendów na rynku pracy. Jeden z założycieli i współkoordynator eksperckiej grupy ON Inclusion 14-20, która od 2013 r. podejmuje skuteczne działania rzecznicze w celu włączenia zapisów *Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych* w główny nurt programowania Europejskich Funduszy Strukturalnych i Inwestycyjnych perspektywy 2014-2020.

LISTA SKRÓTÓW

B+R	– działalność badawcza i rozwojowa
CT	– cel tematyczny
EFRR	– Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
EFS	– Europejski Fundusz Społeczny
EFSI	– Europejskie Fundusze Strukturalne i Inwestycyjne
FS	– Fundusz Spójności
IOK	– instytucja organizująca konkurs
ICT/TIK	– technologie informacyjno-komunikacyjne
IP	– instytucja pośrednicząca
IW	– instytucja wdrażająca
IZ	– instytucja zarządzająca
KM	– komitet monitorujący
KOP	– komisja oceny projektów
KPO	– krajowy program operacyjny
MŚP	– małe i średnie przedsiębiorstwa
PO	– program operacyjny
RPO	– regionalny program operacyjny

SŁOWNIK POJĘĆ

Agenda – *Agenda działań na rzecz równości szans i niedyskryminacji w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020*. Dokument, którego rolą jest zapewnienie, aby wszystkie działania współfinansowane ze środków Funduszy Europejskich były realizowane z zachowaniem zasady równego traktowania i z poszanowaniem prawa do różnorodności wszystkich osób i podmiotów korzystających z tych środków. Głównym celem *Agendy* jest określenie ramowego planu, wskazującego kierunki i zakres działań, jakie będą podejmowane na rzecz podnoszenia świadomości i wiedzy z zakresu równości szans (w tym w szczególności niedyskryminacji osób z niepełnosprawnościami i równości szans kobiet i mężczyzn) wśród podmiotów zaangażowanych w realizację funduszy unijnych.

Beneficjent – podmiot publiczny lub prywatny (w tym organizacja pozarządowa) oraz osoba fizyczna, odpowiedzialne za inicjowanie lub inicjowanie i wdrażanie operacji (projektów); w kontekście programów pomocy państwa beneficjent to podmiot, który otrzymuje pomoc; realizator projektów.

Grupa robocza ds. równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, dla funduszy unijnych 2014-2020 – grupa powołana przez instytucję koordynującą Umowę Partnerstwa (przez ministra właściwego do spraw rozwoju regionalnego), do której zadań na mocy *Agendy* należy:

- a) stworzenie listy sprawdzającej, pozwalającej zweryfikować, czy dana interwencja jest zgodna z zasadą równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
- b) inicjowanie działań promujących zapewnienie dostępności dla osób z niepełnosprawnościami w ramach funduszy europejskich;
- c) wymiana doświadczeń i informacji z zakresu wdrażania zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
- d) wskazanie ewentualnych obszarów w ramach polityki równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, które należy zbadać w przypadku realizowanych ewaluacji;
- e) wypracowywanie podejścia i rozwiązań w stosowaniu zasady w poszczególnych funduszach i typach projektów, w tym np. zastosowanie budżetowania równościowego.

Grupę tworzą przedstawiciele instytucji koordynującej Umowę Partnerstwa, IZ KPO i RPO (po dwóch przedstawicieli każdego RPO – jeden specjalizujący się w tematyce EFS, drugi w tematyce EFRR), przedstawiciel Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania i przedstawiciel Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych oraz przedstawiciele partnerów – zwłaszcza organizacji działających na rzecz osób z niepełnosprawnościami i przeciwdziałania

ich dyskryminacji.

Konwencja ONZ / Konwencja – Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych. Kluczowy dla środowiska osób z niepełnosprawnościami akt prawa międzynarodowego, przyjęty w 2006 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, ratyfikowany przez Unię Europejską 23 grudnia 2010 r., a przez Polskę 6 września 2012 r. Celem *Konwencji* jest ochrona i zapewnienie pełnego i równego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności przez osoby z niepełnosprawnościami, na równi ze wszystkimi innymi obywatelami. Polska zobowiązana jest do wprowadzenia w życie zawartych w *Konwencji* standardów postępowania w celu zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami realizacji ich praw. *Konwencja* stanowi ważny krok społeczności międzynarodowej w kierunku określenia i uznania nowoczesnego podejścia do niepełnosprawności – od stosunku opiekuńczego i charytatywnego do tworzenia społeczeństwa i środowiska otwartego dla wszystkich, włączającego i wyrównującego szanse, opartego na prawach człowieka.

Podwójne podejście (*dual approach*) – oznacza podejście, w ramach którego z jednej strony na poziomie PO są zaplanowane priorytety inwestycyjne, zawierające specjalne działania (*specific actions*) adresowane do osób narażonych na dyskryminację w związku z ich gorszą sytuacją w danym obszarze wsparcia (np. w edukacji, sektorze ochrony zdrowia, B+R – na przykład Priorytet Inwestycyjny 8iv wskazany w Umowie Partnerstwa, dotyczący wyrównywania szans kobiet i mężczyzn na rynku pracy). Z drugiej strony równość szans jest uwzględniana horyzontalnie (*horizontal issues*) na każdym etapie wdrażania PO (programowania, monitorowania, kontroli, ewaluacji, informacji i promocji itd.), w tym również poprzez działania podejmowane w innych priorytetach inwestycyjnych niż te dotyczące równości szans.

Projektodawca/wnioskodawca – podmiot publiczny lub prywatny (w tym organizacja pozarządowa) oraz osoba fizyczna, które planują realizację projektu i składają wniosek o dofinansowanie projektu.

Racjonalne usprawnienia – zdefiniowane w *Konwencji* konieczne i odpowiednie zmiany oraz dostosowania, nienakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, rozpatrywane osobno dla każdego konkretnego przypadku, w celu zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami.

Rozporządzenie ramowe/ogólne – Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z 17 grudnia 2013 r., ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006.

Umowa Partnerstwa – główny dokument strategiczny na poziomie krajowym, określający zakres i sposób interwencji Funduszy Europejskich w nowym okresie programowania 2014-2020. Odnosi się do takich kwestii, jak: zakres wsparcia ze środków europejskich w wybranych obszarach tematycznych, liczba i zakres programów operacyjnych, sposób podziału interwencji pomiędzy programy krajowe i regionalne, zarys systemu wdrażania, sposób uzupełniania się interwencji finansowanych z polityki spójności, wspólnej polityki rolnej oraz wspólnej polityki rybackiej.

Uniwersalne projektowanie – projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania. Uniwersalne projektowanie nie wyklucza możliwości zapewniania dodatkowych udogodnień dla szczególnych grup osób z niepełnosprawnościami, jeżeli jest to potrzebne.

Ustawa wdrożeniowa – *Ustawa z 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014–2020* (Dz.U. 2014, poz. 1146). Kluczowy dokument na poziomie krajowym, określający zasady realizacji polityki spójności w Polsce w perspektywie 2014-2020.

Wspólna Lista Wskaźników Kluczowych 2014-2020 (WLWK 2014) – wspólny dla wszystkich programów operacyjnych na lata 2014-2020 obowiązkowy zestaw kluczowych wskaźników, bezpośrednio wynikających z interwencji i/lub powiązanych z zakresem interwencji podejmowanych w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Społecznego.

Wytyczne – ilekroć w tekście pojawia się określenie *Wytyczne*, należy przez nie rozumieć *Wytyczne w zakresie realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz zasady równości szans kobiet i mężczyzn w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020*. Są to, wydane przez ministra właściwego do spraw rozwoju regionalnego, wytyczne horyzontalne kluczowe dla tematyki omawianej w niniejszym poradniku.

Wytyczne (horyzontalne/programowe) – instrument prawny wprowadzany na mocy tzw. ustawy wdrożeniowej, określający ujednolicone warunki i procedury wdrażania EFSI, skierowane do instytucji uczestniczących w realizacji programów operacyjnych oraz stosowane przez te instytucje – na podstawie właściwego porozumienia, kontraktu terytorialnego albo umowy – a także przez beneficjentów na podstawie umowy o dofinansowanie projektu albo decyzji o dofinansowaniu projektu. **Wytyczne horyzontalne** wydawane są przez ministra właściwego do spraw rozwoju regionalnego w celu zapewnienia jednolitości sposobu realizacji programów operacyjnych, prawidłowości realizacji zadań i obowiązków określonych ustawą wdrożeniową oraz zapewnienia zgodności sposobu realizacji programów operacyjnych z prawem Unii Europejskiej i wymaganiami Komisji Europejskiej. Mogą one dotyczyć wszystkich lub tylko wybranych programów operacyjnych. **Wytyczne programowe** wydawane są przez instytucję zarządzającą krajowym albo regionalnym programem operacyjnym i dotyczą kwestii szczegółowych dla danego programu operacyjnego. Wytyczne programowe muszą być zgodne

z wytycznymi horyzontalnymi, a więc m.in. z *Wytycznymi w zakresie realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz zasady równości szans kobiet i mężczyzn w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020*.

Zasady horyzontalne / polityki horyzontalne – to priorytetowe kierunki rozwoju społecznego i gospodarczego Unii Europejskiej, określone w strategii *Europa 2020*. Każdy projekt, który ma być realizowany z udziałem Funduszy Europejskich, musi być zgodny z trzema podstawowymi politykami: zrównoważonego rozwoju, równości szans oraz społeczeństwa informacyjnego. Równość szans obejmuje m.in. zasadę równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami (zasadę dostępności).

Zasada równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami / zasada dostępności – umożliwienie wszystkim osobom (bez względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę lub pochodzenie etniczne, wyznawaną religię, światopogląd, orientację seksualną) sprawiedliwego, pełnego uczestnictwa we wszystkich dziedzinach życia, na jednakowych zasadach. W perspektywie finansowej 2014-2020 położono szczególny nacisk na dostępność interwencji dla osób z różnymi niepełnosprawnościami, dlatego czasem w skrócie zasada ta jest określana jako zasada dostępności.

BIBLIOGRAFIA

Agenda działań na rzecz równości szans i niedyskryminacji w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020, źródło: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/agenda-dzialan-na-rzecz-rownosci-szans-i-niedyskryminacji-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2014-2020/> (dostęp: 06.11.2015).

BBC, Mobile Accessibility Standards and Guidelines v1.0, źródło: http://www.bbc.co.uk/guidelines/futuremedia/accessibility/mobile_access.shtml. (dostęp 31.07.2015).

Budny J., Dostosowanie budynków użyteczności publicznej – teoria i narzędzia, Warszawa 2009, źródło: http://www.niepelnosprawni.pl/files/www.niepelnosprawni.pl/public/rozne_pliki/dostowanie_budynkow_2009.pdf (dostęp: 16.11.2015).

Dębski J., 25 zaleceń dla redaktorów serwisów internetowych, źródło: <http://dostepnestrony.pl/artykul/25-zalecen-dla-redaktorow-serwisow-internetowych/> (dostęp: 12.11.2015).

Dunaj M. Model edukacji dwujęzycznej, źródło: http://www.pzg.lodz.pl/edukacja/pliki/model_edukacji_dwujezycznej.pdf (dostęp: 16.11.2015).

Dyrektywa 2001/85/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 20 listopada 2001 r., odnosząca się do przepisów szczególnych dotyczących pojazdów wykorzystywanych do przewozu pasażerów i mających więcej niż osiem siedzeń poza siedzeniem kierowcy, oraz zmieniająca dyrektywy 70/156/EWG i 97/27/WE, źródło: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32001L0085> (dostęp: 17.11.2015).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/57/WE z 17 czerwca 2008 r. w sprawie interoperacyjności systemu kolei we Wspólnocie, źródło: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:02008L0057-20150101> (dostęp: 17.11.2015).

Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010-2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier, źródło: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:PL:PDF> (dostęp 13.11.2015).

Ewaluacja. Poradnik dla pracowników administracji publicznej. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012, źródło: http://www.ewaluacja.gov.pl/Poradnik_ewaluacji/Documents/Poradnik_ewaluacji.pdf (dostęp: 17.11.2015).

From Exclusion to Equality. Realizing the rights of persons with disabilities. Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol, Geneve 2007, s. 12-13, źródło: <http://www.un.org/disabilities/documents/toolaction/ipuhb.pdf> (dostęp: 06.11.2015).

Fundacja Aktywizacja, Dostępność Funduszy Europejskich 2014-2020 dla osób z niepełnościami w praktyce, Warszawa 2015, źródło: <http://www.aktywizacja.org.pl/aktualnosc-i/3448-publicacja-dostepnosc-funduszy-europejskich-2014-2020-dla-osob-z-niepelnosprawnosciami-w-praktyce> (dostęp: 13.11.2015).

Fundacja Imago, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Jestem mamą. Nie rehabilitantką. Jestem tatą. Nie terapeutą. Informator dla rodziców dzieci z niepełnościami, Kraków 2015, źródło: <http://www.pomocdlarodzicow.pl/component/phocadownload/category/2> (dostęp: 13.11.2015).

Fundacja Kultury bez Barrier, Audiodeskrypcja – zasady tworzenia, źródło: <http://dzieciom.pl/wp-content/uploads/2012/09/Audiodeskrypcja-zasady-tworzenia.pdf>. (dostęp 31.07.2015).

Fundacja Kultury bez Barrier, Napisy dla niesłyszących – zasady tworzenia, źródło: <http://dzieciom.pl/wp-content/uploads/2012/09/Napisy-dla-nieslyszacych-zasady-tworzenia.pdf>. (Dostęp 31.07.2015).

Grupa ON Inclusion 14-20, Propozycje systemowych rozwiązań gwarantujących dostępność Funduszy polityki spójności 2014-2020 dla osób z niepełnościami, źródło: http://www.aktywizacja.org.pl/images/Badania_i_analzy/Dostepnosc_Funduszy_UE_dla_ON_propozycje_wytycznych_wersja1_1.pdf (dostęp: 12.11.2015).

Kasperkowiak M, Szczygielska M, Trzeciakiewicz M, Dostępne wydarzenia w praktyce, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2015, źródło: <http://www.fdc.org.pl/gallery/DOST%C4%98PNE-WYDARZENIA-W-PRAKTYCE.pdf>, (dostęp: 31.07.2015).

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z 15 listopada 2010 r. – Europejska strategia w sprawie niepełności na lata 2010-2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier COM(2010) 636, wersja ostateczna, źródło: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex:52010DC0636> (dostęp: 06.11.2015).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 z późn. zm.), źródło: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970780483> (dostęp: 13.11.2015).

Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych z 13 grudnia 2006 r., ratyfikowana przez Polskę 6 września 2012 r. (Dz.U. z 2012 r., poz. 1169), źródło: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120001169> (dostęp: 13.11.2015).

Kotyniewicz K., Kowalski P., Sacha A., Kiedy stosować napisy, a kiedy język migowy? Głusi i słabosłyszący odbiorcy internetu, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2015, źródło: <http://www.fdc.org.pl/gallery/Kiedy-stosowa%C4%87-napisy-a-kiedy-j%C4%99zyk-migowy.pdf> (dostęp: 31.07.2015).

Kowalski. K., Planowanie dostępności – prawo w praktyce, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji Warszawa 2011, źródło: http://www.niepelnosprawni.pl/files/www.niepelnosprawni.pl/public/biblioteczka/planowanie_dostepnosci.pdf (dostęp: 16.11.2015).

Kowalski K., Projektowanie bez barier – wytyczne, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa 2008, źródło: http://www.niepelnosprawni.pl/files/www.niepelnosprawni.pl/public/pliki_do_pobrania/projektowanie_zus.pdf (dostęp: 16.11.2015).

Krajowa Polityka Miejska 2023 z 20 października 2015 r., źródło: https://www.mir.gov.pl/media/10252/Krajowa_Polityka_Miejska_20-10-2015.pdf (dostęp: 27.10.2015).

Kozłowski G, Laskowski M, Marciniak M, Szymańska B, Ślusarczyk C, Witek P, Zadrozny J, Zaniewska M, Żaczkiewicz M, E-podręcznik dla wszystkich, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2013, źródło: <http://www.fdc.org.pl/poradnik-tworzenia-dostepnych-e-materialow-edukacyjnych/>, (dostęp: 31.07.2015).

Ministerstwo Edukacji Narodowej, Edukacja włączająca uczniów niepełnosprawnych. Materiały adresowane do dyrektorów przedszkoli i szkół, kadry pedagogicznej, rodziców oraz organów prowadzących przedszkola i szkoły ogólnodostępne, Warszawa 2014, źródło: http://men.gov.pl/wp-content/uploads/2014/07/edukacja_wlaczajaca_uczniow_niepelnosprawnych1.pdf (dostęp: 13.11.2015).

Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Instrumenty finansowe w programach operacyjnych na lata 2014-2020, Rynia 2014, s. 5, źródło: <http://ksfp.org.pl/wp-content/uploads/2011/10/Instrumenty-finansowe-w-programach-operacyjnych-na-lata-2013-2020.pdf> (dostęp: 20.10.2015).

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Krajowy Plan Działań na rzecz Zatrudnienia na lata 2015-2017 (KPDZ/2015-2017) (Projekt), Warszawa 2014, s. 16, źródło: <https://www.mpips.gov.pl/bip/projekty-aktow-prawnych/projekty-programow-i-inne/rajowegolanuziaanarzechatrudnienia-nalata2015-2017/> (dostęp: 20.10.2015).

Mrugańska K., Wstęp (w:) Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2008, s. 6-7, źródło: http://www.firr.org.pl/uploads/PUB/Czarna_ksiega_www.pdf (dostęp 13.11.2015).

Mrzygłocka-Chojnacka J., Kocejko M., Raport z badania ewaluacyjnego ex-post. „Wsparcie osób głuchoniewidomych na rynku pracy II – Weź sprawy w swoje ręce”, Warszawa 2012, źródło: www.pfron.org.pl/download/1/2489/rexpost_OGN.pdf (dostęp: 25.11.2015).

Niepelnosprawnik – baza informacji o dostępności budynków i instytucji, źródło: <http://www.niepelnosprawnik.eu/> (dostęp: 16.11.2015).

Piwowońska J. [red.], Kiedy stosować napisy a kiedy język migowy? Głusi i słabosłyszący odbiorcy Internetu, Kraków 2015, źródło: <http://www.fdc.org.pl/gallery/Kiedy-stosowa%C4%87-napisy-a-kiedy-j%C4%99zyk-migowy1.pdf> (dostęp: 16.11.2015).

Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020. Umowa Partnerstwa, źródło: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/umowa-partnerstwa/> (dostęp: 06.11.2015).

Rozporządzenie Komisji (UE) nr 1300/2014 z 18 listopada 2014 r. w sprawie technicznych specyfikacji interoperacyjności odnoszących się do dostępności systemu kolei Unii dla osób niepełnosprawnych i osób o ograniczonej możliwości poruszania się, źródło: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32014R1300> (dostęp: 17.11.2015).

Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. 2002 nr 75, poz. 690, z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 15 listopada 2007 r. w sprawie turnusów rehabilitacyjnych (Dz.U. nr 230, poz. 1694).

Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z 2 marca 1999 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie (Dz.U. 1999 nr 43, poz. 430).

Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z 30 maja 2000 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogowe obiekty inżynierskie i ich usytuowanie (Dz.U. 2000 nr 63, poz. 735).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z 17 grudnia 2013 r., ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 oraz rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1304/2013 z 17 grudnia 2013 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Społecznego i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1081/2006, (szczególnie istotne w temacie niepełnosprawności: zał. 1 Wspólne ramy strategiczne – pkt 5.4 Dostępność, zał. 11 Warunki wstępne, cz. II Ogólne warunki wstępne – pkt 3 Niepełnosprawność), źródło: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32013R1303> (dostęp: 06.11.2015).

Rozporządzenie Rady Ministrów z 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych (Dz.U. 2012, poz. 526), źródło: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120000526> (dostęp: 16.11.2015).

Społeczny Raport Alternatywny z realizacji Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami w Polsce, źródło: <http://konwencja.org/cal-tresc-raportu/> (dostęp: 6.11.2015).

Sprawozdanie Rządu z działań podjętych w celu wprowadzenia w życie postanowień Konwencji, źródło: <http://www.mpips.gov.pl/spoleczne-prawa-czlowieka/organizacja-narodow-zjednoczonych/konwencja-o-prawach-osob-niepelnosprawnych/test/> (dostęp: 6.11.2015).

Sprawozdanie Rzecznika Praw Obywatelskich jako niezależnego organu do spraw popierania, ochrony i monitorowania wdrażania Konwencji na podstawie przepisu art. 33 ust. 2 tej Konwencji, Warszawa 2015, źródło: www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Sprawozdanie%20KPON%202015.pdf (dostęp: 6.11.2015).

Standard minimum dostępności, opracowany w projekcie „Inwestycje dla wszystkich?“, źródło: www.inwestycjedlawnaszyskich.pl (dostęp: 16.11.2015).

Szarfenberg R., Osoby niepełnosprawne, (w:) R. Szarfenberg (red.), Krajowy Raport Badawczy. Pomoc i integracja społeczna wobec wybranych grup – diagnoza standaryzacji usług i modeli instytucji, Wrzos, Warszawa 2011, s. 99-152, źródło: http://www.wrzos.org.pl/projekt1.18/download/KRB_wersja%20ostateczna.pdf (dostęp: 12.08.2015).

Traktat o Unii Europejskiej, źródło: http://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article&id=14803&Itemid=945 (dostęp: 13.11.2015).

Trener Pracy jako sposób na zwiększenie zatrudnienia osób niepełnosprawnych – strona internetowa projektu, źródło: <http://www.trenerpracy.eu> (dostęp: 17.10.2015).

Ustawa z 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. nr 231, poz. 1375 ze zm.), źródło: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20112311375> (dostęp: 13.11.2015).

Ustawa z 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz.U. z 2011 r. nr 209, poz. 1243), źródło: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20112091243> (dostęp: 16.11.2015).

Ustawa z 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym (tekst jednolity, Dz.U. z 2012 r., poz. 1137 ze zm.), źródło: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120001137> (dostęp: 16.11.2015).

Ustawa z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997 nr 123, poz. 776 ze zm.), źródło: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19971230776> (dostęp: 13.11.2015).

Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity, Dz.U. z 10.02.2015 r., poz. 199), źródło: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20150000199> (dostęp: 16.11.2015).

Ustawa z 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania, źródło: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20102541700>

(dostęp: 13.11.2015).

Ustawa z 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 1994 nr 89, poz. 414), źródło: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19940890414> (dostęp: 16.11.2015).

Ustawa z 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. 2015, poz. 1777), źródło: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20150001777> (dostęp: 16.11.2015).

Wysocki M., Projektowanie otoczenia dla osób niewidomych. Pozawzrokowa percepcja przestrzeni, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2010.

Wysocki M., Przestrzeń publiczna przyjazna seniorom, Rzecznik Praw Obywatelskich, Warszawa 2015, źródło: https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Poradnik_Przestrzen_publiczna_przyjazna_seniorom_2015.pdf (dostęp: 2.12.2015).

Wysocki M., Zapewnianie dostępności poprzez projektowanie uniwersalne, [w:] Dostępność Funduszy Europejskich 2014-2020 dla osób z niepełnosprawnościami w praktyce, Fundacja Aktywizacja, Warszawa 2015, s. 34-43, źródło: <http://www.aktywizacja.org.pl/aktualnosci/34-48-publickacja-dostepnosc-funduszy-europejskich-2014-2020-dla-osob-z-niepelnosprawnosciam-i-w-praktyce> (dostęp: 25.10.2015).

Wytyczne dla dostępności treści internetowych 2.0 (WCAG 2.0), źródło: <http://www.fdc.org.pl/wcag2/> (dostęp: 12.11.2015).

Wytyczne w zakresie ewaluacji polityki spójności na lata 2014-2020, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa 2014, źródło: https://www.mir.gov.pl/media/9318/wytyczne_090915_final.pdf (dostęp: 17.11.2015).

Wytyczne w zakresie kontroli realizacji programów operacyjnych na lata 2014-2020, źródło: https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/4625/Wytyczne_w_zakresie_kontroli_2014_2020_zatwierdzone_01062015.pdf (dostęp: 16.11.2015).

Wytyczne w zakresie monitorowania postępu rzeczowego realizacji programów operacyjnych na lata 2014-2020, źródło: https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/2273/wytyczne_nr_13_220415.pdf (dostęp: 16.11.2015).

Wytyczne w zakresie realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz zasady równości szans kobiet i mężczyzn w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020, źródło: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/wytyczne-w-zakresie-realizacji-zasady-rownosci-szans-i-niedyskryminacji-oraz-zasady-rownosci-szans/> (dostęp: 06.11.2015).

Zadrożny J, Dostępność stron internetowych – wyjaśnienie istoty problemu i opis wymagań. Dostępność stron internetowych wybranych jednostek samorządu terytorialnego na Mazowszu, Federacja Mazowia, Warszawa 2013, źródło: http://www.mazowia.org.pl/files/dostepnosc_wcag2_x2k2.0_j.zadrozny_mazowia.pdf (dostęp: 31.07.2015).

Zalecenie nr Rec (2006)5 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich, Plan działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie: podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie w latach 2006-2015, źródło: [www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Rec\(2006\)5%20Poland.doc](http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Rec(2006)5%20Poland.doc)źródło: (dostęp: 06.11.2015).

Zarządzenie Prezydenta Miasta Gdyni nr 10740/13/VI/U z 17 maja 2013 r. w sprawie wdrażania Standardów Dostępności Miasta Gdyni, źródło: <http://www.zdiz.gdynia.pl/dokumenty/ud/standardy.pdf> (dostęp: 30.08.2015).

ZAŁĄCZNIKI – LISTY SPRAWDZAJĄCE

Załącznik 1

LISTA SPRAWDZAJĄCA: DOSTĘPNOŚĆ I OTWARTOŚĆ PROJEKTU DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

Wskazania dla projektodawców pozwalające sprawdzić i dokonać oceny dostępności projektu na etapie weryfikacji wniosku projektowego.

Rekrutacja i promocja projektu w zakresie wsparcia rekrutacji

Działania rekrutacyjne mają kluczowe znaczenie dla dostosowania projektu do potrzeb uczestników z niepełnosprawnościami bez względu na to, czy projekt jest dedykowany osobom z niepełnosprawnościami, czy zakłada się w nim udział tych osób, czy też nie zakłada się, ale ich udział w projekcie będzie możliwy. Podczas planowania rekrutacji należy zweryfikować:

Czy zdiagnozowane zostały bariery uniemożliwiające/utrudniające osobom z niepełnosprawnościami udział w projekcie i czy zaplanowano sposoby/metody ich niwelowania?	☐ TAK	☐ NIE
Czy materiały informacyjne, promocyjne i rekrutacyjne zostały opracowane w dostępnym formacie (m.in. zgodność ze standardem WCAG 2.0, tekst łatwy do czytania)?	☐ TAK	☐ NIE
Czy materiały informacyjne, promocyjne i informacyjne zostały zamieszczone w miejscach umożliwiających osobom z różnymi niepełnosprawnościami dotarcie do informacji o projekcie?	☐ TAK	☐ NIE
Czy o realizacji projektu poinformowano organizacje i instytucje działające na rzecz osób niepełnosprawnych – potencjalnych uczestników projektu?	☐ TAK	☐ NIE
Czy strona internetowa projektodawcy/projektu, na której można znaleźć informacje o projekcie, jest zgodna ze standardem WCAG 2.0 na poziomie co najmniej AA?	☐ TAK	☐ NIE
Czy spotkania rekrutacyjne będą realizowane w miejscach dostępnych dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności? (zob. również lista sprawdzająca – załącznik 6)	☐ TAK	☐ NIE
Czy w formularzach zgłoszeniowych na spotkania rekrutacyjne znajduje się pytanie o specjalne potrzeby wynikające z niepełnosprawności?	☐ TAK	☐ NIE
Czy w ankietach/formularzach rekrutacyjnych znajduje się pytanie o specjalne potrzeby wynikające z niepełnosprawności?	☐ TAK	☐ NIE
Czy informacje zbierane od uczestników projektu na etapie rekrutacji pozwolą na dostosowanie wsparcia do potrzeb uczestników z niepełnosprawnościami?	☐ TAK	☐ NIE

Harmonogram projektu

Harmonogram projektu powinien zostać zaplanowany z uwzględnieniem potrzeb niepełnosprawnych uczestników projektu. Podczas jego tworzenia należy zweryfikować:

Czy czas trwania poszczególnych etapów projektu jest dostosowany do potrzeb uczestników z niepełnosprawnościami (np. odpowiedni czas trwania szkoleń, często dłuższy niż w przypadku osób sprawnych, odpowiednia ilość wsparcia doradczego)?	☐ TAK	☐ NIE
Czy w harmonogramie realizacji projektu uwzględniono możliwość wygospodarowania czasu na pozyskanie dodatkowych środków umożliwiających zastosowanie mechanizmu racjonalnych usprawnień (w przypadku projektów, które nie są dedykowane osobom z niepełnosprawnościami i w których na etapie planowania nie zakłada się ich udziału)?	☐ TAK	☐ NIE

Zadania w projekcie

Wszystkie zadania w projekcie powinny być dostosowane do indywidualnych potrzeb niepełnosprawnych uczestników. Podczas ich planowania należy zweryfikować:

Czy liczba godzin wsparcia została dostosowana do potrzeb osób z niepełnosprawnościami?	☐ TAK	☐ NIE
Czy wsparcie w projekcie będzie realizowane w miejscach dostępnych dla osób z niepełnosprawnościami (w przypadku projektów dedykowanych osobom z niepełnosprawnościami i projektów, w których zakłada się ich udział)?	☐ TAK	☐ NIE
Czy projektodawca będzie miał możliwość dostosowania miejsca realizacji wsparcia do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (w przypadku projektów, w których na etapie planowania nie zakłada się udziału osób z niepełnosprawnościami)?	☐ TAK	☐ NIE
Czy materiały dla uczestników projektu będą dostępne dla osób z niepełnosprawnościami?	☐ TAK	☐ NIE
Czy w zadaniach w projekcie przewidziano wsparcie ukierunkowane na wyrównywanie szans osób z niepełnosprawnościami (np. trener pracy)?	☐ TAK	☐ NIE
Czy produkty projektu będą zgodne z zasadą uniwersalnego projektowania?	☐ TAK	☐ NIE

Ewaluacja

Przygotowanie projektu realizującego zasadę równości szans i niedyskryminacji oraz dostępności dla osób z niepełnosprawnościami wymaga zaplanowania równościowej ewaluacji. Dlatego też na etapie tworzenia projektu wnioskodawca powinien zweryfikować:

Czy projektodawca jest w posiadaniu informacji dotyczących sytuacji wyjściowej niepełnosprawnych uczestników projektu w danym obszarze problemowym?	☐ TAK	☐ NIE
---	------------------------------	------------------------------

Czy określono wskaźnik rezultatu odnoszący się do zmiany, która nastąpi w sytuacji osób z niepełnosprawnościami w wyniku realizacji projektu?	☐ TAK	☐ NIE
Czy zaplanowane działania ewaluacyjne pozwolą na określenie zmiany, która nastąpi w sytuacji osób z niepełnosprawnościami w wyniku realizacji projektu?	☐ TAK	☐ NIE
Czy materiały/dokumenty stanowiące podstawę ewaluacji będą dostępne dla osób z różnymi niepełnosprawnościami?	☐ TAK	☐ NIE

Zarządzanie projektem

Planując działania związane z zarządzaniem projektem, wnioskodawca powinien zweryfikować:

Czy przewidziano działania ukierunkowane na zapoznanie personelu projektu z zasadą równości szans i niedyskryminacji osób z niepełnosprawnościami?	☐ TAK	☐ NIE
Czy zaplanowano, że w ramach personelu projektu zatrudniona zostanie osoba z niepełnosprawnościami (pożądany efekt)?	☐ TAK	☐ NIE
Czy organizacja działań zespołu projektowego umożliwi pracę w nim osobom z niepełnosprawnościami (np. elastyczne formy lub godziny pracy)?	☐ TAK	☐ NIE

Budżet projektu

Planując budżet projektu, wnioskodawca powinien zweryfikować:

Czy w celu zapewnienia dostępności projektu dla osób z niepełnosprawnościami zaplanowano w budżecie koszty racjonalnych usprawnień (w przypadku projektów dedykowanych osobom z niepełnosprawnościami oraz projektów zakładających ich udział)?	☐ TAK	☐ NIE
Czy koszty związane ze wsparciem świadczonym w projekcie zaplanowano w sposób uwzględniający potrzeby osób z niepełnosprawnościami (np. koszt wynajmu sali szkoleniowej w pełni dostępnej dla osób z niepełnosprawnościami jest zazwyczaj wyższy niż wynajęcia sali, która nie jest dostępna)?	☐ TAK	☐ NIE

Upowszechnianie projektu

Jednym z elementów wielu projektów, szczególnie innowacyjnych, jest ich upowszechnianie.

Planując działania upowszechniające, wnioskodawca powinien zweryfikować:

Czy konferencje (bądź też inne formy upowszechniania projektu) będą dostępne dla osób z niepełnosprawnościami (np. dostępność miejsca wydarzenia, pytanie dotyczące specjalnych potrzeb wynikających z niepełnosprawności w formularzach/ankietach zgłoszeniowych na konferencje, zapewnienie tłumacza języka migowego, zapewnienie audiodeskrypcji)?	☐ TAK	☐ NIE
---	------------------------------	------------------------------

Czy materiały upowszechniające projekt zostaną opracowane w formacie dostępnym dla osób z różnymi niepełnosprawnościami (np. zgodność ze standardem WCAG 2.0, tekst łatwy do czytania)?	☐ TAK	☐ NIE
---	------------------------------	------------------------------

LISTA SPRAWDZAJĄCA: ORGANIZACJA WYDARZEŃ ZGODNYCH Z ZASADAMI DOSTĘPNOŚCI

Narzędzie do planowania i realizacji dostępnych konferencji, spotkań informacyjno-promocyjnych i innych wydarzeń.

Miejsce

Obiekt, w którym organizowane jest wydarzenie, powinien znajdować się w miejscu dostępnym architektonicznie oraz być dostosowany do potrzeb osób z niepełnosprawnością:

Łatwy i wygodny dojazd komunikacją miejską.	☐ TAK	☐ NIE
Łatwa droga prowadząca od przystanków komunikacji miejskiej – brak krawężników, schodów.	☐ TAK	☐ NIE
Dostępne wejście do budynku, znajdujące się na poziomie chodnika lub posiadające podjazd (który powinien mieć odpowiednie nachylenie – maksymalnie 6-15%, w zależności od wysokości pokonywanych różnic w terenie) albo windę (której drzwi nie mogą być węższe niż 90 cm).	☐ TAK	☐ NIE
Odpowiednia szerokość wejść do budynku oraz do sal konferencyjnych (minimum 90 cm).	☐ TAK	☐ NIE
Odpowiednia szerokość korytarzy, umożliwiająca obrócenie się osobie poruszającej się na wózku inwalidzkim (minimum 150 cm).	☐ TAK	☐ NIE
Brak progów (powyżej 2 cm) na korytarzach oraz innych wystających obiektów utrudniających poruszanie się.	☐ TAK	☐ NIE
Toaleta przystosowana do potrzeb osób z niepełnosprawnością, posiadająca uchwyty po obu stronach muszli toaletowej (w tym co najmniej jeden składany) oraz przestrzeń do przesiadania się obok niej. Miska ustępowa powinna być zamontowana na wysokości 40-48 cm. W toalecie powinna znajdować się przestrzeń umożliwiająca podjazd pod umywalkę, mydło i lustro zawieszane na odpowiedniej wysokości oraz dostępną instalację alarmową.	☐ TAK	☐ NIE
Miejsca parkingowe przystosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnością, odpowiednio oznakowane i umożliwiające bezpośredni dostęp na ciąg pieszy prowadzący do wejścia do obiektu konferencyjnego. Zalecana odległość to maks. 10 metrów od głównego wejścia.	☐ TAK	☐ NIE
Brak sceny w sali konferencyjnej lub zapewnienie odpowiedniego podjazdu, jeśli jednym z prelegentów jest osoba mająca trudności w poruszaniu się.	☐ TAK	☐ NIE

Logistyka

Zarówno przed wydarzeniem, jak i jego trakcie należy zapewnić odpowiednie warunki

oraz wsparcie dla uczestników i prelegentów:

Zapewnienie, w razie potrzeby, dojazdu na wydarzenie osobom z niepełnosprawnością, w tym sfinansowanie transportu specjalistycznego.	☐ TAK	☐ NIE
Zapewnienie miejsc parkingowych dla niepełnosprawnych uczestników wydarzenia.	☐ TAK	☐ NIE
Odpowiednie ustawienie krzeseł w sali konferencyjnej w sposób zapewniający łatwe poruszanie się osobom na wózkach inwalidzkich (odpowiednia szerokość alejek) oraz podjechania wózkiem do ciągu krzeseł, tak aby uczestnicy mieli swobodę wyboru miejsca według swojego uznania.	☐ TAK	☐ NIE
Zapewnienie dostępu do sceny/podestu dla prelegentów i panelistów z dysfunkcją ruchu (zapewnienie podjazdu lub całkowite zrezygnowanie ze sceny).	☐ TAK	☐ NIE
Sprawdzenie, czy mównica lub pulpit ma regulowaną wysokość, tak aby nie dyskryminowały np. osób poruszających się na wózkach inwalidzkich lub osób o szczególnie niskim wzroście. W przypadku gdy nie ma możliwości regulowania wysokości mównicy lub pulpitu, powinno się z nich zrezygnować lub zapewnić alternatywny sposób korzystania z mikrofonu.	☐ TAK	☐ NIE
Zapewnienie obniżonych stołów cateringowych dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich – w przypadku gdy występują wysokie stoliki koktajlowe, z których można korzystać, stojąc. Zapewnienie krzeseł umożliwiających łatwiejsze spożycie posiłku osobom z ograniczoną mobilnością ruchową.	☐ TAK	☐ NIE
Przygotowanie oznakowania drogi do sali, w której odbywa się spotkanie – należy pamiętać o wielkości informacji, wielkości i rodzaju czcionki.	☐ TAK	☐ NIE

Komunikacja oraz zapraszanie uczestników

Komunikacja z uczestnikami jest bardzo ważnym elementem organizacji każdego wydarzenia. Zaproszenia wysyłane do uczestników powinny być dostępne dla osób z różnymi niepełnosprawnościami, proces rejestracji na wydarzenie nieskomplikowany, a informacje na temat spotkania napisane językiem łatwym i przystępnym dla odbiorców o różnorodnych potrzebach:

Zaproszenie w wersji elektronicznej najlepiej przygotować w formie tekstowej, która będzie dostępna dla osób z dysfunkcją wzroku.	☐ TAK	☐ NIE
Najważniejsze informacje powinny być precyzyjnie opisane, m.in. link do rejestracji i strony internetowej.	☐ TAK	☐ NIE
Organizator powinien zapewnić różne formy kontaktu dla uczestników wydarzenia, takie jak: numer telefonu (który umożliwi komunikację osobom z dysfunkcjami wzroku) lub adres e-mail (który umożliwi komunikację osobom z dysfunkcjami słuchu i mowy).	☐ TAK	☐ NIE
Grafika znajdująca się w zaproszeniach powinna być opisana za pomocą tekstu alternatywnego.	☐ TAK	☐ NIE

Formularz rejestracyjny powinien być dostosowany i dostępny dla osób z różnymi dysfunkcjami. Dobrze sprawdza się elektroniczna forma rejestracji.	☐ TAK	☐ NIE
Formularz rejestracyjny w wersji elektronicznej powinien być klarowny i dostępny – zgodnie z zasadami dostępności serwisów internetowych i aplikacji.	☐ TAK	☐ NIE
W formularzu rejestracyjnym powinno znaleźć się pytanie dotyczące potrzeb osób z niepełnosprawnością, np. w postaci listy do wyboru, dotyczące zapewnienia przez organizatorów tłumacza polskiego języka migowego, powiększonego tekstu w materiałach konferencyjnych, pętli indukcyjnej, pomocy w dotarciu na spotkanie.	☐ TAK	☐ NIE

Materiały konferencyjne

Materiały konferencyjne przekazywane uczestnikom wydarzenia również powinny spełniać zasady dostępności, zarówno w przypadku materiałów drukowanych, jak i wersji elektronicznej:

Informacje powinny być napisane łatwym językiem zrozumiałym dla różnych odbiorców.	☐ TAK	☐ NIE
Grafiki, zdjęcia czy wykresy powinny zawierać opisy.	☐ TAK	☐ NIE
W materiałach powinny być używane czcionki dostępne, tzw. bezszeryfowe, na przykład Calibri, Arial.	☐ TAK	☐ NIE
We wszelkich materiałach (drukowanych, prezentacjach multimedialnych i innych) należy pamiętać o zachowaniu odpowiedniego kontrastu tekstu i grafik do tła.	☐ TAK	☐ NIE
Prezentacje powinny być przygotowane zgodnie z zasadami dostępności, m.in. odpowiedni rodzaj i wielkość czcionki, zachowany kontrast tekstu i tła, wolno zmieniające się slajdy, bez dodatkowych efektów wizualnych itd.	☐ TAK	☐ NIE
Prezentacje powinny być również opracowane w formie tekstowej i udostępnione uczestnikom wydarzenia.	☐ TAK	☐ NIE
Materiały wideo prezentowane podczas wydarzeń powinny być opatrzone napisami.	☐ TAK	☐ NIE

Techniczna obsługa wydarzenia

Aby zapewnić uczestnikom odpowiedni dostęp i odbiór informacji, warto skorzystać z dostępnych narzędzi technologicznych:

Zapewnienie systemu wspomaganie słuchu – pętli indukcyjnej oraz systemu FM (naszyjna pętla indukcyjna i odbiornik przesyłający sygnał do aparatu słuchowego) dla osób słabosłyszących – oraz widoczne oznakowanie obszaru w sali, w której urządzenie się znajduje.	☐ TAK	☐ NIE
Zaangażowanie tłumacza języka migowego, siedzącego w dobrze oświetlonym i widocznym dla wszystkich uczestników spotkania miejscu.	☐ TAK	☐ NIE
Zapewnienie odpowiedniego oświetlenia prelegentów i panelistów.	☐ TAK	☐ NIE
Zapewnienie odpowiedniej liczby mikrofonów, by wszyscy uczestnicy spotkania mieli możliwość wzięcia udziału w dyskusji.	☐ TAK	☐ NIE

Zaangażowanie, w miarę zapotrzebowania uczestników, większej liczby asystentów osób z niepełnosprawnościami.	☐ TAK	☐ NIE
--	------------------------------	------------------------------

LISTA SPRAWDZAJĄCA: BUDUJĘ SYSTEM TELEINFORMATYCZNY

Lista sprawdzająca ma za zadanie pomóc podmiotom realizującym projekt informatyczny w pełnym wdrożeniu dostępności. Przez system teleinformatyczny rozumiany jest tu serwis internetowy, w tym portal, aplikacja webowa, aplikacja komputerowa lub mobilna, platforma e-learningowa i treści w niej zawarte oraz inne systemy. Stosując pojęcie zgodności ze specyfikacją WCAG 2.0 na poziomie AA, należy rozumieć je wprost lub w postaci ograniczonej przez załącznik nr 4 do Rozporządzenia Rady Ministrów z 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych. Różnica polega na usunięciu kryterium sukcesu 1.2.4 (napisy w transmisjach na żywo) i 1.2.5 (audiodeskrypcja w nagraniach).

Dostępność jest wdrażana od samego początku realizacji projektu jako jego istotny obszar.	☐ TAK	☐ NIE
W projekcie uczestniczy osoba będąca specjalistą w zakresie dostępności.	☐ TAK	☐ NIE
Przy projektowaniu architektury systemu teleinformatycznego stosowane są standardy dostępności, przede wszystkim Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0. Docelowo ustalony jest poziom AA.	☐ TAK	☐ NIE
Dostępność jest wdrażana w interfejsach użytkownika – zewnętrznym i wewnętrznym – oraz w edytorach treści i API.	☐ TAK	☐ NIE
Procedury testowania systemu teleinformatycznego uwzględniają zasady dostępności.	☐ TAK	☐ NIE
W testach <i>user experience</i> (UX) biorą udział użytkownicy z niepełnosprawnościami, w tym przede wszystkim osoba: niewidoma, słabowidząca, głucha i o obniżonej normie intelektualnej.	☐ TAK	☐ NIE
Przed ostatecznym udostępnieniem systemu teleinformatycznego przeprowadzony został zewnętrzny audyt dostępności przynajmniej interfejsu zewnętrznego.	☐ TAK	☐ NIE
System zawiera deklarację dostępności oraz mechanizm zgłaszania błędów dostępności.	☐ TAK	☐ NIE
Osoby umieszczające treści w systemie (teksty, multimedia, dokumenty) zostały przeszkolone w zakresie dostępności i zapewniono im odpowiednie narzędzia i materiały pomocnicze.	☐ TAK	☐ NIE
W cyklu życia produktu przewidziano okresowe sprawdzanie dostępności systemu teleinformatycznego i odpowiednie poprawki.	☐ TAK	☐ NIE

LISTA SPRAWDZAJĄCA: ZAMAWIAM DOSTĘPNE NARZĘDZIE TELEINFORMATYCZNE

Lista ma pomóc osobom zamawiającym system teleinformatyczny i inne materiały elektroniczne w doprowadzeniu do zakupu produktów w pełni dostępnych dla osób z niepełnosprawnościami. Przez system teleinformatyczny rozumiane są tu: serwisy internetowe, kursy i platformy e-learningowe, aplikacje komputerowe i mobilne, publikacje elektroniczne, filmy i każdy inny produkt cyfrowy, z którego mają korzystać użytkownicy. Jest to definicja rozszerzająca w stosunku do zapisanej w Rozporządzeniu w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, ale służy to jedynie uproszczeniu budowy listy sprawdzającej i nie narusza zapisów *Wytycznych*. Stosując pojęcie zgodności ze specyfikacją WCAG 2.0 na poziomie AA, należy rozumieć je wprost lub w postaci ograniczonej przez załącznik nr 4 do Rozporządzenia Rady Ministrów z 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych. Różnica polega na usunięciu kryterium sukcesu 1.2.4 (napisy w transmisjach na żywo) i 1.2.5 (audiodeskrypcja w nagraniach).

W zapytaniu ofertowym lub Specyfikacji Istotnych Warunków Zamówienia umieszczone są:

Wymaganie spełnienia zapisów Rozporządzenia Rady Ministrów z 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych.	☐ TAK	☐ NIE
Szczegółowe oczekiwanie dostępności serwisu internetowego lub innego systemu teleinformatycznego poprzez spełnienie wymagań zawartych w specyfikacji Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0 co najmniej na poziomie AA.	☐ TAK	☐ NIE
Dodatkowe wymagania dotyczące dostępności, na przykład tłumaczenia na język migowy (opcjonalnie), wprowadzenie audiodeskrypcji w nagraniach.	☐ TAK	☐ NIE
Oczekiwanie wykazania przez wykonawcę kompetencji w realizacji dostępnych systemów informatycznych poprzez rekomendacje lub w inny wiarygodny sposób.	☐ TAK	☐ NIE
Wymaganie przedstawienia wyników audytu dostępności, wykonanego przez wyspecjalizowany w tej dziedzinie podmiot trzeci, przed przekazaniem systemu teleinformatycznego.	☐ TAK	☐ NIE

Umowa zawarta z wykonawcą zawiera:

Obowiązek zapewnienia dostępności systemu teleinformatycznego poprzez spełnienie wymagań zawartych w specyfikacji Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0 co najmniej na poziomie AA i ewentualnych elementów dodatkowych.	☐ TAK	☐ NIE
Obowiązek dostarczenia wyników audytu dostępności od wyspecjalizowanego w tej dziedzinie podmiotu trzeciego.	☐ TAK	☐ NIE
Warunki gwarancji i rękojmi zawierające obowiązek dokonania poprawek związanych z dostępnością, zawinionych przez wykonawcę.	☐ TAK	☐ NIE
Obowiązek przygotowania deklaracji dostępności dla systemu teleinformatycznego.	☐ TAK	☐ NIE

Podczas odbioru systemu teleinformatycznego zrealizowane zostały:

Sprawdzenie wyników audytu dostępności systemu teleinformatycznego dostarczonego przez wykonawcę, a wykonanego przez wyspecjalizowany w tej dziedzinie podmiot trzeci. W razie zaraportowania błędu oczekiwanie od wykonawcy poprawek.	☐ TAK	☐ NIE
Dokonanie wyrywkowego sprawdzenia dostępności w oparciu o listę sprawdzającą WCAG 2.0. W razie wątpliwości porównanie z raportem z audytu i żądanie wyjaśnień i poprawek od wykonawcy.	☐ TAK	☐ NIE
Sprawdzenie dostępności przez współpracującą organizację pozarządową działającą na rzecz osób z niepełnosprawnościami (opcjonalnie) ¹ .	☐ TAK	☐ NIE

W systemie teleinformatycznym umieszczone są:

Deklaracja dostępności z pełnym opisem przygotowana przez wykonawcę.	☐ TAK	☐ NIE
Narzędzie do zgłaszania błędów dostępności przez użytkowników, na przykład w postaci formularza kontaktowego lub adresu e-mail.	☐ TAK	☐ NIE

¹ Większość organizacji pozarządowych zajmujących się audytowaniem produktów cyfrowych pod kątem dostępności dla osób z niepełnosprawnościami można znaleźć poprzez Forum Dostępnej Cyberprzestrzeni (www.fdc.org.pl).

LISTA SPRAWDZAJĄCA: DOSTĘPNOŚĆ SERWISÓW INTERNETOWYCH I APLIKACJI

Lista jest oparta o specyfikację Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0 w zakresie wymaganym przez § 19 Rozporządzenia Rady Ministrów z 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych. Można ją stosować do: stron internetowych, publikowanych dokumentów i informacji, formularzy wniosków o dofinansowanie projektu, platform elektronicznych, materiałów multimedialnych, szkoleń e-learningowych czy aplikacji mobilnych.

Lista została zmodyfikowana w porównaniu z oryginalną specyfikacją WCAG 2.0 poprzez skrócenie, usunięcie niektórych wyjątków, dodanie wyjaśnień oraz uwzględnienie interfejsów dotykowych. Oficjalna treść po angielsku znajduje się pod adresem: <http://www.w3.org/TR/WCAG20/>, a polskie tłumaczenie pod adresem: <http://fdc.org.pl/wcag2/>.

Zaznaczenie spełnienia danego kryterium jest możliwe, gdy jest zgodne z prawdą lub gdy opisywany element nie występuje w badanym produkcie. Jeżeli zatem w serwisie nie ma żadnych multimedii, to można automatycznie zaznaczyć jako spełnione wymagania 1-4.

Treść nietekstowa. Wszelkie treści nietekstowe przedstawione użytkownikowi posiadają swoją tekstową alternatywę, która pełni tę samą funkcję. Treściami nietekstowymi są między innymi: grafiki, fotografie, schematy, nagrania dźwiękowe, filmy, przyciski, pola wyboru i opcji.	☐ TAK	☐ NIE
Tylko audio lub tylko wideo (nagranie). Dla mediów nagranych w systemie tylko audio lub tylko wideo stosuje się następujące zasady: w nagraniu zawierającym tylko audio zapewniona jest alternatywa tekstowa dla mediów zmiennych w czasie, przedstawiająca tę samą treść co w nagraniu audio, a w nagraniu tylko wideo zapewniona jest alternatywa tekstowa dla mediów zmiennych w czasie albo nagranie audio, przedstawiające te same informacje co w nagraniu wideo.	☐ TAK	☐ NIE
Napisy rozszerzone (nagranie). Napisy rozszerzone dołączone są do wszystkich nagrań audio w multimediami zsynchronizowanych (dźwięk i obraz). Przez napisy rozszerzone należy rozumieć napisy dla osób głuchych.	☐ TAK	☐ NIE
Audiodeskrypcja lub alternatywa dla mediów (nagranie). Zapewnia się alternatywę tekstową dla mediów zmiennych w czasie lub audiodeskrypcję dla nagrań wideo w multimediami zsynchronizowanych (dźwięk i obraz).	☐ TAK	☐ NIE
Informacje i relacje. Informacje, struktura oraz relacje pomiędzy treściami przedstawiane w treści mogą być odczytane przez program komputerowy lub są dostępne w postaci tekstu. Dotyczy to elementów, takich jak tabele, kolumny tekstu, śródtytuły, listy.	☐ TAK	☐ NIE

Zrozumiała kolejność. Jeśli kolejność, w jakiej przedstawiona jest treść, ma znaczenie dla zrozumienia treści – musi być ona możliwa do odczytania przez program komputerowy.	☐ TAK	☐ NIE
Właściwości zmysłowe. Instrukcje co do zrozumienia i operowania treścią nie opierają się wyłącznie na właściwościach zmysłowych, takich jak kształt, rozmiar, wzrokowa lokalizacja, orientacja w przestrzeni lub dźwięk. Dotyczy to informacji w rodzaju: „kliknij żółty przycisk w prawym górnym rogu” lub „po usłyszeniu dźwięku masz tylko 10 sekund na reakcję”.	☐ TAK	☐ NIE
Użycie koloru. Kolor nie jest wykorzystywany jako jedyny wizualny sposób przekazywania informacji, wskazywania czynności do wykonania lub oczekiwania na odpowiedź czy też wyróżniania elementów wizualnych.	☐ TAK	☐ NIE
Kontrola odtwarzania dźwięku. Jeśli jakieś nagranie audio włącza się automatycznie na danej stronie i jest odtwarzane przez okres dłuższy niż 3 sekundy, dostępny jest albo mechanizm umożliwiający przerwanie lub wyłączenie nagrania, albo kontrolujący poziom głośności, niezależnie od poziomu głośności całego systemu.	☐ TAK	☐ NIE
Kontrast (minimalny). Wizualne przedstawienie tekstu lub obrazu tekstu posiada kontrast wynoszący przynajmniej 4,5:1.	☐ TAK	☐ NIE
Zmiana rozmiaru tekstu. Oprócz napisów rozszerzonych oraz tekstu w postaci grafiki rozmiar tekstu może zostać powiększony do 200%, bez użycia technologii asystujących oraz bez utraty treści lub funkcjonalności.	☐ TAK	☐ NIE
Obrazy tekstu. Jeśli wykorzystywane technologie mogą przedstawiać treść wizualnie, do przekazywania informacji wykorzystuje się tekst, a nie tekst w postaci grafiki. Dotyczy to w szczególności skanów dokumentów i książek.	☐ TAK	☐ NIE
Klawiatura. Cała treść oraz wszystkie zawarte w niej funkcjonalności dostępne są z interfejsu klawiatury, bez wymogu określonego czasu użycia poszczególnych klawiszy, poza tymi przypadkami, kiedy dana funkcja wymaga wprowadzenia informacji przez użytkownika w oparciu o ścieżkę ruchów, a nie w oparciu o punkty końcowe wejścia. Ścieżka ruchu oznacza rysowanie lub inne sterowanie kursorem, którego nie da się zrealizować za pomocą klawiatury. W wypadku interfejsów dotykowych odpowiednikiem nawigacji klawiaturowej jest nawigacja za pomocą gestów do przesuwania fokusa.	☐ TAK	☐ NIE
Brak pułapki na klawiaturę. Jeśli fokus klawiatury można przemieścić do danego komponentu strony za pomocą interfejsu klawiatury, to może on być z niego usunięty również za pomocą interfejsu klawiatury, w przypadku gdy to wymagane, a jeśli wówczas jest wymagane użycie czegoś więcej niż samych strzałek, tabulatora lub innych standardowych metod wyjścia, użytkownik musi otrzymać odpowiednią podpowiedź, w jaki sposób usunąć fokus z danego komponentu.	☐ TAK	☐ NIE

<p>Możliwość dostosowania czasu. Dla każdego limitu czasowego, ustawionego na odbiór treści, spełnione jest przynajmniej jedno z poniższych założeń: użytkownik może wyłączyć limit czasowy, zanim czas upłynie; może swobodnie dostosować limit czasowy (przynajmniej o wartość 10 razy większą od domyślnej), zanim czas upłynie, lub jest ostrzegany przed upłynięciem limitu czasowego i ma przynajmniej 20 sekund na wydłużenie limitu za pomocą prostej czynności (np. „wciśnij klawisz spacji”) oraz może wydłużyć limit przynajmniej dziesięciokrotnie.</p>	☐ TAK	☐ NIE
<p>Wstrzymywanie (pauza), zatrzymywanie, ukrywanie. W przypadku informacji, która przesuwa się, porusza, migota lub jest automatycznie aktualizowana, użytkownik może wstrzymać, zatrzymać lub ukryć ją za pomocą dostępnego mechanizmu, chyba że poruszanie się, przesuwanie lub migotanie jest częścią czynności, gdzie takie działanie jest istotne. Każdą automatycznie aktualizującą się informację użytkownik może wstrzymać, zatrzymać lub kontrolować częstotliwość aktualizacji za pomocą dostępnego mechanizmu, chyba że automatyczna aktualizacja jest częścią takiej czynności, gdzie takie działanie jest niezbędne.</p>	☐ TAK	☐ NIE
<p>Trzy błyski lub wartości poniżej progu. Strony internetowe nie zawierają w swojej treści niczego, co migocze częściej niż trzy razy w ciągu jednej sekundy, lub też błysk nie przekracza wartości granicznych dla błysków ogólnych i czerwonych. Oznacza to brak treści mogących wywołać atak epileptyczny.</p>	☐ TAK	☐ NIE
<p>Możliwość pominięcia bloków. Dostępny jest mechanizm, który umożliwia pominięcie bloków treści powtarzanych na wielu stronach internetowych.</p>	☐ TAK	☐ NIE
<p>Tytuły stron. Strony internetowe posiadają tytuły, które opisują ich cel lub przedstawiają ich temat.</p>	☐ TAK	☐ NIE
<p>Kolejność fokusa. Jeśli strona internetowa może być nawigowana sekwencyjnie, a kolejność nawigacji wpływa na zrozumienie lub funkcjonalność strony, komponenty przyjmujące fokus zachowują kolejność, dzięki której zachowany jest sens i funkcjonalność treści.</p>	☐ TAK	☐ NIE
<p>Cel linku (w kontekście). Cel każdego linku może wynikać z samej treści linku lub też z treści linku powiązanej z programistycznie określonym kontekstem, poza tymi przypadkami, kiedy cel łączy i tak byłby niejasny dla użytkowników.</p>	☐ TAK	☐ NIE
<p>Wiele dróg. Istnieje więcej niż jedna droga umożliwiająca zlokalizowanie strony w danym serwisie internetowym, za wyjątkiem sytuacji, kiedy dana strona jest wynikiem jakiejś procedury lub jednym z jej etapów.</p>	☐ TAK	☐ NIE
<p>Nagłówki i etykiety. Nagłówki i etykiety opisują temat lub cel treści.</p>	☐ TAK	☐ NIE
<p>Widoczny fokus. Każdy interfejs możliwy do nawigacji za pomocą klawiatury posiada widoczny wskaźnik fokusa klawiatury. Dotyczy to w sposób analogiczny interfejsu dotykowego.</p>	☐ TAK	☐ NIE
<p>Język strony. Domyślny język naturalny każdej strony internetowej może zostać odczytany przez program komputerowy. Przez stronę internetową należy rozumieć także innego rodzaju dokumenty, na przykład pliki PDF, Word, Powerpoint.</p>	☐ TAK	☐ NIE

Język części. Język naturalny każdej części lub frazy zawartej w treści może zostać odczytany przez program komputerowy, za wyjątkiem nazw własnych, wyrażeń technicznych, słów w nieokreślonym języku oraz słów i fraz, które stanowią część żargonu w bezpośrednio otaczającym je tekście.	☐ TAK	☐ NIE
Po oznaczeniu fokusem. Jeśli jakikolwiek komponent jest oznaczony fokusem, nie powoduje to zmiany kontekstu. Zmiana kontekstu oznacza poważną zmianę w treści, otwarcie innej karty lub okna, zmianę miejsca fokusa.	☐ TAK	☐ NIE
Podczas wprowadzania danych. Zmiana ustawień jakiegokolwiek komponentu interfejsu użytkownika nie powoduje automatycznej zmiany kontekstu, chyba że użytkownik został poinformowany o takim działaniu, zanim zaczął korzystać z komponentu. Zmiana kontekstu oznacza poważną zmianę w treści, otwarcie innej karty lub okna, zmianę miejsca fokusa.	☐ TAK	☐ NIE
Konsekwentna nawigacja. Mechanizmy nawigacji, które powtarzają się na wielu stronach w serwisie internetowym, w danym porządku względnym wobec siebie, za każdym razem pojawiają się w tym samym porządku, chyba że użytkownik sam wprowadzi zmiany.	☐ TAK	☐ NIE
Konsekwentna identyfikacja. Komponenty, które posiadają tę samą funkcjonalność w danym serwisie internetowym, są w taki sam sposób zidentyfikowane.	☐ TAK	☐ NIE
Identyfikacja błędów. Jeśli przy wpisywaniu informacji błąd zostanie wykryty automatycznie, system wskazuje błędny element, a użytkownik otrzymuje opis błędu w postaci tekstu.	☐ TAK	☐ NIE
Etykiety lub instrukcje. Pojawiają się etykiety lub instrukcje, kiedy w treści wymagane jest wprowadzenie informacji przez użytkownika. Etykiety opisują, co ma wprowadzić użytkownik, a instrukcje – w jaki sposób ma to zrobić.	☐ TAK	☐ NIE
Sugestie korekty błędów. Jeśli przy wpisywaniu informacji błąd zostanie wykryty automatycznie i znane są sugestie korekty, wtedy użytkownik otrzymuje takie sugestie, chyba że stanowiłoby to zagrożenie dla bezpieczeństwa treści lub zmieniłoby to cel treści.		
Zapobieganie błędom (kontekst prawny, finansowy, związany z podawaniem danych). Dla stron internetowych, na których pojawiają się zobowiązania prawne lub transakcje finansowe i w których użytkownik modyfikuje lub usuwa dane zawarte w systemach przechowywania danych lub wprowadza testowe odpowiedzi, przynajmniej jedno z poniższych założeń jest prawdziwe: 1. Odwracalność: wprowadzenie danych jest odwracalne. 2. Sprawdzanie: dane wprowadzone przez użytkownika są sprawdzane pod kątem błędów, a użytkownik ma możliwość wprowadzenia poprawek. 3. Potwierdzenie: dostępny jest mechanizm sprawdzania, potwierdzania oraz korekty informacji przed jej ostatecznym wysłaniem.	☐ TAK	☐ NIE

<p>Parsowanie. W treści wprowadzonej przy użyciu języka znaczników elementy posiadają pełne znaczniki początkowe i końcowe, elementy są zagnieżdżane według swoich specyfikacji, elementy nie posiadają zduplikowanych atrybutów oraz wszystkie ID są unikalne, za wyjątkiem przypadków, kiedy specyfikacja zezwala na wyżej wymienione cechy.</p>	☐ TAK	☐ NIE
<p>Nazwa, rola, wartość. Dla wszystkich komponentów interfejsu użytkownika (włączając w to elementy formularzy, linków oraz komponentów wygenerowanych przez skrypty – ale nie ograniczając się jedynie do nich) nazwa oraz rola (przeznaczenie) mogą być odczytane przez program komputerowy, a stan, właściwości oraz wartości, które mogą być ustawione przez użytkownika, mogą również być ustawione przez program komputerowy; zawiadomienie o zmianach w tych elementach dostępne jest dla programów użytkownika, w tym technologii asystujących.</p>	☐ TAK	☐ NIE

LISTA SPRAWDZAJĄCA: JAK SPRAWDZIĆ, CZY INWESTYCJA (BUDYNEK) JEST DOSTĘPNA DLA WSZYSTKICH?

Poniższa tabela pozwoli ocenić, czy zaprojektowana inwestycja została przygotowana w sposób dostępny. Nie są to oczywiście wszystkie cechy budynku (wiele zależy od jego konkretnych funkcji), jednak sprawdzenie pozwoli ocenić, czy możliwie dużo osób z niepełnosprawnościami będzie mogło korzystać z przygotowanych rozwiązań. Tabela nie zawiera opisu rozwiązań technicznych, a raczej wykaz aspektów, które trzeba wziąć pod uwagę. Przy analizie dostępności należałoby zastosować ocenę pod kątem zgodności z zasadami projektowania uniwersalnego i sprawdzeniem tzw. ścieżek dostępu do wszystkich pomieszczeń (przestrzeni) użytkowych w obiekcie (w przestrzeni zewnętrznej).

	Osoby głuche	Osoby słabosłyszące	Osoby niewidome	Osoby słabowidzące	Osoby mające problemy z poruszaniem się	Osoby mające ograniczone możliwości poznawcze
Wejście do budynku / domofon	<p>Jeśli przy drzwiach jest domofon, to czy umożliwia on rozmowę wideo? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy jest świetlne potwierdzenie otwarcia drzwi? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy jest świetlne potwierdzenie otwarcia drzwi? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy przyciski domofonu są oznaczone w sposób umożliwiający rozpoznawanie dotykiem? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy domofon znajduje się po stronie klamki? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy przyciski domofonu są oznaczone w sposób umożliwiający rozpoznawanie dotykiem? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy domofon jest umieszczony w sposób dostępny dla osoby na wózku (np. druga klawiatura na wysokości 90 cm)? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy budynek jest właściwie oznakowany (np. przy pomocy piktogramów)? ☐ TAK ☐ NIE</p>

	Osoby głuche	Osoby słabosłyszące	Osoby niewidome	Osoby słabowidzące	Osoby mające problemy z poruszaniem się	Osoby mające ograniczone możliwości poznawcze
Wejście do budynku	Nie dotyczy	Nie dotyczy	<p>Czy nie ma przeszkód na wysokości głowy? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy wejście jest wskazane przez system oznaczeń fakturowych? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy wejście jest dobrze widoczne na tle fasady? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy szklane drzwi są oznaczone kontrastowo? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy wejście do budynku jest oświetlone? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy przed i za drzwiami nie ma stopni i progów, a jeśli są, to czy można je ominąć z wykorzystaniem pochylni lub środków technicznych (windy/platformy/podnośnik)? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy drzwi nie są zabezpieczone samozamykaczem, który uniemożliwi ich otwarcie osobie na wózku? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy drzwi nie wymagają użycia nadmiernej siły do ich otwarcia przez osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich i osób słabych fizycznie? (Przy zastosowaniu automatyki otwierania zaznaczyć TAK). ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy budynek jest wyraźnie oznakowany tablicą informacyjną? ☐ TAK ☐ NIE</p>

	Osoby głuche	Osoby słabosłyszące	Osoby niewidome	Osoby słabowidzące	Osoby mające problemy z poruszaniem się	Osoby mające ograniczone możliwości poznawcze
Klatka schodowa	Nie dotyczy	Nie dotyczy	<p>Czy schody są proste i mają taki sam kształt? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy są poręcze? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy są oznaczenia pięter na poręczach (w alfabecie Braille'a)? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy powierzchnia schodów utrudnia poślizgnięcie się? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy przed schodami wprowadzono oznaczenia fakturowe? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy schody są oznaczone kontrastowo? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy oznaczenia pięter i informacje są dobrze widoczne i skontrastowane? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy wszystkie schody w budynku można ominąć windą/platformą/podnośnikiem? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy poręcze wysunięte są w poziomie na min. 30 cm poza bieg schodowy? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy jest czytelna informacja na dojściu i we wnętrzu klatki schodowej, z numeracją poszczególnych pięter? ☐ TAK ☐ NIE</p>

2 Oznaczenie kontrastowe powinno być zastosowane na pierwszym i ostatnim stopniu każdego biegu schodowego (na stopnicy i podstopnicy – widoczne w czasie poruszania się w dół i w górę)

	Osoby głuche	Osoby słabosłyszące	Osoby niewidome	Osoby słabowidzące	Osoby mające problemy z poruszaniem się	Osoby mające ograniczone możliwości poznawcze
Winda	<p>Czy jest świetlne potwierdzenie naciśnięcia guzika alarmowego?</p> <p>☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy winda wyposażona jest w pętlę indukcyjną umożliwiającą rozmowę alarmową z obsługą?</p> <p>☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy przyciski przyzywające windę są w przewidywalnym miejscu?</p> <p>☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy jest opis poszczególnych pięter w alfabecie Braille'a?</p> <p>☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy przyciski są wypukłe lub oznaczone w alfabecie Braille'a?</p> <p>☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy przyciski są skontrastowane?</p> <p>☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy przyciski są wyczuwalne dotykiem?</p> <p>☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy drzwi do windy mają szerokość minimum 90 cm ?</p> <p>☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy w środku jest przestrzeń do poruszania się?</p> <p>☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy przyciski są na wysokości umożliwiającej naciśnięcie ich z wózka?</p> <p>☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy przyciski nie znajdują się w rogach lub niszach?</p> <p>☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy jest opis poszczególnych pięter w języku łatwym do zrozumienia lub zastosowano czytelne i zrozumiałe piktogramy?</p> <p>☐ TAK ☐ NIE</p>

	Osoby głuche	Osoby słabosłyszące	Osoby niewidome	Osoby słabowidzące	Osoby mające problemy z poruszaniem się	Osoby mające ograniczone możliwości poznawcze
Bezpieczeństwo	<p>Czy jest świetlny system powiadamiania alarmowego? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy jest świetlny system powiadamiania alarmowego? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy jest dźwiękowy system powiadamiania alarmowego? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy rampy i inne płaszczyzny poziome są możliwe do zauważenia przy pomocy białej laski? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy jest zastosowana dźwiękowa informacja o kierunkach ewakuacji (tzw. DSE³)? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy zastosowano oznaczenia dróg ewakuacji w sposób czytelny (pismo Braille'a, piktogramy wypukłe)⁴? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy jest dźwiękowy system powiadamiania alarmowego? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy rampy i inne płaszczyzny poziome są skontrastowane? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy przezroczyste drzwi i ściany wewnątrz budynku są oznaczone kontrastowo? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy jest alternatywny sposób ewakuacji osób mających problem z poruszaniem się – w przypadku wyłączenia wind (np. z powodu pożaru) – pomieszczenia przetrwania, rękaw ewakuacyjny itp.? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy jest czytelna informacja wizualna o drogach ewakuacji? ☐ TAK ☐ NIE</p>

3 DSE – ang. Directional Sound Evacuation.

4 W obiektach zamieszkania zbiorowego (hotele, pensjonaty, domy opieki) powinny być również dostępne dotykowe plany ewakuacji.

	Osoby głuche	Osoby słabosłyszące	Osoby niewidome	Osoby słabowidzące	Osoby mające problemy z poruszaniem się	Osoby mające ograniczone możliwości poznawcze	
Informacja i nawigacja	Czy dostępne są informacje pisemne – wyświetlacze/wideotekst/prezentacje)? ☐ TAK ☐ NIE	Czy dostępne są informacje pisemne – wyświetlacze/wideotekst/prezentacje)? ☐ TAK ☐ NIE	Czy recepcja/informacja jest w pobliżu wejścia i dojście do niej jest oznaczone fakturowo? ☐ TAK ☐ NIE	Czy są zamontowane w sposób skontrastowany informacje pisemne – wyświetlacze/tablice informacyjne? ☐ TAK ☐ NIE	Czy w budynku jest recepcja/informacja? ☐ TAK ☐ NIE	Czy informacje są umieszczone na odpowiedniej wysokości i zastosowana została czytelna (duża i bezseryfowa) czcionka? ☐ TAK ☐ NIE	Czy informacje są umieszczone na odpowiedniej wysokości i zastosowane zostały zrozumiałe piktogramy z podstawowymi funkcjami obiektu i kierunkami dotarcia do najważniejszych pomieszczeń? ☐ TAK ☐ NIE
	Czy w budynku jest recepcja/informacja? ☐ TAK ☐ NIE	Czy w budynku jest recepcja/informacja? ☐ TAK ☐ NIE	Czy są dostępne nagrania z przewodnikiem po budynku? ☐ TAK ☐ NIE	Czy informacje są umieszczone na odpowiedniej wysokości i zastosowana została czytelna (duża i bezseryfowa) czcionka? ☐ TAK ☐ NIE	Czy recepcja/informacja jest w pobliżu wejścia? ☐ TAK ☐ NIE	Czy osoba w recepcji/informacji jest widoczna (obniżony blat recepcji)? ☐ TAK ☐ NIE	
	Czy recepcja/informacja jest w pobliżu wejścia? ☐ TAK ☐ NIE	Czy recepcja/informacja jest w pobliżu wejścia? ☐ TAK ☐ NIE	Czy w budynku zastosowano dostęp do informacji dotykowej (plany budynku) i informację pismem Braille'a lub dotykowym, ułatwiającym orientację i poruszanie się wewnątrz budynku? ☐ TAK ☐ NIE	Czy kolorystyka ciągów komunikacyjnych ułatwia nawigację? ☐ TAK ☐ NIE	Czy osoba w recepcji/informacji jest widoczna? ☐ TAK ☐ NIE		
	Czy osoba w recepcji/informacji jest widoczna? ☐ TAK ☐ NIE	Czy osoba w recepcji/informacji jest widoczna? ☐ TAK ☐ NIE	Czy dostępne są systemy nawigacji dotykowej – system oznaczeń fakturowych na posadzce? ☐ TAK ☐ NIE		Czy źródło światła nie znajduje się za osobą w recepcji/informacji? ☐ TAK ☐ NIE		
	Czy źródło światła nie znajduje się za osobą w recepcji/informacji? ☐ TAK ☐ NIE	Czy źródło światła nie znajduje się za osobą w recepcji/informacji? ☐ TAK ☐ NIE	Czy dostępne są systemy nawigacji dotykowej – system oznaczeń fakturowych na posadzce? ☐ TAK ☐ NIE		Czy recepcja/informacja jest wyposażona w stanowiskową pętlę indukcyjną? ☐ TAK ☐ NIE		
	Czy dostępne są oznaczenia symboliczne? ☐ TAK ☐ NIE	Czy recepcja/informacja jest wyposażona w stanowiskową pętlę indukcyjną? ☐ TAK ☐ NIE	Czy budynek jest wyposażony w system udźwiękawiający lub inny system teleinformatyczny ułatwiający nawigację? ☐ TAK ☐ NIE		Czy jest miejsce zapewniające rozmowę w cichym środowisku? ☐ TAK ☐ NIE		
	Czy dostępne są informacje w polskim języku migowym (np. na monitorach)? ☐ TAK ☐ NIE	Czy jest miejsce zapewniające rozmowę w cichym środowisku? ☐ TAK ☐ NIE					
	Czy jest zdalny dostęp do tłumacza języka migowego? ☐ TAK ☐ NIE						

	Osoby głuche	Osoby słabosłyszące	Osoby niewidome	Osoby słabowidzące	Osoby mające problemy z poruszaniem się	Osoby mające ograniczone możliwości poznawcze
Pomieszczenia	<p>Czy dostępne są oznaczenia w formie pisemnej? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy sale konferencyjne itp. miejsca wyposażone są w pętle indukcyjne? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy pomieszczenia mają prostokątny kształt? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy ciągi komunikacyjne są proste i przecinają się z innymi pod kątem prostym? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy dostępne są oznaczenia pomieszczeń w alfabecie Braille'a lub w piśmie wypukłym? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy w pomieszczeniu nie ma wystających elementów, które jest trudno zlokalizować przy pomocy białej laski (na wysokości powyżej 68 cm)? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy zastosowano odpowiednią kolorystykę (kontrast) drzwi w stosunku do ścian? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy oznaczenia pomieszczeń są wyraźne (wielkość i odpowiedni kontrast)? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy pomieszczenia pozwalają na regulowanie natężenia światła w zależności od potrzeb (zacienienie, doświetlenie)? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy pomieszczenia są zaaranżowane w sposób przewidywalny/uporządkowany, z odpowiednio wydzielonymi kolorystycznie ciągami komunikacyjnymi? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy drzwi i przejścia są pozbawione progów? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy wyposażenie i aranżacja wnętrza umożliwia poruszanie się osobom na wózkach inwalidzkich? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy dostępne są informacje/oznaczenia symboliczne, np. odpowiednie i zrozumiałe piktogramy? ☐ TAK ☐ NIE</p>

	Osoby głuche	Osoby słabosłyszące	Osoby niewidome	Osoby słabowidzące	Osoby mające problemy z poruszaniem się	Osoby mające ograniczone możliwości poznawcze
Łazienka/ toaleta	Nie dotyczy	Nie dotyczy	<p>Czy pomieszczenie jest urządzone w przewidywalny sposób (np. suszarka do rąk znajduje się w pobliżu umywalki)? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy pomieszczenie jest urządzone w przewidywalny sposób (np. suszarka do rąk znajduje się w pobliżu umywalki)? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy elementy wyposażenia, meble, urządzenia (przyciski), drzwi (klamki) są dobrane w odpowiednim kontraście, umożliwiającym samodzielną lokalizację i obsługę przez osoby słabowidzące? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy zapewniona jest przestrzeń manewrowa w łazience i przed muszłą klozetową? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy są uchwyty ułatwiające przesiadanie się na muszłę klozetową? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy uchwyty są składane? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy podajniki mydła, suszarki itp. znajdują się na wysokości umożliwiającej korzystanie z nich na wózku? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy w pomieszczeniu znajduje się przycisk alarmowy, dostępny także z wysokości podłogi? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy można podjechać pod umywalkę na odległość minimum 30 cm? ☐ TAK ☐ NIE</p>	<p>Czy urządzenia są zastosowane w sposób przewidywalny i ławy w obsłudze? ☐ TAK ☐ NIE</p> <p>Czy przy występowaniu instrukcji obsługi urządzeń (np. automatycznych bramek dostępowych) są one sporządzone w łatwym do zrozumienia języku lub oparte na czytelnych i zrozumiałych piktogramach? ☐ TAK ☐ NIE</p>

Realizacja zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami

Streszczenie poradnika w tekście łatwym do czytania i zrozumienia

Unia Europejska to związek większości państw europejskich. Polska też jest członkiem Unii Europejskiej. Unia Europejska służy do wspólnego załatwiania przez państwa europejskie różnych ważnych spraw. Książka, którą czytacie to poradnik przeznaczony dla osób zajmujących się projektami, na które daje pieniądze Unia Europejska.

Co to są projekty?

Projektami często zajmują się organizacje pozarządowe. Organizacja pozarządowa to grupa ludzi, którzy wspólnie pracują by polepszyć sytuację związaną z jakąś ważną sprawą.

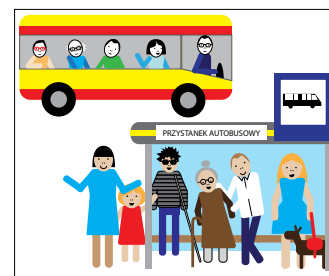
Niektóre organizacje pozarządowe zajmują się ochroną przyrody, inne pomagają ludziom biednym, jeszcze inne wspierają osoby z niepełnosprawnościami.

Organizacje pozarządowe realizują wiele projektów. Projekt to zaplanowane i zorganizowane działania grupy ludzi. Działania w projekcie służą realizacji jakiegoś celu. Projekt trwa przez określony, zaplanowany czas. Ludzie zajmujący się projektem mają na jego realizację określone pieniądze.

Cele projektów są bardzo różne. Celem projektu może być wydanie książki, zorganizowanie szkolenia lub wyjazdu w jakieś ciekawe miejsce. Czasem w ramach projektu buduje się coś, na przykład przystanki autobusowe. Takie przystanki powinny być dostosowane do tego, żeby mogli z nich korzystać ludzie z różnymi niepełnosprawnościami.

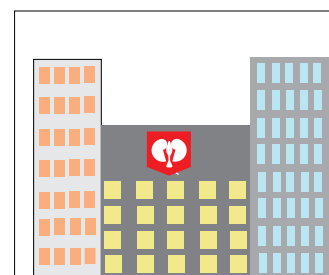

Nowe projekty powinny być od początku tak zorganizowane, żeby mogły korzystać z nich osoby z różnymi potrzebami. Na przykład osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Odpowiedzialne za to są organizacje przygotowujące projekty.

Czym zajmują się instytucje?

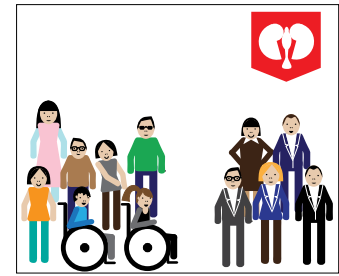
Instytucje państwowe pomagają organizacjom w dopilnowaniu, żeby w projekcie wszystko było zrobione dobrze. Instytucja państwowa to stworzony przez państwo duży zespół ludzi, którzy zajmują się określonymi sprawami. Są to zazwyczaj bardzo ważne sprawy wymagające pracy wielu osób.

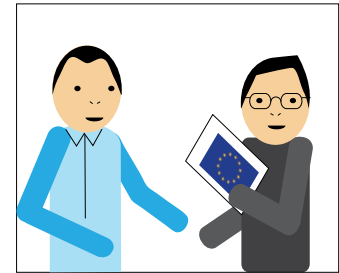
Na przykład Ministerstwo Środowiska zajmuje się w Polsce wszystkim co związane z przyrodą. Inne instytucje to na przykład Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Zdrowia lub Wojewódzkie Urzędy Pracy.

Unia Europejska nie zna wszystkich organizacji pozarządowych w każdym kraju. Nie wie, kto w Polsce chce robić projekty. Ale sytuację w Polsce dobrze znają instytucje państwowe. Dlatego to instytucje państwowe dostają pieniądze od Unii Europejskiej.

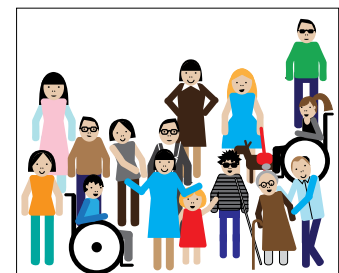
Instytucje dają pieniądze organizacjom, które się do nich zgłoszą. Te pieniądze z Unii Europejskiej muszą być wydane na przygotowanie pożytecznych projektów. Instytucje wyjaśniają organizacjom, jak robić projekty zgodnie z zasadami Unii Europejskiej.

Instytucje przekazują organizacjom pieniądze z Unii Europejskiej i doradzają im. Instytucje pilnują też, czy organizacje prawidłowo realizują projekty. To znaczy czy nie wydają pieniędzy na niepotrzebne rzeczy.

Organizacje realizujące projekty i instytucje, które za nie płacą starają się razem, żeby z projektów mogło skorzystać jak najwięcej ludzi. Również osoby z niepełnosprawnościami.

Co znajdziecie w tej książce?

W tej książce znajdziecie wskazówki, jak organizacje powinny prowadzić projekty, żeby były one przydatne również dla osób z niepełnosprawnościami. W naszej książce opiszemy pracę instytucji przekazujących organizacjom pieniądze od Unii Europejskiej.

Z książki dowiedziecie się też, jakie są międzynarodowe i polskie przepisy prawa zakazujące dyskryminacji ludzi z niepełnosprawnościami.

Dyskryminacja to gorsze traktowanie ludzi dlatego, że mają jakąś szczególną cechę. Na przykład są osobami z niepełnosprawnością, są starsi, pochodzą z innego kraju, wyznają inną religię.

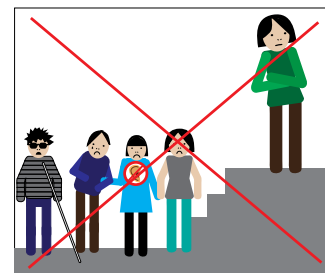
Prawo polskie i międzynarodowe zakazujące dyskryminacji osób z niepełnosprawnościami

W Polsce i na świecie jest wiele dokumentów prawa zakazującego dyskryminowania osób z niepełnosprawnościami.

Najważniejsze to:

Konwencja ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami,

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej,
- Traktat o Unii Europejskiej.

W Unii Europejskiej jest wiele dokumentów, które mówią, że nie wolno nikogo dyskryminować z powodu płci, rasy, religii, wieku i niepełnosprawności. Jeżeli chciałbyś przeczytać te dokumenty, to poproś osobę wspierającą o pomoc w ich zrozumieniu.

Konwencja ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami

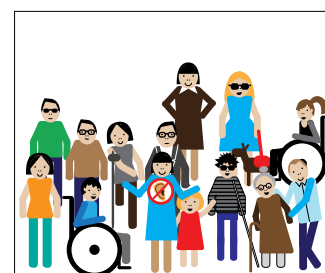
Najważniejszym z tych wszystkich dokumentów jest Konwencja ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami. ONZ to skrót od nazwy Organizacja Narodów Zjednoczonych.

ONZ to wielka rada, w której są przedstawiciele prawie wszystkich krajów na świecie. Te osoby wspólnie zastanawiają się jak powinny działać państwa, żeby ludziom żyło się lepiej. ONZ nie może nic kazać państwom, tylko im doradza. Ale większość państw stara się słuchać zaleceń ONZ.

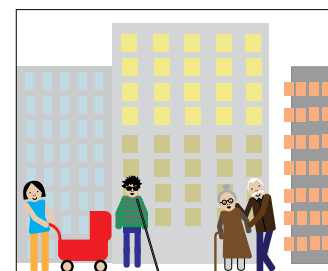
Konwencja ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami zabrania dyskryminacji osób z niepełnosprawnościami. W Konwencji ONZ napisano, że o problemach osób z niepełnosprawnościami trzeba myśleć inaczej niż do tej pory.

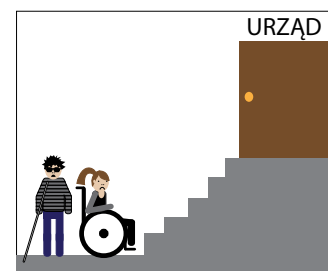
Do tej pory ludzie często traktowali ludzi z niepełnosprawnościami, jakby byli gorsi. W Konwencji ONZ możemy przeczytać, że osoby z niepełnosprawnościami różnią się od innych ludzi, ale mają takie same prawa jak inni ludzie.

Osobom z niepełnosprawnościami trudno jest żyć samodzielnie. Dzieje się tak, bo nasze otoczenie zostało zaprojektowane jakby wszyscy byli w pełni sprawni. Osoby pełnosprawne nie pamiętają o potrzebach osób z niepełnosprawnościami, gdy wymyślają i budują różne rzeczy.

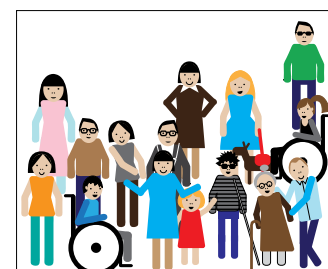
Na przykład problemem wcale nie jest to, że ktoś jeździ na wózku inwalidzkim. Problemem jest to, że do niektórych budynków lub autobusów osoba na wózku nie może wejść samodzielnie.

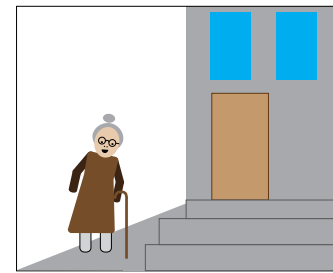
Inny problem mają osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Polega on na tym, że większość stron internetowych jest napisana trudnym językiem i nie zawiera tekstów łatwych do czytania i zrozumienia.

Osoby z niepełnosprawnościami trzeba traktować tak jak innych ludzi. Trzeba dbać o ich potrzeby tak, jak o potrzeby wszystkich innych osób. Nowe projekty muszą być przygotowywane tak, by mogły korzystać z nich też osoby z niepełnosprawnościami.

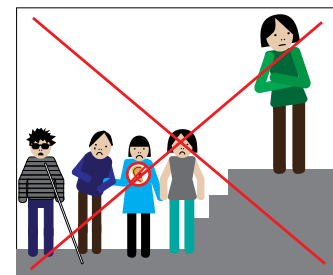
Państwa muszą zlikwidować bariery przeszkadzające osobom z niepełnosprawnościami w normalnym funkcjonowaniu. Likwidowanie takich barier to na przykład dodanie w budynku windy dla ludzi na wózkach inwalidzkich.

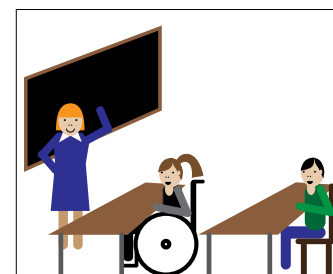
Likwidowaniem barier jest też pisanie wszystkich ważnych dokumentów w tekście łatwym do czytania i zrozumienia. Wtedy osoby z niepełnosprawnością intelektualną mogą przeczytać te dokumenty.

Niektórzy ludzie myślą, że takie likwidowanie barier to robienie czegoś dodatkowego dla ludzi z niepełnosprawnościami. Uważają, że są to niepotrzebne wydatki. To nie jest prawda.

Osoby z niepełnosprawnościami mieszkają w naszym kraju. Likwidowanie barier pozwala im korzystać z różnych rzeczy tak jak wszystkim innym ludziom.

Gdy pozwala się żeby te bariery istniały, to utrudnia się osobom z niepełnosprawnościami korzystanie z praw, które mają wszyscy ludzie. Konwencja ONZ zachęca, żeby pamiętać o wszystkich ludziach z niepełnosprawnościami.

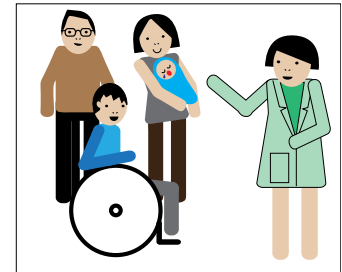

Nawet jeśli w urzędzie jest podjazd dla wózków inwalidzkich, to nie znaczy, że jest on dostępny dla wszystkich osób z niepełnosprawnościami. W urzędzie trzeba zmienić jeszcze wiele rzeczy, na przykład zapewnić asystentów dla osób z niepełnosprawnością intelektualną.

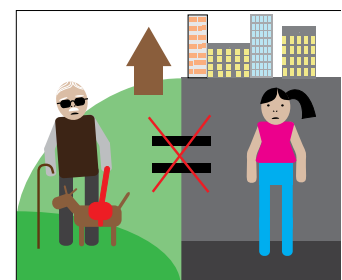

Przy wymyślaniu nowych projektów należy pamiętać o osobach z **różnymi potrzebami**:

- osobach z niepełnosprawnością intelektualną,
- osobach z mózgowym porażeniem dziecięcym,
- osobach niewidomych i niedowidzących,
- osobach głuchych i niedosłyszących,
- osobach, które są naraz głuche i niewidome,
- osobach z niepełnosprawnością ruchową,
- osobach z zaburzeniami lub chorobami psychicznymi,
- osobach z zespołem Aspergera i autyzmem,
- osobach starszych, które mają problemy z samodzielnym poruszaniem się i załatwianiem swoich spraw.

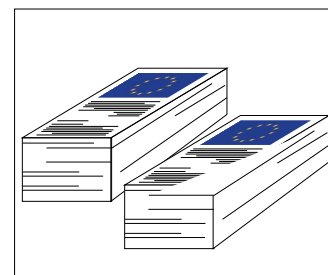

W Konwencji ONZ zwrócono uwagę na to, że ludzie mają bardzo różne niepełnosprawności i różnie sobie z nimi radzą. Dodatkowo ludzie mają **różne potrzeby i problemy zależnie od wieku, płci, czy miejsca gdzie mieszkają**. Inne trudności ma starszy niewidomy mężczyzna mieszkający na wsi, a inne młoda dziewczyna z niepełnosprawnością intelektualną z dużego miasta.

Prawo Unii Europejskiej przeciwko dyskryminacji osób z niepełnosprawnościami

Unia Europejska przygotowała własne dokumenty, w których mówi, że nie wolno dyskryminować osób z niepełnosprawnościami.

W tej książce najczęściej będziemy mówić o 2 dokumentach. Są to:

- Wytyczne w zakresie realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz zasady równości szans kobiet i mężczyzn w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020.
- Agenda działań na rzecz równości szans i niedyskryminacji w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020.

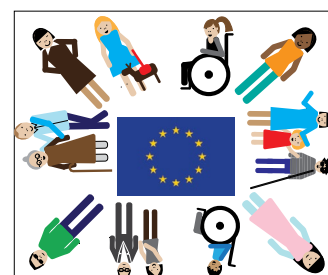

W skrócie będziemy te dokumenty określać jako Wytyczne i Agenda.

W Wytycznych i Agendzie zwraca się uwagę na to, że osoby z niepełnosprawnościami mają prawo być inne niż pozostali ludzie. Osobom z niepełnosprawnościami należą się takie same prawa i taki sam szacunek, jak wszystkim innym ludziom.

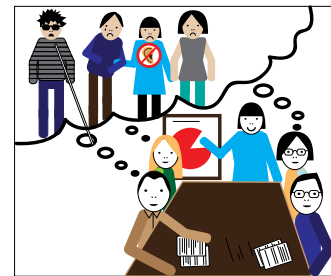

Unia Europejska stworzyła specjalne programy mające zapobiegać dyskryminacji ludzi ze względu na płeć, rasę, orientację seksualną, religię lub niepełnosprawność. Państwa zrzeszone w Unii Europejskiej uznały jednak, że to nie wystarczy.

Dlatego Unia Europejska zaproponowała, żeby od początku przeciwdziałać dyskryminacji we wszystkich nowych projektach.

Oznacza to pamiętanie o potrzebach osób z niepełnosprawnościami przy wymyślaniu projektów i czy budowaniu nowych rzeczy.

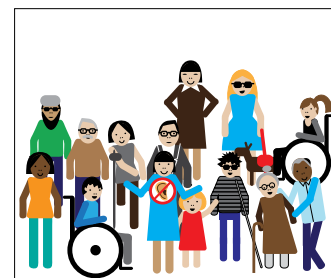

Ludzie przygotowujący dokumenty prawne Unii Europejskiej uznali za najważniejsze pamiętanie o 3 sprawach.

1. Zasada równości szans i niedyskryminacji obowiązuje we wszystkich krajach Unii Europejskiej.

Unia Europejska uważa, że wszyscy ludzie są równi. Nie ma znaczenia jakiej są płci, rasy, w jakim są wieku, jaką mają orientację seksualną, jaką wyznają religię i czy są osobami z niepełnosprawnościami. Wszyscy mają prawo brać udział w życiu społecznym, mieć dostęp do informacji i układać sobie życie po swojemu.

Unii Europejskiej szczególnie zależy, żeby osoby z niepełnosprawnościami mogły bez problemów dostać się do wszystkich miejsc i brać udział we wszystkich wydarzeniach.

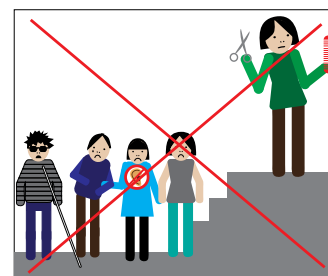

Dlatego w projektach, na które daje pieniądze Unia Europejska przestrzega **zasady dostępności**. To znaczy, że udział w projekcie lub budynek są bez problemów dostępne dla wszystkich.

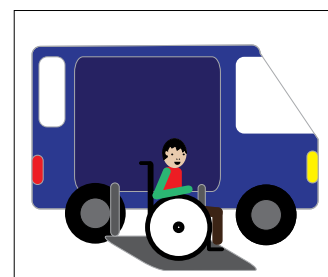
2. Dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność jest czymś bardzo złym.

Nie wolno nikogo dyskryminować ze względu na to jaki jest. Unia Europejska zdecydowała, że nie będzie dawać pieniędzy na projekty, w których wszyscy nie są traktowani tak samo. Na przykład nie da pieniędzy na organizację kursu dla fryzjerów, w którym nie będą mogły wziąć udziału osoby z niepełnosprawnościami.

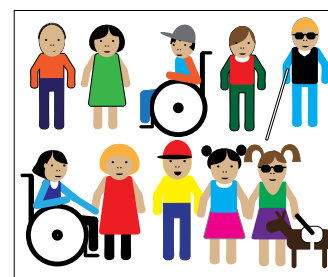

3. Unia Europejska przyjmuje **podwójne podejście** do przeciwdziałania dyskryminacji.

To znaczy, że przeznaczają specjalne pieniądze na projekty, które mają pomóc przeciwdziałać dyskryminacji. Takim projektem będzie na przykład zorganizowanie dojazdu do szkoły dla dzieci na wózkach inwalidzkich.

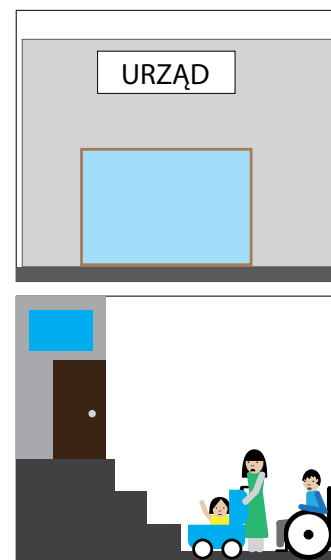
Równocześnie Unia Europejska pilnuje, żeby nikogo nie dyskryminować we wszystkich działaniach, które organizuje i finansuje. To oznacza, że jeśli jakiś projekt jest skierowany do wszystkich ludzi, to nie można z niego wykluczać osób z niepełnosprawnościami. Na przykład gdy organizacja robi wyjazdy wakacyjne dla dzieci z ubogich rodzin, musi zadbać, żeby mogły w nich brać udział też dzieci z niepełnosprawnościami.

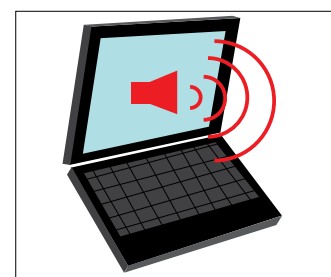
W dokumentach Unii Europejskiej, które dotyczą praw osób z niepełnosprawnościami często pisze się o 3 ważnych pojęciach.

Pierwsze pojęcie to **uniwersalne projektowanie**.

Uniwersalne projektowanie występuje wtedy, gdy nowe rzeczy wymyśla się od razu tak, żeby mogli ich używać wszyscy ludzie – pełnosprawni i ci z niepełnosprawnościami. Na przykład buduje się budynek z szerokimi wejściami bez schodów i podjazdami dla wózków żeby każdy mógł tam wejść samodzielnie. To będzie wygodne i dla osoby na wózku inwalidzkim i dla pełnosprawnej matki z dzieckiem w wózku.

W projektach uniwersalne projektowanie oznacza, że wymyśla się je od początku tak, żeby mogli w nich brać udział również ludzie z niepełnosprawnościami. Strona internetowa, która jest uniwersalnie zaprojektowana będzie zbudowana tak, żeby bez problemu mógł ją odczytać program komputerowy czytający na głos osobom niewidomym.

Drugie z ważnych pojęć to **racjonalne usprawnienia**.

Racjonalne usprawnienia to takie zmiany istniejących rzeczy, budynków czy projektów, które ułatwią osobom z niepełnosprawnościami korzystanie z nich. Na przykład na przystanku autobusowym będzie to zamieszczenie rozkładu jazdy napisanego alfabetem przeznaczonym dla osób niewidomych.

Dodanie racjonalnych usprawnień do projektu to na przykład przetłumaczenie wszystkich ważnych dokumentów na tekst łatwy do czytania i zrozumienia dla osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Pieniądze na racjonalne usprawnienia daje Unia Europejska. Więc poprawianie rzeczy, budynków czy projektów tak, by nadawały się dla osób z niepełnosprawnościami nie powinno nic kosztować firm i organizacji.

Firmy i organizacje wprowadzające usprawnienia dostaną zwrot pieniędzy z Unii Europejskiej. Muszą o to poprosić i wypełnić odpowiednie dokumenty.

Trzecim bardzo ważnym pojęciem dla osób z niepełnosprawnościami jest **dostępność cyfrowa**.

Dostępność cyfrowa oznacza, że strona internetowa projektu, wszystkie ważne dokumenty lub filmy w Internecie są przygotowane tak, żeby mogły skorzystać z nich osoby z niepełnosprawnościami.

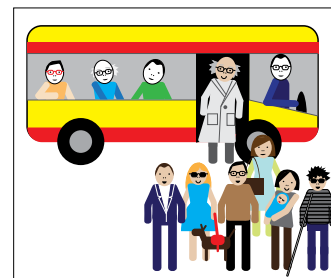

Na przykład na stronie internetowej powinno być łatwo znaleźć najważniejsze rzeczy. Wszystkie ważne sprawy powinny być opisane w tekście łatwym do czytania i zrozumienia. Taka strona internetowa jest dostępna dla osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Przygotowywanie projektów, które uwzględniają potrzeby osób z niepełnosprawnościami

Społeczeństwo to wszyscy ludzie mieszkający w jakimś państwie, na przykład w Polsce. Osoby z niepełnosprawnościami stanowią część społeczeństwa. Państwa nie będą dobrze rozwijać się, jeśli osoby z niepełnosprawnościami będą wykluczane ze społeczeństwa.

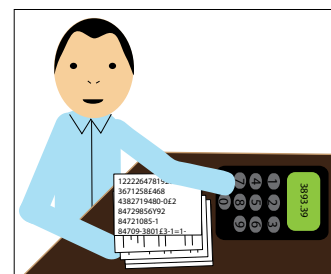
Unia Europejska stworzyła dwa dokumenty, o których już pisaliśmy: Wytyczne i Agendę. Te dokumenty mają przypominać państwom, że osoby z niepełnosprawnościami mają takie same prawa jak inni ludzie.

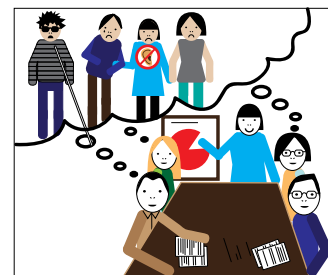
Instytucje państwowe dostają od Unii Europejskiej pieniądze, żeby przeciwdziałać dyskryminacji osób z niepełnosprawnościami. Instytucje przekazują te pieniądze organizacjom, które robią projekty. To mogą być bardzo różne projekty: warsztaty, wyjazdy, budowanie różnych urządzeń.

Instytucje muszą pilnować, czy pieniądze z Unii Europejskiej są dobrze wydawane. Instytucje pilnują czy organizacje wydają pieniądze rozsądnie i z sensem. Organizacje zobowiązują się przestrzegać postanowień z Wytycznych i Agendy.

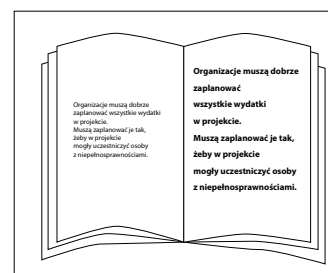
Organizacje robiąc projekty za pieniądze z Unii Europejskiej pilnują, żeby w projektach nie dyskryminowano osób z niepełnosprawnościami. Już wymyślając projekt organizacje muszą zaplanować, że nikt nie będzie w nim dyskryminowany.

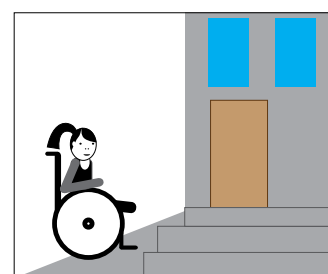
Organizacje muszą dobrze zaplanować wszystkie wydatki w projekcie. Muszą zaplanować je tak, żeby było dość pieniędzy na to, żeby w projekcie mogły uczestniczyć osoby z niepełnosprawnościami.

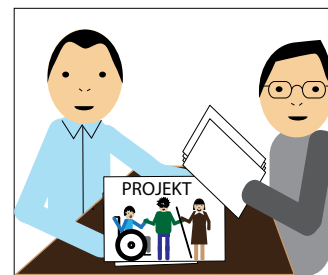
Na przykład jakaś organizacja chce wydać książkę. Dostaje na wydanie tej książki dodatkowe pieniądze z Unii Europejskiej. Pracownicy organizacji muszą zaplanować, że za te pieniądze wydadzą również wersję książki napisaną tekstem łatwym do czytania i zrozumienia.

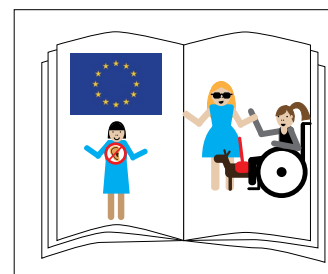
Czasem w projekcie używa się rzeczy już istniejących. Na przykład korzysta się z budynków czy komunikacji miejskiej. Nie wszystkie budynki lub autobusy są dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Organizacje muszą zaplanować ile pieniędzy w projekcie będzie potrzebne, żeby dostosować te rzeczy do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Pracownicy organizacji muszą przez cały czas w projekcie brać pod uwagę potrzeby osób z niepełnosprawnościami. Zamykając projekt pracownicy organizacji powinni sprawdzić czy był on przeprowadzony tak, że mogły z niego skorzystać osoby z niepełnosprawnościami.

Dalej w książce napiszemy jak robi się projekt krok po kroku. Pokażemy jak robi się projekty, na które daje pieniądze Unia Europejska. Wyjaśnimy, co robi się w takich projektach, aby nie dyskryminować osób z niepełnosprawnościami.

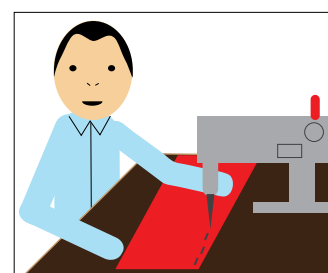

Planowanie projektu krok po kroku

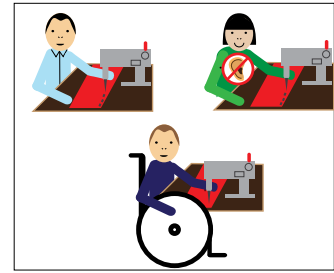
Pierwszą ważną rzeczą przy pracy nad każdym projektem jest planowanie. Planując zastanawiamy się, jaki problem chcemy rozwiązać przy pomocy projektu. Myślimy, w jaki sposób rozwiążemy ten problem. Musimy też pomyśleć, jakie wyniki chcielibyśmy osiągnąć po zakończeniu projektu.

Są projekty od początku przeznaczone dla osób z niepełnosprawnościami. Na przykład może to być kurs szycia przeznaczony dla osób z niepełnosprawnością intelektualną.

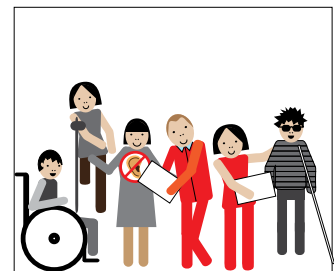
Są też takie projekty, które są skierowane do wszystkich chętnych ludzi. Organizacja, która robi kurs szycia dla wszystkich musi pamiętać, że mają prawo wziąć w nim udział również osoby z niepełnosprawnościami.

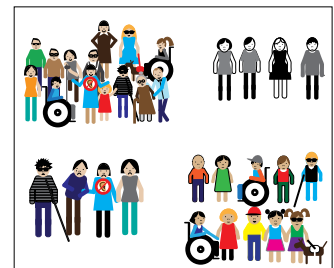
Organizacje muszą od początku zaplanować ile będą potrzebować pieniędzy, żeby osoby z niepełnosprawnościami mogły brać udział w projekcie. Na przykład ile będzie kosztować zatrudnienie tłumaczy języka migowego dla osób głuchych.

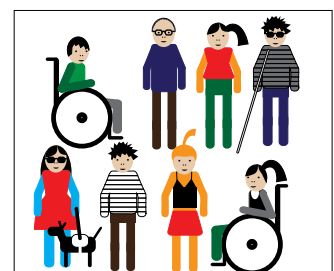
Zanim zaczniesz się realizować projekt trzeba również sprawdzić potrzeby wszystkich uczestników. Pracownicy organizacji prowadzącej projekt muszą wiedzieć, w czym może on pomóc uczestnikom.

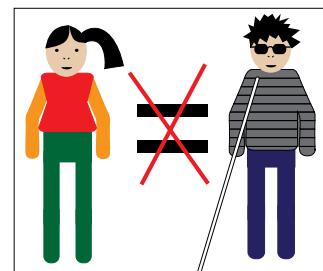
Organizacje kierują swoje projekty do określonych grup ludzi. Na przykład może być projekt skierowany do dzieci, do osób z cukrzycą albo do młodzieży mającej problemy w szkole. Organizacje powinny pamiętać, że i tak będą mieć w projekcie bardzo różnych uczestników.

W grupie młodzieży z problemami szkolnymi mogą być chłopcy i dziewczyny, osoby pełnosprawne i z niepełnosprawnością, osoby z dużych miast i ze wsi. Czasem trudno jest domyślić się, czego będą potrzebować ci wszyscy ludzie.

Ludzie z niepełnosprawnościami też bardzo różnią się między sobą. Przecież bycie niewidomym i bycie osobą z niepełnosprawnością intelektualną to jest zupełnie co innego.

Ludzie prowadzący projekty chodzą na różne szkolenia, żeby dowiedzieć się jak robić projekty dobre dla wszystkich. Współpracują też z organizacjami pozarządowymi, które zajmują się osobami z niepełnosprawnościami.

Pracownicy organizacji prowadzących projekty muszą zawsze pytać osoby z niepełnosprawnościami, co będzie im potrzebne podczas udziału w projekcie.

Projekt dostępny dla wszystkich

Dobry projekt powinien pozwolić osobom z niepełnosprawnościami robić wszystko razem z osobami pełnosprawnymi. Pracownicy organizacji muszą zadbać by osoby z niepełnosprawnościami dowiedziały się o projekcie. Na przykład ogłoszenia na stronie internetowej o tym, że szuka się ludzi do projektu powinny być napisane również w tekście łatwym do czytania i zrozumienia.

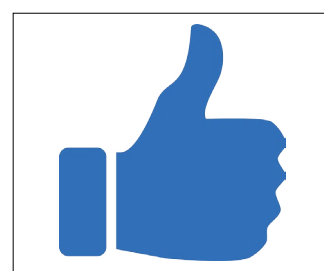
Organizatorzy projektu muszą zadbać, aby osoby z niepełnosprawnościami mogły uczestniczyć we wszystkim co dzieje się w projekcie. Na przykład, jeśli w ramach projektu odbywają się wycieczki górskie, to organizatorzy muszą zadbać by mogły w nich brać udział również osoby, które mają problemy z poruszaniem się. Organizatorzy nie mogą powiedzieć komuś, że nie weźmie udziału w wycieczce, bo chodzi o kulach.

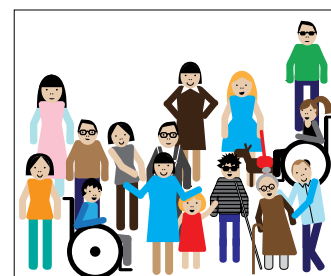
Organizacje prowadzące projekt muszą zadbać, aby dla wszystkich uczestników były dostępne wszystkie dokumenty, książki, filmy i strony internetowe dotyczące projektu.

To oznacza, że trzeba:

- przetłumaczyć wszystkie materiały na język migowy dla osób głuchych,
- opracować teksty łatwe do czytania i zrozumienia dla osób z niepełnosprawnością intelektualną,
- przygotować napisy w filmach dla osób niedosłyszących,
- nagrać opisy tego, co dzieje się w filmach a teksty pisane zapisać także w alfabecie Brajla dla osób niewidomych.

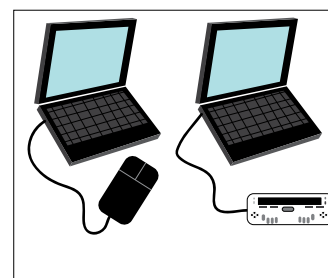
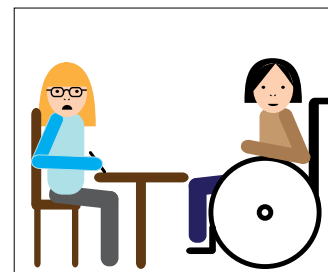
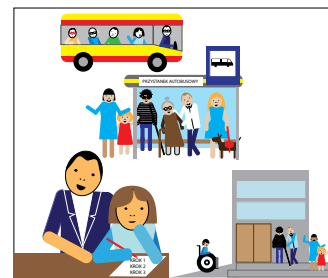

W trakcie projektu pracownicy organizacji powinni cały czas sprawdzać, czy biorą w nim też udział osoby z niepełnosprawnościami. Jeśli nie biorą udziału to oznacza, że projekt nie działa jak powinien. Taki projekt trzeba poprawić.

Można zadbać na wiele sposobów o to, by projekt był dostępny dla osób z niepełnosprawnościami. Oto co można zrobić by pomóc osobom z niepełnosprawnościami we wzięciu udziału w projekcie:

- Projekt powinien odbywać się w budynku dostępnym dla osób mających problemy z poruszaniem się, na przykład używających wózków inwalidzkich.
- Osobom z niepełnosprawnością intelektualną powinni pomagać asystenci lub trenerzy pracy.
- Powinien być dostępny tłumacz języka migowego dla osób głuchych.
- Trzeba upewnić się, że osoby z niepełnosprawnościami mogą dojechać do miejsc gdzie odbywają się działania projektu.
- Jeśli jest taka potrzeba, trzeba wyposażyć komputery w dodatkowy sprzęt. Powinien on umożliwić korzystanie z nich osobom z różnymi niepełnosprawnościami.

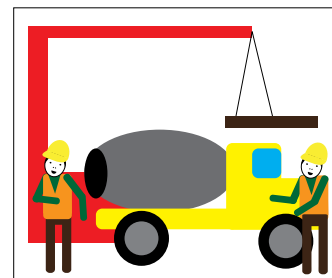
Po zakończeniu projektu organizacja powinna sprawdzić jak on przebiegał.

Organizacja musi upewnić się:

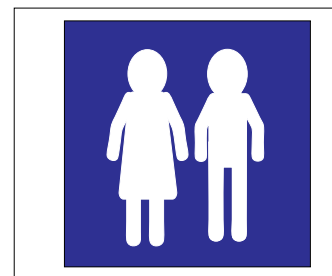
- Czy w projekcie wzięły udział osoby z niepełnosprawnościami?
- Czy mogły robić wszystko to, co osoby pełnosprawne?
- Czy projekt pomógł im w nauczaniu się czegoś nowego?

Czasem w ramach projektów buduje się coś nowego. To może być nowy budynek, przystanek albo siłownia w parku. Przy budowaniu takich rzeczy trzeba pamiętać o uniwersalnym projektowaniu.

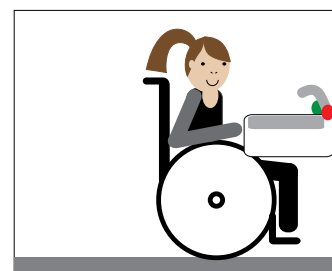
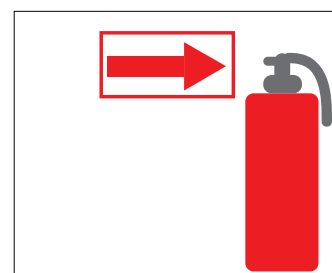
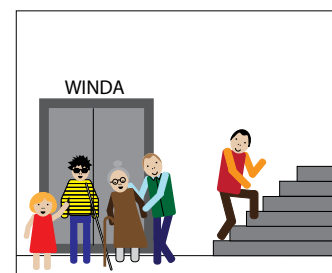
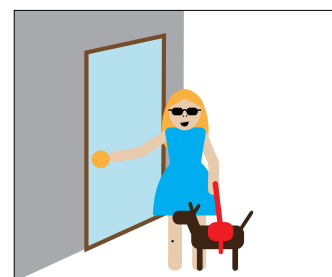

Uniwersalne projektowanie występuje wtedy, gdy nowe rzeczy wymyśla się od razu tak, żeby mogli ich używać wszyscy ludzie - pełni i ci z niepełnosprawnościami. Na przykład z budynku mogą korzystać bez utrudnień ludzie pełni i z niepełnosprawnościami. W takim budynku są szerokie drzwi, windy i wyraźne oznaczenia zrozumiałe dla wszystkich.

Jest parę zasad uniwersalnego projektowania. Opiszemy je na przykładzie nowego budynku urzędu.

- Budynek powinien być tak samo wygodny do korzystania dla wszystkich osób.
- Ludzie powinni móc wybrać jak poruszają się po budynku. Na przykład czy wolą jechać windą, czy iść schodami.
- Wszystko w budynku powinno być bardzo wyraźnie oznaczone. Nikt nie powinien mieć problemu ze sprawdzeniem jak ma trafić tam gdzie chce.
- Trzeba zadbać o to by budynek był bezpieczny. Żeby nikt nie zrobił sobie krzywdy w tym budynku.
- Korzystanie z urządzeń w budynku powinno być łatwe i nie wymagać wysiłku fizycznego. Na przykład drzwi i okna powinny się łatwo otwierać.

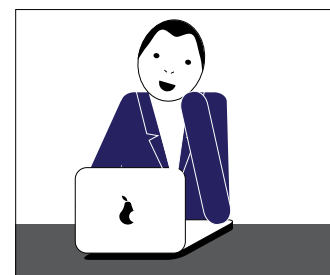
- Ludzie powinni móc wszystko zobaczyć i obsługiwać urządzenia w budynku. Nawet jeśli siedzą na wózku inwalidzkim.
- Ludzie z niepełnosprawnościami powinni móc korzystać z budynku samodzielnie i nie czuć się przy tym skrępowani.

Opiszemy 2 przykłady dobrych projektów. Pierwszy to był projekt, w którym ludzie czegoś się uczyli. Drugi to był projekt, w którym coś budowano.

Dobry projekt: Kurs obsługi komputera i Internetu.

Wiele osób z niepełnosprawnościami nie zna się na komputerach i Internecie. Również wiele osób pełnosprawnych nie zna się na komputerach i nie potrafi dobrze korzystać z Internetu.

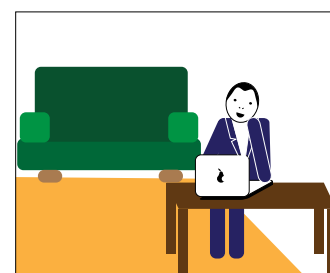

Fundacja Aktywizacja zorganizowała w województwie opolskim kurs obsługi komputera i Internetu.

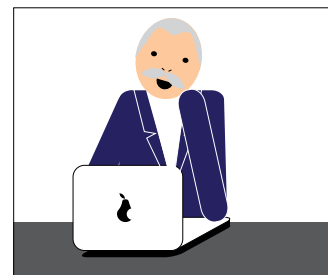
W tym kursie mógł wziąć udział każdy, niezależnie od tego czy jest pełnosprawny czy nie. To było możliwe, bo podczas kursu używano też specjalnego sprzętu komputerowego dla osób z niepełnosprawnościami. Na przykład klawiatury z dużymi klawiszami.

Znajomość obsługi komputera jest bardzo ważna jeśli chce się znaleźć pracę. Często pracę przy komputerze można wykonywać we własnym domu. To jest bardzo dobra praca dla kogoś, kto ma problemy z wychodzeniem z domu.

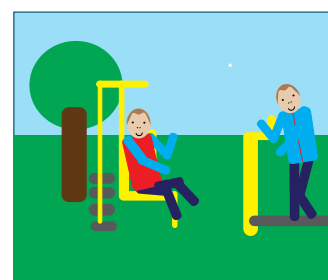

To jest dobra praca na przykład dla starszych osób i dla osób z niepełnosprawnością, które mają problem z samodzielnym poruszaniem się. Dlatego taki kurs to bardzo dobry pomysł i dla osób pełnosprawnych i dla osób z niepełnosprawnościami.

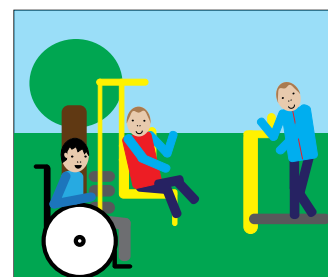

Dobry projekt: Siłownia na świeżym powietrzu.

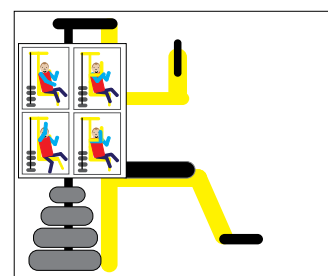
Ostatnio na osiedlach pojawia się coraz więcej siłowni na świeżym powietrzu. Takie siłownie wyglądają tak, że na małym placu mamy różne urządzenia do ćwiczeń fizycznych. Każdy może bezpłatnie korzystać z takiej siłowni.

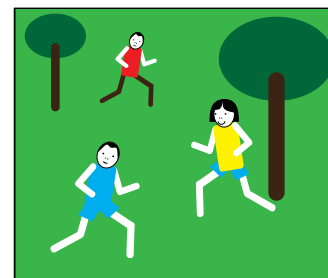
Większość z nowych siłowni jest zaprojektowana dobrze. Mogą z nich korzystać osoby z niepełnosprawnościami i pełnosprawne. Na teren takiej siłowni można łatwo wjechać wózkiem inwalidzkim.

Wszystkie urządzenia mają proste, zrozumiałe dla wszystkich instrukcje obsługi. Przy instrukcjach obsługi są też obrazki, które pokazują jak ćwiczyć. Są też opisy w alfabecie dla osób niewidomych.

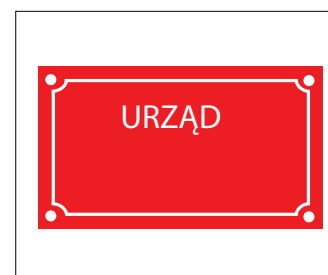

Urządzenia do ćwiczeń są tak zbudowane, że mogą na nich ćwiczyć ludzie w różnym wieku. Tacy, którzy dużo ćwiczą i tacy, co dopiero zaczynają. Taka siłownia na świeżym powietrzu to też dobre miejsce żeby spotkać innych ludzi zainteresowanych dbaniem o zdrowie.

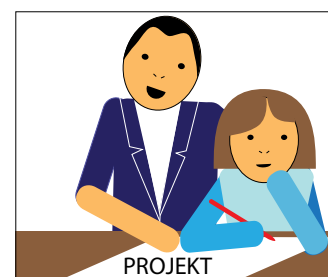
Jak instytucje pomagają robić dobre projekty?

Instytucje to zorganizowane przez państwo duże zespoły ludzi. Takie zespoły ludzi pracują nad wieloma różnymi sprawami. Między innymi instytucje przekazują organizacjom pieniądze od Unii Europejskiej. Instytucje sprawdzają też czy organizacje dobrze prowadzą projekty.

Zadania instytucji

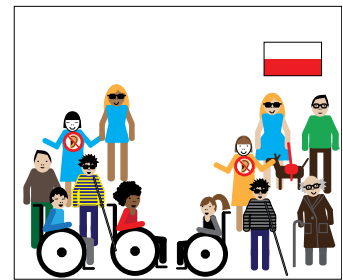
Instytucja przekazująca organizacjom pieniądze od Unii Europejskiej ma kilka ważnych zadań. Pracownicy instytucji muszą zdecydować, w jaki sposób będą oceniać projekty.

Pracownicy instytucji muszą spisać wszystkie wymagania Unii Europejskiej i przekazać je organizacjom starającym się o pieniądze na projekty. Unia Europejska wymaga na przykład żeby w projektach nie dyskryminować osób z niepełnosprawnościami.

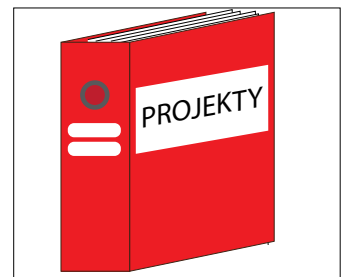
Po opracowaniu wymagań do projektów pracownicy organizacji ogłaszają je publicznie. Chodzi o to, żeby wszyscy mogli zapoznać się z tymi wymaganiami.

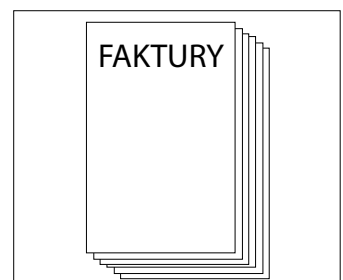
Pracownicy instytucji prowadzą warsztaty i szkolenia dla ludzi chcących robić projekty za pieniądze z Unii Europejskiej. Na tych szkoleniach tłumaczy się ludziom z organizacji jak nie dyskryminować osób z niepełnosprawnościami. Dzięki takim szkoleniom organizacje wiedzą jak przygotowywać dobre projekty.

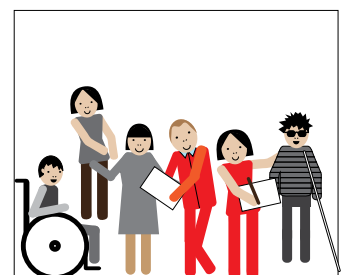
Organizacje przysyłają do instytucji swoje propozycje projektów. Pracownicy instytucji decydują, które organizacje mają najlepsze pomysły. Wtedy dają im pieniądze na zrobienie projektów.

Pracownicy instytucji cały czas doradzają ludziom z organizacji i upewniają się, że wszystko jest dobrze robione. Pracownicy instytucji sprawdzają też jak organizacje wydają pieniądze. Muszą upewnić się, że pieniądze są dobrze wydawane. Instytucja może zabrać organizacji pieniądze, jeśli są wydawane źle.

Pracownicy instytucji co jakiś czas sprawdzają jak przebiega praca w projektach. Sprawdzają i spisują, komu dali pieniądze i jak udały się projekty zrobione za te pieniądze.

Pracownicy instytucji dbają również o to, żeby wszystkie organizacje wiedziały, na co teraz można dostać pieniądze z Unii Europejskiej. Pracownicy instytucji muszą też zadbać o to, żeby wszyscy wiedzieli, na co przeznaczane są pieniądze Unii Europejskiej. Dlatego reklamują to, co robią i zamieszczają w Internecie informacje o projektach.

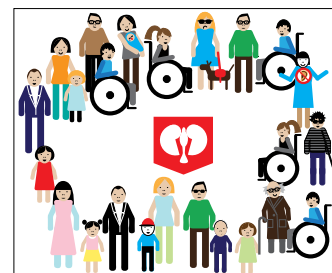

Jak instytucje dbają, by nie dyskryminować osób z niepełnosprawnościami?

Pracownicy instytucji chcą mieć pewność, że w projektach nikt nie dyskryminuje osób z niepełnosprawnościami.

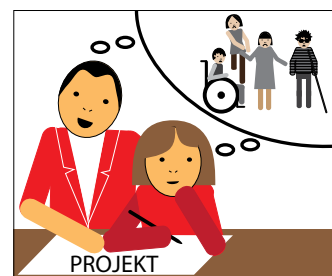
Na tym, co jest potrzebne osobom z niepełnosprawnościami najlepiej znają się osoby z niepełnosprawnościami. Dlatego pracownicy instytucji proszą osoby z niepełnosprawnościami by im doradzały.

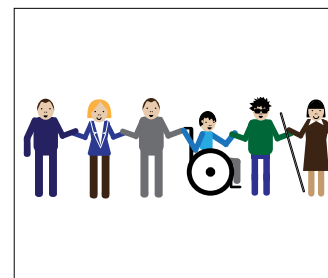
Czasem pracownicy instytucji radzą się też organizacji zajmujących się problemami osób z niepełnosprawnościami. Taką organizacją jest na przykład Fundacja Aktywizacja.

Pracownicy instytucji cały czas sprawdzają jak organizacje robią projekty. Zwracają uwagę na to, czy w projektach bierze się pod uwagę potrzeby osób z niepełnosprawnościami.

Jeśli okaże się, że coś jest niedostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, to szybko się to poprawia. Wszystko robi się tak, żeby traktować osoby z niepełnosprawnościami tak samo jak innych ludzi.

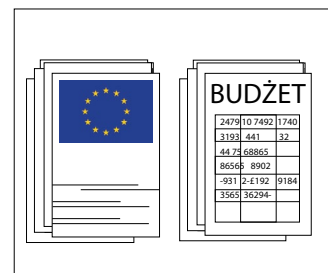

Pracownicy instytucji dbają też o to, by wszystkie informacje na temat projektów były przygotowane w sposób zrozumiały dla osób z niepełnosprawnościami. To znaczy na przykład, żeby były napisane w tekście łatwym do czytania i zrozumienia.

Jak instytucje sprawdzają projekty?

Kiedy organizacja prosi instytucję o przekazanie jej pieniędzy, to musi pokazać plan projektu który chce organizować. Pracownicy instytucji sprawdzają plan projektu. Sprawdzają czy w projekcie nie będą dyskryminowani ludzie z niepełnosprawnościami.

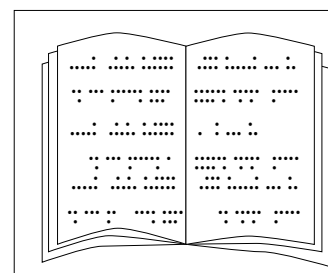

Instytucje zwracają uwagę na takie rzeczy:

- Czy w projekcie pamięta się o potrzebach osób z niepełnosprawnościami?
- Czy wszystkie informacje o projekcie są dostępne dla osób z niepełnosprawnościami?

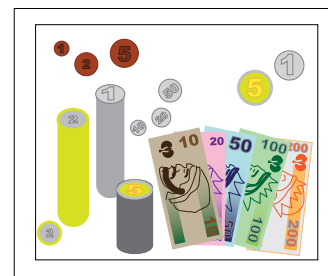
Na przykład, czy przygotowane są informacje w tekście łatwym do czytania i zrozumienia.

- Czy przyjmowanie uczestników projektu jest tak zorganizowane, że mogą zapisać się też osoby z niepełnosprawnościami? Na przykład czy formularz, który trzeba wypełnić zapisując się do programu jest napisany też alfabetem

dla niewidomych.

- Czy w projekcie zaplanowano wydawanie pieniędzy na rzeczy potrzebne dla uczestników z niepełnosprawnościami?
- Czy w organizacji jest ktoś, kto orientuje się w problemach osób z niepełnosprawnościami?

Jeśli organizacje dopilnują tych wszystkich spraw, to projekt będzie dobry dla wszystkich. Także dla osób z niepełnosprawnościami.

W trakcie trwania projektów pracownicy instytucji sprawdzają czy są one dobrze robione. Pracownicy instytucji sprawdzają projekty na różne sposoby:

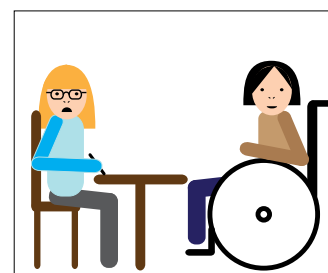
- odwiedzają organizacje robiące projekty,
 - rozmawiają z ludźmi,
 - patrzą czy wszystko dobrze działa,
 - sprawdzają dokumenty projektów.
- Na przykład, sprawdzają dokumenty finansowe i patrzą czy pieniądze są dobrze wydawane,
- sprawdzają czy projekt jest dostosowany do potrzeb osób z różnymi niepełnosprawnościami.

Pracownicy instytucji sprawdzają to wszystko jeszcze raz, gdy projekt się skończy. Czasem na koniec projektu pracownicy instytucji rozmawiają z uczestnikami projektu. Rozmawiają z uczestnikami z niepełnosprawnościami i pełnosprawnymi.

Pracownicy instytucji pytają uczestników czy projekt im pomógł i czy wszystko działało jak trzeba. Uczestników z niepełnosprawnościami pyta się czy projekt był dostosowany do ich potrzeb.

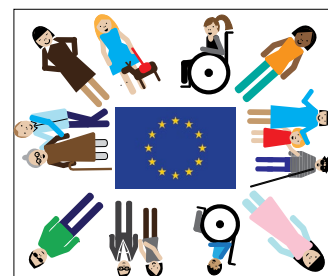

Dzięki takim pytaniom pracownicy instytucji wiedzą czy projekt był dobry.

Jeśli projekt był przydatny dla osób

z niepełnosprawnościami to znaczy, że pieniądze z Unii Europejskiej zostały dobrze wydane.

Dbanie o to by pieniądze z Unii Europejskiej były dobrze wydawane jest ważnym zadaniem instytucji.

Wydawca:
Ministerstwo Rozwoju
Departament Europejskiego Funduszu Społecznego
pl. Trzech Krzyży 3/5, 00-507 Warszawa
tel. (+ 48 22) 273 79 90
faks (+ 48 22) 273 89 19

www.mr.gov.pl
www.funduszeuropejskie.gov.pl

Egzemplarz bezpłatny

Fundusze Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

